

**T.C.
FIRAT İNİVERİSTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

**265 NUMARALI MUFASSAL TAHRİR DEFTERİNE GÖRE
1548 YILINDA GAZZE SANCAĞI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Doç. Dr. Enver ÇAKAR

HAZIRLAYAN

Sinan YALÇINKAYA

ELAZIĞ

2006

**T.C.
FIRAT İNİVERİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

**265 NUMARALI MUFASSAL TAHRİR DEFTERİNE GÖRE
1548 YILINDA GAZZE SANCAĞI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Bu tez .../.../..... tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oy birliği/oy çokluğu
ile kabul edilmiştir.**

Danışman

Üye

Üye

**Bu tezin kabulü, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun .... / .... / .....
tarih ve ..... sayılı kararıyla onaylanmıştır**

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

265 NUMARALI MUFASSAL TAHRİR DEFTERİNE GÖRE

1548 YILINDA GAZZE SANCAĞI

Sinan YALÇINKAYA

Fırat Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

XXXIX+173 sayfa

Osmanlı tarihinin en önemli kaynaklardan birisi de hiç şüphesiz Tahrir Defterleridir. Bu çalışmada 265 Numaralı Tahrir Defterinin verdiği bilgilere göre 1548 yılında Gazze sancağının idari yapısı, fiziki görünümü, nüfusu ve iktisadi durumu tespit edilmeye çalışılmıştır.

Gazze Sancağı söz konusu tarihte 2 nahiye ile 194 köy ve 350 mezraaya taksim edilmiştir. Sancak merkezi olan Gazze şehri ise bu zamanda idari bakımdan 6 mahalleden meydana gelmekteydi.

Gazze sancağı nüfus bakımından fazla kalabalık değildi. Şehir nüfusu 20.000, kırsal nüfus ise 55.000 kişi olup, toplam sancak nüfusu 75.000 kişiden ibaretti. Sancakta, nüfusun önemli bir kısmını Müslümanlar teşkil etmekle birlikte, Hıristiyanlar ve Yahudiler de yaşamaktaydı. Sancak nüfusu genellikle tarım ve hayvancılıkla geçimini sağlamaktaydı.

Anahtar kelimeler: Gazze, Tahrir Defteri, Sancak

SUMMARY

SANJAQ OF GAZA IN 1548 ACCORDING TO THE TAHRIR DEFTER NUMBARED 265

Sinan YALÇINKAYA

Firat University

The Institute of Social Sciences

Department of History

XXXIX+ 173 Pages

In our study, we examined the situations of administration, physical, demographic and economic of the sanjaq of Gaza in 1548 according to the Tahrir Defter numbered 265.

In that time, the sanjaq of Gaza contained 2 districts, 190 villages and 350 hamlets. Also, the city of Gaza was divided into 6 quarters.

The population of sanjaq of Gaza was not crowded in 1548. Around the population of the city was 20.000. Also, the population of the districts were 55.000. However, the population of the sanjaq was about 75.000. the most of the population was consist of müslims. However, christians and jewises were living in the sanjaq.

Key Words: Gaza, tahrir defter, sanjaq.

İÇİNDEKİLER

ONAY.....	II
ÖZET.....	III
SUMMARY.....	IV
İÇİNDEKİLER.....	V
ÖNSÖZ.....	IX
KISALTMALAR.....	X

GİRİŞ

KONU VE KAYNAKLAR

A. KONU.....	1
B. KAYNAKLAR.....	2
1. Osmanlı Tahrir Sistemi ve Tahrir Defterleri.....	2
2. Gazze Sancağı Tahrirleri ve Tahrir Defterleri.....	16
2.1. Başbakanlık Arşivi Tapu-Tahrir Tasnifindeki Gazze Sancağına Ait Defterler.....	16
2.2. Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivindeki Gazze Sancağına Ait Defterler.....	18
3. 265 Numaralı ve 1548 Tarihli Gazze Sancağı Tahrir Defteri.....	19

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİHİ DÖNEMLER İÇERİSİNDE GAZZE

A. OSMANLI HAKİMİYETİNDEN ÖNCE GAZZE.....	20
B. OSMANLI YÖNETİMİNDE GAZZE.....	23

İKİNCİ BÖLÜM

İDARİ TEŞKİLAT VE TAKSİMAT

A. GAZZE SANCAĞININ COĞRAFİ DURUMU VE SINIRLARI.....	27
B. GAZZE SANCAĞININ İDARİ TEŞKİLATI VE TAKSİMATI.....	29
1. Osmanlı Taşra İdarî Teşkilatı.....	29
2. Şam Beylerbeyliği ve Gazze Sancağı.....	31
3. 1548 Yılında Gazze Sancağının İdari Durumu.....	34
3.1. Kaza ve Nahiyeler.....	34
3.2. Köy ve Mezralar.....	36
C. SANCAK YÖNETİMİ.....	38
1. Örfî Yöneticiler.....	38
1.1. Sancakbeyi/ Beylerbeyi.....	38
1.2. Miralay (Alaybeyi).....	40
1.3. Serasker (Çeribaşı).....	40
1.4. Solaklar.....	41
1.5. Çavuşlar.....	41
1.6. Kâtipler.....	42
2. Ulema (Ehl-i İlm).....	42
2.1. Kadı.....	42
2.2. Müftü.....	43

2.3. Müderrisler.....	43
2.3. Nakiü'l-Eşraf.....	43
2.4. Vakıf Yöneticileri.....	44
2.4. Mahalle İmamları.....	44

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NÜFUS

A. ŞEHİR NÜFUSU.....	46
B. KIRSAL NÜFUS.....	49
C. SANCAK NÜFUSU.....	50

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İKTİSADİ DURUM

A. OSMANLI TOPRAK İDARESİ.....	52
1. Miri Toprak Rejimi.....	52
2. Malikâne –Divani Sistemi.....	56
B. TARIM VE HAYVANCILIK.....	58
C. TİCARET VE SANAYİ.....	59
D. VERGİLER.....	61
1. Toprak Mahsullerinden Alınan Vergiler.....	62
1.1. Öşür	62
2. Şahsa Bağlı Vergiler.....	64

2.1. Cizye.....	64
3. Hayvanlardan Alınan Vergiler.....	64
4. Niyabet Rüsümü.....	65
5. Deştbanı.....	65
6. Dalyan Resmi.....	65
7. Mukataalar.....	65
E. SANCAK GELİRİ VE BÖLÜŞÜMÜ.....	66
1. Sancak Geliri.....	66
2. Sancak Gelirinin Bölüşümü.....	66
2. 1. Padişah Hasları.....	67
2.2. Gazze Sancakbeyi Hasları.....	67
2.3. Zeametler.....	68
2.4. Tımarlar.....	68
2.5. Vakıf ve Mülkler.....	69
SONUÇ.....	70
BİBLİYOGRAFYA.....	72
EKLER.....	80
ÖZGEÇMİŞ.....	88

ÖNSÖZ

Ülkemizde Osmanlı Arşivleri içerisinde en zengin bilgileri bünyesinde bulunduran Tahrir Defterleri incelendikçe Osmanlı Devleti'nin siyasi, ekonomik, yönetsel yapısı ve bunların teşkilatlarının gelişimini tespit ve takip edebilmek mümkün olacaktır.

Tahrir defterleri üzerinde bugüne kadar muhtelif çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalardan ilki Macar tarihçi L. Fekete'nin Estergon Sancak Defteri, ikincisi de Halil İnalçık'ın H. 835 Tarihli Suret-i Sancak-ı Arvanid adlı çalışmasıdır.

Yüzlerce yıl Osmanlı egemenliğinde kalmış bir sancak olan ve bölgesinin önemli bir stratejik noktasını oluşturan bir alanda bulunması bakımından büyük bir önem taşıyan Gazze Sancağı ile ilgili olarak ülkemizde yapılmış pek fazla bir çalışma bulunmamaktadır. Bu amaçla Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Tapu Tahrir tasnifinde 265 Numarada kayıtlı bulunan defterimizi incelerken bu konudaki eksikliklerin giderilmesi için de kısmi bir çabada bulunmuş olmayı arzu ediyoruz.

Çalışmamla ilgili olarak, konunun seçiminde, defterin yazımında kullanılmış olan siyakat yazısının tüm güçlüklerine rağmen yardımlarını esirgemeyerek defteri okumamda ve çalışmamın tüm hatlarında desteğini esirgemeyen Sayın Hocam Doç. Dr. Enver ÇAKAR'a teşekkürlerimi bir borç bilirim.

KISALTMALAR

Çev	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
H.	: Hicri yıl
Haz	: Hazırlayan
İÜEFTAM	: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi
İÜEFTD	: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi
İÜİFM	: İstanbul Üniversitesi İktisad Fakültesi Mecmuası
İA	: İslam Ansiklopedisi
KB	: Kültür Bakanlığı
M.	: Miladi yıl
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
Mad.	: Madde
TA	: Türk Ansiklopedisi
TTK	: Türk Tarih Kurumu
VD	: Vakıflar Dergisi

GİRİŞ

KONU VE KAYNAKLAR

A. KONU

XVI. yüzyılda Osmanlı sancaklarından birini teşkil eden Gazze, Suriye ve Mısır arasında bulunmasından dolayı stratejik bakımdan oldukça önemli bir konuma sahipti. Gazze sancağı bu zamanda Gazze ve Remle kasabalarıyla yine aynı adları taşıyan iki nahiyeden oluşmaktaydı.

Bu çalışmada, Başbakanlık Arşivi'nde Tapu Tahrir Defterleri Tasnifinde 265 numarada kayıtlı bulunan Gazze sancağı mufassal tahrir defterine dayanarak söz konusu sancağın 1548 yılındaki siyasi, idarî, sosyal ve iktisadî durumunu tespit etmeye çalıştık.

Çalışmamız, bir Giriş ile 4 ana bölümde oluşmaktadır. Giriş bölümünde çalışmamızın konusu ve sınırları ile kaynakları üzerinde durulmuş, bunu takiben Birinci Bölümde Gazze'nin tarih içerisindeki gelişimi ve siyasi tarihi hakkında bir değerlendirme yapılmıştır. İkinci Bölümde Gazze sancağının idarî teşkilatı ve taksimatı ile Osmanlı idarî teşkilatı içerisindeki yeri incelendikten sonra, Üçüncü Bölümde Gazze sancağında yerleşme ve nüfus konusu ele alınmış; bu bağlamda yerleşme alanlarını teşkil eden şehir, kasaba ve köyler hakkında bilgi verildikten sonra bu alanlarda oturan nüfusun miktarı ve hangi dinî ve etnik unsurlardan meydana geldiği konusu ayrıntılı olarak incelenmiştir. Çalışmamızın son ana bölümünü teşkil eden Dördüncü Bölümde ise Gazze sancağının iktisadî durumu incelenmiş; toprak yapısı, iktisadî faaliyetler ve vergilerin ne şekilde dağıldığı konusu bu bölüm içerisinde ele alınmıştır.

Gazze sancağı ve tahrir defterleri konusunda bugüne kadar muhtelif çalışmalar yapılmıştır. Bunlar içerisinde en kayda değer olanı şüphesiz Amnon Cohen ve Bernard Lewis tarafından hazırlanmış olan *Population and Revenue in the Towns of Paletsine in the Sixteenth Century* adlı çalışmadır. Bu çalışmada Gazze'nin yanı sıra, Kudüs, Nablus ve Safed sancaklarının daha ziyade nüfusu ile vergi gelirleri konuları incelenmiştir. Bu konuda yapılmış olan bir başka çalışma ise Wolf-Dieter Hütteroth'un Kamal Abdulfattah ile birlikte hazırlanmış olduğu *Historical Geography of Paletsine*,

Transjordan and Southern Syria in the Late 16th Century adlı çalışmadır. Bu çalışmada ise Şam'ın güneyinden Mısır sınırına kadar yer alan bütün idarî bölgelerde tahrir defterleri kaynak alınmak suretiyle alınan vergiler, muhtevaları, idarî bölgeler ve nüfus konuları incelenmiştir.

Doğrudan Gazze üzerine yapılmış olan tek çalışma ise Ümit Koç tarafından hazırlanmış olan *1527–1528 (H. 934) Tarihli Gazze Mufassal Tahrir Defterinin Değerlendirilmesi* (Elazığ, 1996) adlı henüz basılmamış olan Yüksek Lisans Tezidir. Ümit Koç, bu çalışmasında söz konusu tahrir defterini kaynak almak suretiyle Gazze sancağının 1527–28 yılındaki idarî, demografik ve iktisadî durumunu tespit etmeye çalışmıştır.

B. KAYNAKLAR

1548 yılında Gazze sancağı konusunda temel kaynağımız Başbakanlık Osmanlı arşivleri genel müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı'nda 265 numarada kayıtlı bulunan Gazze Sancağı Mufassal Tahrir Defteri'dir. Bundan başka çalışmamızda konumuzla ilgili vekayi'nameler, seyahatnameler ve tetkik eserlerden de yeri geldikçe faydalanılmıştır. Biz burada sadece çalışmamızın temel kaynağını teşkil etmesinden dolayı 265 numaralı ve 1548 tarihli Gazze Sancağı Mufassal Tahrir Defterleri ile Gazze sancağının diğer tahrir defterlerinden bahsedeceğiz. Ayrıca, konunun daha iyi anlaşılabilmesi için Osmanlı tahrir sisteminden de ana hatlarıyla bahsedeceğiz.

1. Osmanlı Tahrir Sistemi ve Tahrir Defterleri

Arapça'da "hrr" kökünden gelen "tahrir" kelimesi sözlük manası olarak yazma, kaydetme, deftere geçirme manasına gelmektedir¹. İstilah manası ise nüfus ve araziye umumi olarak yazma işlemi yerinde kullanılan bir tabirdir.

Türk arşivlerinin en kıymetli hazinesi, tarih araştırmacıları için Osmanlı Devleti'nin otuz kırk sene gibi aralıklarla yaptığı nüfus ve arazi tahrirlerinin sonuçlarını tespit eden Hakana Mahsus Defterlerdir² ki diğer bir adı Kuyud-ı Defter-i Hakani'dir³.

---

¹ Şemsettin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul, 1989, s. 383.

² Ömer L. Barkan, "15–16. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Toprak İşçiliğinin Organizasyonu Şekilleri Kulluklar ve Ortakçı Kullar I", *İÜİFM*, 1/1 (İstanbul, Ocak, 1939), s. 29.

Osmanlı Devleti arşivlerinden devrimize intikal eden on binlerce defter arasında tapu tahrir defterlerinin, bu devletin hakiki yapısını, sosyal bünyesini ve müesseselerini ortaya çıkarmak bakımından olduğu kadar, bu muazzam Türk devletinin yayıldığı ülkelerinde mahalli tarihlerini, kültürel, ekonomik ve sosyal durumlarını aydınlatmak bakımından da büyük bir önem taşıdıkları açıktır⁴.

XVI. yüzyıl Osmanlı sosyal ve ekonomik tarihi üzerinde çalışan araştırmacılar için şüphesiz en mühim kaynaklar tahrir defterleridir⁵. İstanbul'da Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivleri Daire Başkanlığı ve Ankara'da Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi'nde toplanmış olan bu defterler, Osmanlı Devleti'nin XV-XVII. yüzyıllardaki en parlak devirlerinin izlerini taşımaktadır ve hatta bu çağa "Tahrir Defterleri Çağı" adı bile verilmiştir⁶. Bunların XV. yüzyılda yazılmış olanlarından büyük bir kısmı bugün mevcut değildir. XVI. yüzyıldaki defterler Kanuni Sultan Süleyman, II. Selim, III. Murat devirlerine ait olmak üzere çeşitli koleksiyonlar halinde zamanımıza kadar gelmişlerdir. Tahrir defterlerinin XV. yüzyıldan kalmış olanları ile Kanuni devrinde yazılanları Başbakanlık Arşivi'nde bulunurken, Kanuni'den sonra yazılanları ise Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi'nde muhafaza olunmaktadır.

Bu defterler Osmanlı padişahlarının fermanlarıyla hazırlanırlardı. Özellikle I. Murat devrinden itibaren Fatih, II. Beyazıt, Yavuz, Kanuni, II. Selim, III. Mehmet ve III. Murat dönemlerinde bu işe önem verilmiş ve ehliyetli ilim adamları arasından seçilen yazıcılar aracılığıyla Osmanlı ülkesindeki ekonomik ve askeri değeri bulunan her şey bu defterlere kaydedilmiştir⁷. Defterleri önemli hale getiren noktada da işte budur. Nasıl ki bugünün Türkiye'sinin maliyesini, iktisadi ve iç durumunu, coğrafyasını rakamsız, grafiksiz ve haritasız değerlendirebilmek imkânı yoksa XVI. yüzyıldaki Osmanlı Devleti'nin maliyesini, ekonomik durumunu veya coğrafyasını aydınlatmaya çalışan kişiler için o devre ait nüfus istatistiklerine, zirai sayımların neticelerini tespit eden tablolara, devletin elindeki türlü kaynakların

---

³ Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, I, İstanbul, 1991, s. 9.

⁴ Nejat Göyünç, *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*, İstanbul, 1969, s. IX.

⁵ Mehmet Ali Ünal, *XVI. Yüzyılda Çemişgezek Sancağı*, TTK, Ankara, 1999, s. 1.

⁶ Feridun Emecen, "Sosyal Tarih Kaynağı Olarak Osmanlı Tahrir Defterleri", *İÜFTAM Tarih ve Sosyoloji Semineri*, 28-29 Mayıs 1990, İstanbul, 1991, s. 144.

⁷ Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, I, s. 10.

değerlendirilebilmesi için bu defterlere ihtiyaç bulunmaktadır⁸. Bu defterlere bakıldığında çarkları mükemmel işleyen bir devletin her alanda mükemmelliği nasıl sağladığı ve bu çarkları işleten mekanizmaların çeşitli yüzyıllar boyunca kimler olduğu görülecektir.

Tahrir defterleri, Osmanlı tarihinin sayısal veriler içeren temel kaynaklarının büyük çoğunluğunu oluşturan defterlerdir. Bilindiği gibi bu defterler 1940’lardan sonra Osmanlı ülkelerinin içtimai, iktisadi ve demografik tarihiyle olduğu kadar, tarihi coğrafyasıyla ilgilenen muhtelif araştırmacılar tarafından kullanılmışlardır⁹. Bu defterler vergi verebilecek nüfusun tespitini sağlayan, sayım sonuçlarını içeren defterlerden oluşmaktadır¹⁰. Bugün yalnız Başbakanlık Arşivi’nde irili ufaklı 1000 kadarı bulunan bu defterler sayesinde biz muayyen bir tarihte Osmanlı Devleti içerisinde, her köy ve kasabada bulunan yetişkin erkek nüfusunu, ellerindeki toprak miktarını “çift”, “nim çift” ve “dönüm” olarak gösteren işaretler ve vergi mükellefiyetleri tespit eden rakamlarla birlikte, isimleri ve babalarının adları ile birlikte ayrı ayrı kaydedilmiş görmekteyiz¹¹. Elinde toprağı olmayan vergi yükümlüsü bekârlarında yine bu defterlerde kayıtlı olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca herhangi bir nedenle vergiden ya da olağanüstü vergilerden bağışık tutulmuş kimselerle üretim gücü olmayan sakat, kör, kötürüm, yaşlı vb. kimseler de bu defterlerde yer almıştır. Yine bu defterlerde her köy ya da kasabanın kimlerin tasarrufunda bulunduğu, bunların yıllık vergi gelirleri ve vergilerin kaynakları açıkça anlaşılmaktadır¹². Bu defterlerdeki çift-hane sistemi uygulaması ile alına vergileri ve böylelikle de Osmanlı vergi sisteminin bir parçasını da görmemiz mümkündür. Öyle ki Sırp çiftçisi veya Amasya’daki, Gazze’deki bir köylü yerel haksızlıklar karşısında bir sıkıntıya düştüğünde Dersa’adet’e

---

⁸ Ömer L. Barkan, “Tahrir Defterlerinin İstatistik Verimleri Hakkında Bir Araştırma”, *IV. Türk Tarih Kongresi*, Ankara, 10–14 Kasım 1948, TTK. Basımevi, Ankara, 1952, s. 292; Sezai Sevim, “Tahrir Defterlerindeki Muhassıl Deyimi Üzerine Bazı Bilgiler”, *Selçuk Üniversitesi Uluslararası Kuruluşunun 700. Yıl Dönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi*, (Konya, 7–9 Nisan 1999), s. 219.

⁹ Mehmet Öz, “Tahrir Defterlerinin Osmanlı Tarihi Araştırmalarında Kullanılması Hakkında Bazı Düşünceler”, *Vakıflar Dergisi*, XXII (Ankara, 1991), s. 429.

¹⁰ Enver Çakar, “XVII. Yüzyıl Halep Eyaleti Avarız-Hane ve Cizye Defterleri”, *Birinci Ortadoğu Semineri (Kavramlar Kaynaklar ve Metodoloji)*, Elazığ, 29–31 Mayıs 2003, Bildiriler, Elazığ, 2004, s. 337.

¹¹ Ömer L. Barkan, “Türkiye’de İmparatorluk Devirlerinin Büyük Nüfus ve Arazi Tahrirleri ve Hakana Mahsus İstatistik Defterleri (I)”, *İÜİFM*, II, s.1-2 (İstanbul, 1940-1941), s. 20, Ömer L. Barkan, “Tahrir Defterlerinin İstatistik Verimleri Hakkında Bir Araştırma”, s. 292; Zeki Arıkan, *XV-XVI. Yüzyıllarda Hamit Sancağı*, İzmir, 1988, s. 1; Feridun Emecen, “Sosyal Tarih Kaynağı Olarak Osmanlı Tahrir Defterleri”, s. 145.

¹² Zeki Arıkan, *XV-XVI. Yüzyıllarda Hamit Sancağı*, s. 1.

başvurur ve padişahın himayesini arardı. Devletin fiskal çıkarları, belli bir sosyal adalet ve din ve devlet ideolojisi ile politik bir sistem halinde örgütlenmiş, merkezde uzman bir küttab sınıfı, gelişmiş bir tahrir ve defterhane arşivi ile ayrıntılı bir defter tutma sistemi sayesinde çift-hane sistemini başarı ile uygulamıştır¹³.

Kırsal kesime göre sosyal ve ekonomik yapısı farklı olan ancak gelir kaynakları tımar olarak verilen şehirler de bütün mahalleleriyle birlikte bu defterlere yazılmışlardır. Henüz toprağa yerleşmemiş yaylak-kışlak arasında dolaşan göçebe topluluklar da vergi gelirleriyle birlikte bu defterlere kaydedilmişlerdir. Kısacası tapu defterleri, belirli bir dönemde herhangi bir yönetim bölgesinin nüfusunu, yerleşim alanlarını, ekili-dikili topraklarını gösteren; değirmen, boyahane, tahunhane ve bozahane gibi küçük işletmelerle bunların gelirlerini yansıtan canlı bir tablo niteliğinde belgelerdir¹⁴.

Bu defterlere ayrıca şehirli, konar-göçer, köylü, çiftçi şeklinde kayıtlar düşülmüştür. Bu kayıtlara bakarak şehirlerde ve köylerde yaşayanların kimlikleri tespit edilebildiği gibi devletin topraklarını işletilmesi için yaptığı çalışmalarda görülebilir. Öyle ki herhangi bir sebeple toprağını terk edip şehrin nimetlerinden faydalanmak isteyen kişilerde eski yükümlülüklerinden kurtulabilmeleri için 10–15 yıl şehirde oturma şartı aranıyordu. Bu şartı taşımayanların eski yerlerine geri dönmeleri hükme bağlanıyordu. Nitekim bu hususta ilgili şehir sakinlerinin yanına düşülen açıklayıcı ibareler ve kayıtlar böyle bir hareketin XV. ve XVI. yüzyıllarda sık olmasa bile görüldüğünün bir işaretidir¹⁵.

Şehir halkının sosyal tabakalaşması, aile ilişkileri, yapısı, hatta menşei, mesleki zümreleri, şahsi birtakım statüleri hakkında istatistikî rakamlarla ifade edilebilecek çok kıymetli bir malzeme yığını kullanma ve yorulama şansını yakalamak tahrir defterlerini inceleyerek bu konuda bilgilere ulaşmak mümkündür¹⁶. Toponomi ilminin yanında Türk onomastiğinin bir başka dalı olan antroponimi (şahıs

---

¹³ Halil İnalcık, “Köy, Köylü ve İmparatorluk”, *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi Üzerinde Arşiv Çalışmaları, İncelemeler*, İstanbul, 1992, s. 10.

¹⁴ Zeki Arıkan, *XV-XVI. Yüzyıllarda Hamit Sancağı*, s. 1.

¹⁵ Feridun Emecen, “Sosyal Tarih Kaynağı Olarak Osmanlı Tahrir Defterleri”, s. 148.

¹⁶ Feridun Emecen, , “Sosyal Tarih Kaynağı Olarak Osmanlı Tahrir Defterleri”, s. 148.

isimleri) hakkında da çok ilginç ve yeni bilgiler sağlayan tahrir defterlerinin bilhassa bu yönü ihmal edilmiş bir inceleme safhasıdır¹⁷.

Şu an hem Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde hem de Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan Tapu Tahrir Defterleri'nin sayılarının 970 küsur olması lazım gelirken sadece Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde 1.079 adet defter kaydı görünmektedir. Oysaki Ahmet Akgündüz tarafından yapılan araştırma sonucunda bunların % 35'inin Tapu Tahrir Defteri olmadığı anlaşılmıştır¹⁸.

Tezimizin konusu olan Gazze Sancağı ile ilgili olan Tapu Tahrir Defterlerini tanıtmadan önce tahrircilik, Osmanlı tahrir sistemi ve tahrir kayıtlarının yer aldığı defterlerin içerikleri hakkında genel bir çerçevede bilgi vermek kanaatimizce daha faydalı olacaktır.

Osmanlı tahrir sistemine geçmeden önce dünyadaki tahrircilik ve tahrir defteri tutma geleneğinden bahsetmek gerekir. Tarih boyunca birçok gelişmiş uygarlık tarafından halkının ve ülkesinin durumu hakkında bilgi edinebilmek, ekonomik ve askeri faaliyetleri sırasında hangi imkânlarla sahip bulunduğunu kontrol edebilmek amacıyla bu şekilde defterler düzenlenmiştir.

Bu amaçla tutulan defterlere Asya'da eski ve uzun bir tarihi geçmişi olan uygarlıklardan Çin'de rastlamaktayız. Çinlilerin tahrir işine önem verdikleri ve takriben 4000 yıl önce tahrir yaptıkları bilinmektedir¹⁹. Yine o dönemlerde Mısır'da daha ilk sülaleler devrinden itibaren düzenli olarak arazi tahrirlerinin yapıldığı anlaşılmaktadır. Mısır'da sık sık yapılması adet olan bu tahrirlerde vergi dağılımı adaletli olarak yapabilmek için herkesin elindeki toprak miktarı ölçülür, kıymeti ve hudutları tayin ve tespit edilirdi. Bu tahrirlerin neticelerini bildiren vesikalar, mabetlerde teşkil edilen özel bir arşiv dairesinde saklanır ve zamanla meydana gelen değişiklikler oraya kaydedilirdi²⁰.

---

¹⁷ Feridun Emecen, , “Sosyal Tarih Kaynağı Olarak Osmanlı Tahrir Defterleri”, s. 149.

¹⁸ Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, I, s. 11.

¹⁹ Ahmet Güneş, “Osmanlı Tahrir Defterleri ve Bunların Tarih Yazıcılığında Kullanımı Hakkında Bazı Düşünceler”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 150 (İstanbul, Haziran, 2004), s. 166.

²⁰ Ömer L. Barkan, 15–16. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Toprak İşçiliğinin Organizasyonu Şekilleri Kulluklar ve Ortakçı Kullar I, s. 26

Beni İsrail peygamberlerinin de sık sık nüfus sayımları yaptıkları bilinmektedir. Aynı şekilde Akdeniz havzasına mensup diğer eski medeniyetlerde çok eski zamanlara ait olmak üzere muhtelif tahrirler ve istatistik bilgileri mevcut bulunmaktadır. Bu meyanda nüfus sayımlarını en fazla ileri götüren ülkenin Roma olduğu anlaşılmaktadır²¹. Bu ülkenin tahrirlerinde her Romalının censorların önüne gelerek ismini, babasının ismini, aile efradını, vergiye tabi servetini, arazisini, kölelerini ve diğer malları ile bunların değerlerini bildirmeye ve beyanatını yeminle teyit etmeye mecburdu²².

Ortaçağda, büyük Avrupa memleketlerinde tahrir yapıldığı görülmektedir. Derebeylerin kendi malikâneleri etrafındaki tarla, çayır, hayvan ve halk hakkında ayrıntılı sayımlar icra ettirmeleri ve kendisine bağlı oldukları krallarına karşı zaman zaman yapmaya mecbur oldukları sadakat teyidi (aveu) merasiminde mal varlıklarını sayıp dökmeleri adetti. Bu işlerin masraflarını da kendilerine bağlı halktan toplamakta idiler²³. Yavaş yavaş kudretlenerek memurları aracılığı ile bütün krallık dâhilinde sıkı bir idare temin etmede başarılı olanlar yalnız kendi malikâneleri dâhilinde değil, fakat bütün krallığın gelir kaynakları hakkında doğru bilgi alabilmek için büyük tahrirler yaptırmaya başladılar. İngiltere’de yapılan (1083–1086) büyük tahrir sırasında İngiltere’deki malikânelerin sahipleri, büyüklükleri, değirmen, kovan, tarla, mera ve çayırlarıyla hayvan ve serflerin miktarı ve geleneklere uygun olarak ödeyecekleri vergiler belirtilmişti²⁴. Yine ortaçağın bir diğer devleti olan Bizans Devleti’nde *Praktika* adıyla bilinen bir nüfus ve arazi sayım defteri olan tahrir defterleri kullanılmaktaydı. Osmanlı devletinin bu bilgiye dayanılarak bir etkilenmesi olduğu düşünülebilirse de etkilenmenin çift yönlü yani Osmanlı’nın da izansı etkilediği yönünde bazı delillere ulaşılmıştır. Nitekim bu belgeler Osmanlıların Bizans’tan aldığı fakat Ankara savaşından sonra tekrar Bizans eline geçen yerlerde Osmanlı tahrir usullerinin kullanıldığına dair bilgileri ihtiva etmektedir²⁵.

---

²¹ Ahmet Güneş, “Osmanlı Tahrir Defterleri ve Bunların Tarih Yazıcılığında Kullanımı Hakkında Bazı Düşünceler”, s. 168.

²² Ömer L. Barkan, 15–16. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu’nda Toprak İşçiliğinin Organizasyonu Şekilleri Kulluklar ve Ortakçı Kullar I, s. 27

²³ Ömer L. Barkan, göst. yer.

²⁴ Ömer L. Barkan, göst. yer.

²⁵ Mehmet Öz, *XV-XVI. Yüzyılda Canik Sancağı*, TTK, Ankara, 1999, s. 4.

Osmanlı öncesi Türk İslam devletlerinde de büyük nüfus ve arazi tahrirleri yapılmıştır²⁶. Araplar Mısır'da ve İspanya'da, Selçuklular İran'da, İlhanlılar Hindistan'da nüfus ve arazi tahrirleri yapmışlardır. Bu bakımdan Osmanlıların yeni bir metot geliştirmeye lüzum kalmadan Türk-İslam Devletlerinden kendilerine intikal eden usul ve gelenekleri devam ettirdikleri görülmektedir²⁷.

Tüm bu tecrübe ve bilgilerin ışığında Osmanlı Devleti'de kendi tahrir defterlerini oluşturarak, ülkesi hakkında en geniş bilgilere sahip olmak ve bu sayede topraklarının işletilmesini, ekonomik imkânlarının artmasını sağlamayı hedeflemiştir.

Osmanlı Devleti'nde tapu-tahrir geleneğinin meşruiyetini Hz. Ömer'in şu hadisesi teşkil etmektedir: İslam Devleti'ni bir dünya devleti haline getiren Hz. Ömer fethettikleri memleketlerin gelir ve giderini, nüfusunu ve diğer coğrafi durumunu bilmenin, devletin zaruri görevi olduğunu anlamış, ilk gelir-gider defterlerini ve tapu kayıtları demek olan Divan usulünü geliştirmiştir. Hatta Osman bin Hanif'i Irak arazisinin tapu tahririni yapmak üzere görevlendirdiğinde kendisine şu talimatı vermiştir:

“Şen ve mamur olan yerlerin alanlarını ölçünüz, tahririni yapınız; bilfiil ziraat edilen veya edilebilecek olan araziye tespit ediniz. Verimsiz ve çorak yerleri; çift sürülmesi imkânı olmayan höyükleri, tepeleri, ormanları, bataklıkları ve sazlıkları ve benzeri araziye vergide esas alınacak arazi esasına katmayınız²⁸.”

H. Ömer'in bu uygulamaları ve talimatları, diğer Müslüman devletlere örnek olduğu gibi Osmanlı Devleti'ne de tesir etmiş ve Osmanlı Devleti, yeni fethedilen arazilerin tapu tahrirlerini yapma ve defterlerde tespit etme konusunda zirveye çıkmıştır. Sadece İslam dünyasında değil dünya literatürlerinde de ilk defa diyebileceğimiz Fatih döneminde hazırlanan 22 maddelik ilk tapu kanunları “Kanunname-i Kitabet-i Vilayet” adıyla hazırlanmış ve daha sonra hazırlanan tüm tapu tahrir defterleri bu kanunlardaki esaslara göre düzenlenmiştir²⁹.

---

²⁶ Mehmet Öz, “Tahrir Defterlerinin Osmanlı Tarihi Araştırmalarında Kullanılması Hakkında Bazı Düşünceler”, s. 430.

²⁷ Ümit Koç, *1527–1528 (H.934) Tarihli Gazze Mufassal Tahrir Defterinin Değerlendirilmesi (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)*, Elazığ, 1996, s. 5.

²⁸ Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, I, s. 10.

²⁹ Ahmet Akgündüz, *Aynı eser*, I, s. 10.

Osmanlı Devleti, böylelikle yeni fethedilen yerlerin genel durumu, önceden mevcut veya yeni uygulanacak olan idari teşkilat çerçevesinde, belli usul ve kaidelere göre, idari teşkilat esasları dâhilinde tespit edilirdi ki, bu işleme *Tahrir*³⁰, bu tahrir neticesinde meydana getirilen defterlere de *Tapu Tahrir Defteri* denirdi³¹.

Tahrir işleri “Tevki” denilen “Nişancı” nezareti altında cereyan ederdi. Bir yerin tahriri yapılacağı zaman evvela bu işi idare edecek “Muharrir-i Memalik” yahut “Muharrir” veya “İl Yazıcısı” adı verilen bilgili, namuslu, her suretle itimada layık biri seçilirdi³². Resmi adı Emanet³³ olan tahrir işini üzerine alan Tahrir Emini³⁴’nin yanında kâtiplerde resmen tayin edilirdi.³⁵

Büyük tecrübe ve bilgi isteyen, çok mesuliyetli ve aynı zamanda rüşvet ve suiistimallere müsait olan tahrir emanetine genellikle itimat edilen nüfuzlu beyler ve kadılar tayin olunurdu³⁶. XVI. yüzyıla ait defterlerde görülen Timurtaş Bey, Halil Bey, Balaban Paşa, Umur Bey, Dursun Bey, Baltaoğlu Süleyman Bey, Yahşi Bey, Mevlana Kirmasti, Ebussuud Efendi, Mevlana Vildan gibi kişiler bu devirde bu mühim işe çok defa ümeranın tayin edildiğini göstermektedir³⁷.

Osmanlı dönemine ait ilk tahrir defteri 1396 tarihlidir³⁸. Ayrıca arazi tahrirlerinin en eskileri arasında Umur bin Karaca Paşa’nın tahrir ettiği H. 835 (M. 1431) tarihli bir mücmel tahrir defteri de bulunmaktadır³⁹. Yine Fatih döneminde yapılan Sultanhöyüğü tahririnde ilk Osmanlı padişahlarının verdikleri nişanlardan ve

---

³⁰ Ö. Lütfi Barkan, “Türkiye’de İmparatorluk Devirlerinin Büyük Nüfus ve Arazi Tahrirleri ve Hakana Mahsus İstatistik Defterleri”, s. 28.

³¹ Bahaeddin Yediyıldız, *Ordu Kazası Sosyal Tarihi*, Ankara, 1985, s. 5; Enver Çakar, “Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyılda Humus Şehri”, *Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, XIII/II, (Elazığ, Temmuz, 2003), s. 377.

³² Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, III, İstanbul, 1993, s. 376.

³³ Halil İnalçık, *438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530) I*, Kütahya, Karahisar-i Sahib, Sultan-önü, Hamid ve Ankara Livaları <Dizin ve Tıpkıbasım>, Ankara, 1993, s. 2.

³⁴ Enver Çakar, *H. 931 (M. 1524–1525) Tarihli ve 125 Numaralı Halep İcmal Defteri (Yüksek Lisans Tezi)*, Elazığ, 1992, s. VIII.

³⁵ Halil İnalçık, *H. 835 Tarihli Suret-i Defter-i Sancak-i Arvanid*, Ankara, 1954, s. XV.

³⁶ Ümit Koç, *1527–1528 (H.934) Tarihli Gazze Mufassal Tahrir Defterinin Değerlendirilmesi*, s. 7.

³⁷ Ömer L. Barkan, “Türkiye’de İmparatorluk Devirlerinin Büyük Nüfus ve Arazi Tahrirleri ve Hakana Mahsus İstatistik Defterleri, II”, s. 221; Halil İnalçık, *438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530) I*, Kütahya, Karahisar-i Sahib, Sultan-önü, Hamid ve Ankara Livaları <Dizin ve Tıpkıbasım>, s. 2; Ümit Koç, *Aynı tez*, s. 7.

³⁸ Mustafa Soysal, “Onaltıncı Yüzyılda Adana Mufassal Defterine Göre Sosyal ve Ekonomik Yapısı Üzerinde Bir Araştırma”, *Belleten*, LII/202, (Ankara, Nisan, 1988), s. 169.

³⁹ Halil İnalçık, *Hicri 835 Tarihli Suret-i Defter-i Sancak-i Arvanid*, Ankara, 1987, s. XII; Zeki Arıkan, *Aynı eser*, s. 3.

beratlardan söz edilmesi, bu işlemin başlangıçtan itibaren yapıldığını göstermektedir⁴⁰. Bu bilgilere bakarak tahrir çalışmalarının XIV. yüzyılda başladığını söyleyebiliriz⁴¹. Ancak tahrirlerin yoğun bir biçimde yapılması XVI. yüzyıla rastlamaktadır. Osmanlıların XVI. yüzyılda geliştirdikleri vilayet tahrirleri, miri arazi sisteminin bozulması nedeniyle III. Murat döneminden (1574–1595) sonra terk edilmiştir⁴².

Tahrir yapılırken esas birim sancak olmakla birlikte genişliği fazla olmayan vilayetler de bir sayım ünitesi olabilmektedir. Tahrir sırasında, tahrire esas olan idari üniteye kasaba ve köylerde mevcut bulunan yetişkin erkek nüfusu, babalarının adları ile birlikte, ayrı ayrı belirtilirken, aynı zamanda ellerindeki toprak miktarı (çift, nim çift ve dönüm olarak) ve bağlı buldukları vergi mükellefiyetleri de tek tek kaydedilirdi. Ayrıca, bu vergi gelirlerinin kimlerin tasarrufunda bulunduğu ve köylerde ekimi yapılan tarım ürünlerinin ve hayvanların çeşitleri ile miktarları da ifade edilirdi⁴³. Tahrir sırasında tahriri yapılan bölge hakkında o bölgede yaşayanlar arasında bir ihtilaf olursa tahrir emini tarafından bu iş yerinde hallolunurdu⁴⁴.

Köyler de yapılan sayımlarda, köyün adı deftere yazıldıktan sonra köy nüfusu (hane, mücerred, imam, fakih, şeyh vs.) ve ellerindeki toprak yazılır, sonra köyün varsa vakıfları ve hayrî yapılarına ayrılan gelirler belirtilir, ardından da köyden ne gibi vergiler tahsil ediliyorsa tek tek yazılarak toplamı verilirdi. Sayım görevlileri, nüfusu sayarken önce merkez kazadan başlarlar ve sonra diğer kazalara giderlerdi. Sayımda yalnız aile reislerini (hane) ve kazanç sağlayabilecek yaşta ve durumdaki yetişkin bekârları (mücerred) yazarlar, kadınlar ve çocukları saymazlardı. Osmanlılar, kocasının çiftliğini işletmeyi üstüne alan dul kadınlar, oğulları çalışma yaşına gelinceye kadar, ırgatla idare edebilirse, onu “bive” (kocasız) diye işletmenin sahibi olarak tanıyabilirdi⁴⁵. Bu durumda olan kadınlar indirimli bir vergiye tabi tutulurlardı. Sayım sırasında reayanın dinleri veya etnik grupları belirtildiği gibi, vergi veremeyecek

---

⁴⁰ Zeki Arıkan, *XV-XVI. Yüzyıllarda Hamit Sancağı*, s. 2.

⁴¹ Mehmet Öz, *XV-XVI. Yüzyılda Canik Sancağı*, s. 4.

⁴² Mustafa Soysal, “Onaltıncı Yüzyılda Adana Mufassal Defterine Göre Sosyal ve Ekonomik Yapısı Üzerinde Bir Araştırma”, s. 169.

⁴³ Ömer L. Barkan, “Türkiye’de İmparatorluk Devirlerinin Büyük Nüfus ve Arazi Tahrirleri ve Hakana Mahsus İstatistik Defterleri”, s. 20.

⁴⁴ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, III, s. 376.

⁴⁵ Halil İnalçık, “Köy, Köylü ve İmparatorluk”, *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi Üzerinde Arşiv Çalışmaları, İncelemeler*, İstanbul, 1992, s. 3.

durumdaki kör, özürlü, deli, hasta ve yaşlılarla imam, müezzin, hatip, papaz, şeyh, derviş ve seyyid olanlar da ayrıca işaret edilirdi.

Diğer taraftan erken dönem tahrirlerinde şehir ve kasabalardaki aile reislerinin icra ettiği mesleklerin kaydedilmesine azami dikkat edilmiş, fakat sonraki dönemlerde bundan vazgeçilmiştir⁴⁶. Bu kayıtlardan biri, bazı şahıs isimlerinin başında yer alan “hacı” unvanıdır. Gerçi normal bir şahıs adı olarak zaman zaman kullanılmışsa da bu unvan genel olarak gele olarak hacca gidebilecek derecede varlıklı kişileri gösterir; bunların sayılarının tespiti ise, şehrin zengin kesimi hakkında nispi de olsa bir ölçü olabilir. Mesela Tokat gibi kalabalık bir ticaret merkezinde XV. yüzyılın ikinci yarısında şehir halkının %10’u hacı unvanı taşımaktadır. Bu nispet mesela Manisa’da ancak %5 dolayındadır⁴⁷.

Tahrir işi yapılırken uyulması gereken kuralları şu şekilde sıralamak mümkündür⁴⁸:

1- Emin tahrire memur olduğu vilayette, her kazada o yerin kadısı ve tımarlılarını toplar, teftiş daima birlikte yapılır. Kadılar, hiçbir gelir kaynağının hariç kalmamasına özellikle dikkat edecekler, yani böylece eminleri hazine namına kontrol edeceklerdir.

2- Hasların mübaşirleri, zeamet ve tımar, evkaf ve emlak sahipleri, muaf ve müsellemler, bir kelime ile beratları ile gelir tasarruf eden herkes, ellerindeki beratları, suret-i defterleri, temessükleri ve mahsulât defterlerini emine teslim edeceklerdir.

3- Bu vesikalara göre yerinde teftiş başlar. Berat sahipleri reaya ile beraber üç yıllık gelir miktarını bir defter halinde emine sunarlar. Emin bunu, hükümet merkezinden getirdiği eski mufassal defterle karşılaştırır ve yerinde reaya arasında teftiş eder. Uygun bulduklarını ve meydana çıkan fazlalıkları miktar olarak deftere kaydeder. Bunların kıymeti sonra merkezde hesaplanmaktadır. “Nice baha tayin edersen defterin zeylinde kaydedilip her tımarın miktarı malum ola ve cümle bağlana”.

---

⁴⁶ Enver Çakar, *XVI. Yüzyılda Halep Sancağı (1516-1566)*, Elazığ, 2003, s. XXII.

⁴⁷ Feridun Emecen, “Sosyal Tarih Kaynağı Olarak Osmanlı Tahrir Defterleri”, s. 155.

⁴⁸ Halil İnalçık, *438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530) I*, Kütahya, Karahisar-i Sahib, Sultan-önü, Hamid ve Ankara Livaları <Dizin ve Tıpkıbasım>, s. 2.

Eminler, bu kıymetlerin tayini için kadılardan yerel narhı gösteren hüccetler getireceklerdir.

4- Bütün vergiye tabi nüfus ve gelir kaynakları tamamıyla deftere geçecek hiçbir şey hariç bırakılmayacaktır.

5- Reaya şu şekilde yazılacaktır: Her sipahi, evvelce kendi üzerine yazılmış olan bütün reayayı emin önünde toplayacak, yalnız vergiye tabi olan yetişkinleri yazdıracaktır.

6- Vergiye tabi olmayan çocukları yazdıran veya gelir miktarını saklayarak az gösteren sipahilerin tımarları ellerinden alınacak ve vakıf olarak kaydedilecektir. Bunların gelirlerinin toplamı o yerin kadıları tarafından hazine adına kayıt olunacaktır. Bulunan fazlalıklar (zayidler) ayrı bir deftere kaydedileceklerdir. Bu fazlalığı bir tımar sahibi bildirmiş ise kendisine zam (terakki) yapılacaktır.

7- Bu suretle gelir kaynakları ve nüfus tespit olunduktan sonra “Defter tamam olup ‘atabe-i ‘ulyama geldüğün bana ‘arz oluncaya değin hiçbir ferde kâğıt ve tezkire vermiyeler ve tımarlara müte’allik kazaya için dergâh-ı mu’allama ‘arz ve name göndermeyeler, ol husus için bunda dahi kâğıt varmıya” şeklinde bir devlet emri yazılmaktaydı.

8- Kadılar, haraç (cizye) defterlerini emirlere teslim edeceklerdir.

9- Avarız vergisi için her kadılığın hane adedi ve muafları dikkatle ve ayrı ayrı bir deftere kayıt ve tespit olunacaktır.

10- O sancakta her türlü mahsul ve bac vergilerinin ne nispetle ve nasıl alındığı, meydana gelen değişiklikler, eski defterle karşılaştırılacak tespit olunacak ve merkeze bildirilecektir. Orada Padişah emri ile son şekli kararlaştırarak defterin arka sayfasına kanun olarak kaydedilecektir.

11- O sancakta mevcut bütün zeametler ve tımar erleri cebelü miktarları ile birlikte bildirilecektir.

12- “Vilayet-i mezküreyi emanet ve istikamet ile kitabet edüp hediye ve konukluktan nesne almıyalar ve kimseye almıyalar ve kimseye meyl u muhaba

etmeyüb kemal-i adalet üzere yazub defter ideler...” hizmetleri ve emanetleri mukabelesinde ve maaşları için adet-i kadime üzere her haneden ikişer akçe alınıp biri emine ve biri kâtiplerine ve masraflarına harcayalar⁴⁹.”

Bu gibi kuralların uygulandığı sayım işi bitince, kayıtlar eski defterlerle denetlenir, hâsılın eski defterlerden düşük olmamasına dikkat edilirdi. Sonra da temize çekilir ve hangi sancağın mufassalı olduğunu gösteren bir yazı defterin kapağına veya ilk iç sayfasına konurdu⁵⁰. Eminler bu çalışmalarının sonunda meydana getirdikleri “defter-i mufassal”, “cizye defteri”, “zevaid defteri” ile “sancak kanunnamesi”nin eski müsveddelerini de tetkik ve tasdik olunmak üzere merkeze getirilir⁵¹. Divan da gönderilen defterlerin merkezce onaylandığını ve bu defterlerin resmîyet ifade ettiğini, başına bir “tuğra” çekerek gösterirdi. Sonra muharrir bir takdim yazısında (Dibace’de) görevi kimin emri ile aldığını ve kiminle beraber sayımı gerçekleştirip bitirdiğini edebi bir lisanla açıklardı. Birçok deftere bundan sonra sancakta uygulanmakta olan vergi kanunları ve vergi nispetleri veya miktarını veren, bazen sair hususlara da değinen (mesela ceza gibi) kanunnameler de konurdu⁵².

Sayım işlemi bittikten sonra yapılacak işlerden biriside tımar-icmal defterinin hazırlanmasıdır. Çünkü merkezi yönetimin tahrirden esas beklediği husus, sancak gelirlerinin hazineye girecek miktarının bilinmesiydi. Bunu da en açık bir şekilde icmallerde görebilmek mümkündür. Bu bakımdan icmaller, devlet bütçesinin önemli bir bölümünü de göstermektedir. Devlet, bu bütçeden dirlik sahiplerine ödenecek geliri, bundan faydalanacak olanların sayılarını ve sancaklardan çıkartabileceği toplam asker sayısını (tımarlı sipahileri) bu icmallerden kolaylıkla tespit edebilirdi⁵³. Sayımın icmalle görülen işlemine *tevzi* (dağıtım) adı verilirdi. Çünkü muharrir Mufassal’da yazılı gelirlere devletçe belirlenen bölümünü tımarlılara kendisi dağıtıyordu. Tevzi ile birlikte sancakta eskiden tımar tasarruf edenler yoklanıyordu. Bunların bir bölümüne eskiden tasarruf ettikleri tımarları bir bölümüne de başka yerlerden tımarlar verilebiliyordu. Tevzi sayesinde hem askeri yoklama yapılabilir hem de tımarlı ordu

---

⁴⁹ Ömer L. Barkan, “Türkiye’de İmparatorluk Devirlerinin Büyük Nüfus ve Arazi Tahrirleri ve Hakana Mahsus İstatistik Defterleri I, s. 221.

⁵⁰ Enver Çakar, *XVI. Yüzyılda Halep Sancağı (1516-1566)*, s. XXIII.

⁵¹ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, III, s. 376.

⁵² Halil Sahillioğlu, *Türkiye İktisat Tarihi*, s. 29–31.

⁵³ Halil İnalçık, *Hicri 835 Tarihli Suret-i Defter-i Sancak-i Arvanid*, s. XVIII-XXIII.

mevcudu tespit edilebiliyordu⁵⁴. Timarların dağıtımlarının ardından oluşan bu defterlere *Defter-i İcmal-i Hakani* adı verilirdi. Padişah tarafından kabul ve tasdik olunduktan sonra yürürlüğe giren bu defter, yeni bir tahrire kadar tımar işlemlerinde esas tutulurdu⁵⁵.

XVIII. yüzyıldan sonra devlet bürokrasisinin genişlemesi, iktisadi ve sosyal alandaki gelişme ve değişimler, tahrir geleneğinde de kendisini gösterdi. Böylece klasik tahrir geleneği terk edildi. Yerine yeni bir tahrir geleneği ikame edildi. Bu gelenekte ise defterlere işlenen bilgilerin her birisi için ayrı bir defterin tutulmasından oluşmaktaydı. Örneğin nüfus veya hane klasik tahrir defterlerinde kullanılırken yeni tahrir geleneğinde bu ifadeler yerlerini avarız-hane defterlerinde buldular. Yine mukataalar, timarlar ve vakıflar klasik tahriri defterinde hep birilikte tapu tahriri defterlerine kaydedilirken bu dönemden sonra yeni tahrir geleneği ile birlikte her biri için ayrı defterler tutulmaya başlandı⁵⁶.

Tahrir işi yapılırken her türlü hile ve sahtekârlıkları önlemek için emin, bütün tımar sahipleri veya temsilcileri, havass-ı hümayun yetkilileri ile diğer hasların yöneticileri, vakıfların mütevellileri ve mülk sahiplerinin katıldığı, bir toplantı düzenlenirdi. Bölgenin kadısı da bu toplantıya katılmak zorundaydı. Ayrıca emin halk ile görüşür ve önceki mufassal tahrir defterlerini de tetkik ederdi⁵⁷. Osmanlı Devleti genel olarak halkın saklanıp tahrir esnasında ispat-ı vücut etmemek gibi hilekârlıkların önüne geçebilmek için bazı genel tahrir kuralları yayımlamıştır. Mesela Kanuni Sultan Süleyman döneminde mer'iyet mevkiinde bulunan bir Silistre Livası kanunnamesinde “raiyyet oğlu raiyyettir.” kaidesine dayanılarak, özel bir amaçla gizlenip tahrirler esnasında ismini deftere yazdırmayan reayanın, her nerede bulunursa bulunsun öşür ve rüsumunun o yer sipahisi tarafından alınacağını kaydedilmiştir. Diğer taraftan “Ben filan sipahinin raiyyetiyim, öşür ve rüsumumu başka bir yerde vermekteyim.” diyerek vergi mükellefiyetlerinden kurtulmak isteyen ve bu maksatla defterlere ismini yazdırmamış olan reayanın hilekârlıklarının önüne geçebilmek için kendilerinde o vakit için bir nevi nüfus kâğıdı görevi gören bir *temessük* talep edilirdi. Bu şekilde elerinde böyle bir temessükleri olmayanlar oldukları yerde kaydedilerek vergilerini ödemeye

---

⁵⁴ Enver Çakar, *XVI. Yüzyılda Halep Sancağı (1516-1566)*, s. XXIII.

⁵⁵ Halil İnalık, *Hicri 835 Tarihli Suret-i Defter-i Sancak-i Arvanid*, s. XX-XXI

⁵⁶ Mustafa Öztürk, “1616 yılı Halep Avarız-hane Defterleri”, *OTAM*, 8 (Ankara, 1997), s. 250.

⁵⁷ Enver Çakar, *XVI. Yüzyılda Halep Sancağı (1516-1566)*, s. XXII.

mecbur tutulurlardı⁵⁸. Deftere yazılmaktan kaçma girişimleri hayli sık olduğundan sipahiler bu konuda uyarılırlardı. Yaşı tutmayanları kaydettirdiği yâda Osmanlı tebaasından aslında vergilendirmesi gereken herhangi birini sakladığı anlaşılan sipahiler cezalandırılıp azledilir, buna karşılık tahrir emini ek gelir kaynakları haberdar eden sipahiler ödüllendirilirlerdi.

Pratikte özellikle göçerler arasında deftere yazılmamak için kitlesel kaçış hareketleri görülüyordu. İsyân ve tahrir eminine saldırı hareketleri görülüyordu. Arnavutluktaki uzun direniş 1431–1432 tahririnin ardından patlak vermiş ve 1468’de İskender Bey ölünceye kadar sürmüştü. Kanuni’nin Macar seferinde bulunduğu bir sırada Bozok Sancağı’nın tahriri ile görevli olanların tutumları sebebiyle Kayseri ile Ankara arasındaki geniş bir alanda Türkmenler ayaklanmış ve 1526’da Tahrir Emini’ni öldürmüşlerdi⁵⁹. Bu gibi sebeplerle tahrir defterlerindeki mevcut verilerin de gerçeklik, güvenilirlik ve kesinlik derecelerinin eksik veya yanlış olabileceği düşünülmelidir⁶⁰.

Tahrir işinde sadece halkın hilekârlıkları da göze çarpmamaktadır. Habeş vilayetini yazmakla görevli olanlar “Miriden tüfenk ve ikişer mevâcip” aldıktan sonra ortadan kaybolmuşlardır⁶¹. Silistre Sancağı’nı yazmakla görevli olan Süleyman Çelebi’ye gönderilen H. 23 Şaban 992 (M. 20 Ağustos 1584) tarihli bir hükme göre, buranın tahriri yedi yıl sürmüş ancak bitirilememiştir⁶².

Bir bölgede tahrir yapılamasının çeşitli sebepleri bulunmaktadır. Fethi takiben yapılan ilk tahrirden sonra, zaman zaman, yeni bir padişahın tahta çıkması, genel olarak meydana gelen değişiklikler, vergi gelirlerinin herhangi bir sebeple artmış veya eksilmiş gözükmesi, indirim, defter harici kalan gelirlerin deftere kaydedilmesi gibi çeşitli sebeplerle, söz konusu tahrirler yenilenirdi⁶³. Lütfü Paşa “otuz yılda bir tahrir” yapılmakta olduğunu söylemektedir. Mesela Rum Eyaleti tahrirleri 25–35 yıllık aralarla 1455, 1485, 1520, 1554 gibi tarihlerde yapılmıştır⁶⁴. Gazze Sancağı’ndaki tahrirler 20

---

⁵⁸ Ömer L. Barkan, “Türkiye’de İmparatorluk Devirlerinin Büyük Nüfus ve Arazi Tahrirleri ve Hakana Mahsus İstatistik Defterleri, II”, *İÜİFM*, II, S.1–2 (İstanbul, 1940–1941), s. 220.

⁵⁹ Zeki Arıkan, *XV-XVI. Yüzyıllarda Hamit Sancağı*, s. 3.

⁶⁰ Ahmet Güneş, “Osmanlı Tahrir Defterleri ve Bunların Tarih Yazıcılığında Kullanımı Hakkında Bazı Düşünceler”, s. 167.

⁶¹ Zeki Arıkan, *Aynı eser*, s. 3.

⁶² Zeki Arıkan, *Aynı eser*, s. 3.

⁶³ Enver Çakar, *XVI. Yüzyılda Haleb Sancağı (1516-1566)*, s. XXII; Enver Çakar, “Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyılda Humus Şehri”, s. 377.

⁶⁴ Mehmet Öz, *XV-XVI. Yüzyılda Canik Sancağı*, s. 5.

yıl arayıyla 1527–1528, 1548–1549, 1572–1573, 1596–1597 yıllarında yapılmıştır. Burada dikkati çeken bir konu ise Gazze tahrirleri yapılırken genelde 25 yıllık bir sıra takip edilirken 265 numaralı defterden sonra yapılan tahririn adı geçen tahririn ardından sadece 6–7 yıllık bir süre geçmesinin ardından gerçekleştirilmiş olmasıdır. Bu durum bizde, Kanuni Sultan Süleyman her iki tahrir dönemlerinde de padişah olan kişi olduğundan başka bir tahrir sebebi olan önemli bir ekonomik değişikliğin olduğu fikrini uyandırmaktadır.

Öte yandan, “Feth-i memleket vaki oldukça arazisi tahrir ettirilip” diyen Mustafa Nuri Paşa, Osmanlı Devleti’nde yüzyılda bir genel tahrir yapıldığını ve II. Selim’den sonra tahrirlerin bir daha yapılmadığını yazmaktadır⁶⁵.

Bir bölgede ilk tahrirden sonra ikinci bir tahrir yapılırsa, bu yeni tahririn neticelerinin yer aldığı yer aldığı deftere *Defter-i Cedid*, ilk tahrir defterine ise *Defter-i Atik* denirdi. Şayet üçüncü bir tahrir söz konusu olursa, o zaman ilk tahrire ait *Defter-i Köhne*, ikincisine *Defter-i Atik* ve sonuncusuna da *Defter-i Cedid* denirdi⁶⁶.

2. Gazze Sancağı Tahrirleri ve Tahrir Defterleri

Gazze Sancağı ile ilgili defterlerden çoğunu XVI.-XVII. yüzyıllar arasında yazılan defterler oluşturmaktadır. Bu defterler Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivleri Daire Başkanlığı’nda kayıtlı bulunan 10 adet defter ile Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi’nde bulunan 2 adet defterden oluşmaktadır. Genel olarak içeriklerini vermiş olduğumuz defterlerin tam künyelerini aşağıda veriyoruz.

2.1. Başbakanlık Arşivi Tapu-Tahrir Defterleri Tasnifindeki Gazze Sancağına Ait Defterler

131 Numaralı Tapu Tahrir Defteri

---

⁶⁵ Zeki Arıkan, *XV-XVI. Yüzyıllarda Hamit Sancağı*, s. 3.

⁶⁶ M. Ali Ünal, *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (1518–1566)*, TTK, Ankara, 1989, s. 3; Feridun Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazası*, İstanbul, 1989, s. 3; Mustafa Öztürk, “1616 Tarihli Halep Avarız Hane Defteri”, s. 250.

Başbakanlık Arşivi'nde 131 numarada kayıtlı bulunan bu defter H. 932 (M.1525–1526) tarihli olup, Gazze Livası'nın tımar, evkaf ve emlakini mübeyyin icmal defteridir. Ayrıca, bu defterde Kuddüs-ü Şerif livası da yer almaktadır.

295 Numaralı Tapu Tahrir Defteri

Başbakanlık Arşivi'nde 295 numarada kayıtlı bulunan bu defter, Mufassal tapu tahrir defteri olmayıp mücmel tımar defteridir ve H.963 (M.1556–1557) tarihini içermektedir.

304 Numaralı Tapu Tahrir Defteri

Mufassal defter olup, H. 964 (M. 1556–1557) tarihlidir. Defterin ilk sayfasında padişahın tuğrası, 2–3. sayfalarında *Gazze Kanunnamesi*, 4–5. sayfalarında da icmal kısmı bulunmaktadır.

312 Numaralı Tapu Tahrir Defteri

Başbakanlık Arşivi'nde 312 numarada kayıtlı bulunan bu defter, H. 965 (M.1557–1558) tarihini içermektedir. Defterin içeriği hakkında kısa bir bilgi vermek gerekirse; 2. ve 3. sayfalarında bir icmal bulunmaktadır. Bu icmalde vakıflara ait gelirler toplanarak verilmiştir. Bu bilgilerin hemen ardından ise Safed livasından başlanarak vakıflar, bu vakıfların hayır sahiplerinin adları, yöneticileri, vakıfların gelirlerinin nasıl paylaşılacağı anlatıldığı vakfa ait kanunlar verilmiş ve ne zamandan beri vakıf olarak kullanıldıklarından bahsedilmiştir.

427 Numaralı Tapu Tahrir Defteri

Gazze Tapu Tahrir Defterleri kataloğunda yer verilmemesine rağmen⁶⁷ içerisindeki ilk sayfada “*Mufassal-ı Livayı Safed ve El Gazze ve El Kuddüs-ü Şerif*” ibaresi Gazze ile ilgili yazılara yer verilmiş olması sebebiyle bu defteri de Gazze tapu

---

⁶⁷ 427 numaralı defter Gazze Sancağı Tapu Tahrir Defterleri arasında belirtilmemiştir. Defter Safed Sancağı ile ilgili olan sıralamada belirtilmiştir. Yusuf İhsan Genç, Hacı Osman Yıldırım, Nazım Yılmaz, Sinan Satar, İbrahim Karaca, *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, İstanbul, 2000, s. 125.

Tahrir Defterleri içerisinde belirtmemiz gerekmektedir. H. 934 (M. 1527–1528) şeklinde tarihi verilen defterin tarihi arşivce hazırlanan kapak üzerine yazılmıştır. Deftere ait tarih defterin fihristinde belirtilmemiştir. Ancak 244. sayfadaki derkenar kaydında defterin H. 934 tarihinde yazılmış olduğu anlaşılmaktadır⁶⁸. Defterin konusu ise Safed, Gazze ve Kudüs-ü Şerif livalarının hâsılatını ve evkafını mübeyyin mufassal defterdir.

522 Numaralı Tapu Tahrir Defteri

Başbakanlık Arşivi'nde 522 numarada kayıtlı bulunan bu defter, H. 980 (M.1572–1573) tarihli olup, Gazze, Kudüs, Safed, Nablus, Aclun sancaklarının evkafını ve emlakini mübeyyin (Evkaf Maliye) bir defterdir.

546 Numaralı Tapu Tahrir Defteri

Başbakanlık Arşivi'nde 546 numarada kayıtlı bulunan bu defter *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*'nde Bosna Tapu Tahrir Defterleri arasında gösterilmiş⁶⁹ olmakla birlikte, Ammon Cohen ve Bernard Lewis bunun 1005 tarihli Gazze defteri olduğunu tespit etmişlerdir⁷⁰.

602 Numaralı Tapu Tapu Tahrir Defteri

Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Gazze Tapu Tahrir Defterleri kataloğunda verilen bir diğer defter 602 numarası ile kayıtlıdır. Defterimiz H.990 (M.1582) tarihini içermektedir ve Şam, Sayda, Kudüs, Halil-ül Rahman, Gazze, Remle, Safed ve Nablus'daki evkaf ve emlakın mufassal defteridir.

950 Numaralı Tapu Tahrir Defteri

Başbakanlık Arşivi'nde 950 numarada kayıtlı bulunan bu defter H. 1222 (M. 1807) tarihini taşımaktadır ve Şam, Kudüs, Nablus, Gazze ve Leccun sancakları hâsılatının icmal defteridir.

---

⁶⁸ Ümit Koç, *Aynı tez*, s. 13. Fakat Ammon Cohen ve Bernard Lewis eserlerinde defterin tarihini H. 932 (M. 1525–1526) olarak vermişlerdir. Ammon Cohen and Bernard Lewis, *Population and Revenue in the Towns of Palestine in the Sixteenth Century*, Princeton, New Jersey, 1978, s. 135.

⁶⁹ *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, s. 105.

⁷⁰ Ammon Cohen and Bernard Lewis, *Aynı eser*, s. 125.

1015 Numaralı Tapu Tahrir Defteri

Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Gazze Tapu Tahrir Defterleri kataloğunda verilen bir diğer defter 1015 numarası ile kayıtlıdır. Gazze, Remle ve Kudüs nahiyelerinde vaki kuranın nüfus ve hâsılatını ve has ve zeamet ve tımar ve evkafının mübeyyin mufassal tahrir defteridir.

2.2. Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivindeki Gazze Sancağına Ait Defterler

Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi'nde Gazze'ye ait iki defter bulunmakta olup, bunlar 192 numaralı tarihsiz Gazze Mufassal Defteri ile yine tarihsiz olan 337 numaralı icmal defteridir⁷¹.

3. 265 Numaralı ve 1548 Tarihli Gazze Sancağı Mufassal Tahrir Defteri

Tezimizin temel kaynağını oluşturan bu defter, H. 955 (M.1548-49) tarihini taşımaktadır. Bu defter Gazze Livasının nüfus ve hâsılatını ve tımarlarını ve evkafını havi Mufassal Tahrir Defteri olup, Başbakanlık Arşivi'nde 265 numarada kayıtlıdır.

Defterin orijinalini görme şansımız olmamakla birlikte arşiv idaresince verilen bilgilere göre, defterin ebadı 49x17 cm olup, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Müdürlüğü görevlilerince numaralandırılmış 309 sayfadan oluşmaktadır. Defterin numaralandırılan sayfalarından 6. sayfası boştur. Defterin başında 3 sayfa ile sonunda 4 sayfa boş bulunmaktadır. Bu defterin kanunnamesi yoktur. Başta verilen kısa icmalin ardından dua bölümü (dibace kısmı) ve 3. sayfadaki Liva-i Gazze ve akabinde Nefs-i Gazze ile başlamaktadır. Defterin 3-38. sayfalar arasında Gazze şehrinin mahalleleri ve nüfusu, 39-43. sayfalar arasında Gazze şehrine ait kıt'a ve araziler, 43-212. sayfalar arasında da Gazze nahiyesine bağlı köylerin nüfus ve vergileri yer almaktadır. Defterin 212-232. sayfaları arasında ise Gazze Sancağı'nın Remle nahiyesi yer almaktadır.

---

⁷¹ M. Mehdi İlhan, "The Ottoman Archives and Their Importance for Historical Studies: With Special Reference to Arab Provinces", *Bellekten*, LV/213, (1941), s. 433.

DeFTERin muharriri dibace kısmında belirtildiği üzere Mustafa'dır. Bu tahrir işini, Kanuni Sultan Süleyman'dan aldığı emir üzerine yaptığını belirten muharrire yazım sırasında Derviş ve Ahmet adlarındaki kâtipler de yardımcı olmuşlardır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİHİ DÖNEMLER İÇERİSİNDE GAZZE

A. OSMANLI HAKİMİYETİNDEN ÖNCE GAZZE

Gazze Akdeniz'in Güneydoğu köşesi kıyılarında yer alan 363 kilometrekare yüzölçümündeki Gazze şeridinin kuzey kesimindedir. Denizden 4 km içeride kurulmuş olan Gazze tarih boyunca Filistin topraklarındaki idari birimlere bağlı kalmış, ancak ticari ilişkilerini daha çok Mısır ile geliştirmiştir⁷². Tevrat'ın Tekvin bölümünün Ken'an diyarı sınırında olarak belirttiği yer olan Gazze'nin Hz. İbrahim zamanından evvel mevcut bulunduğu belirtilmektedir⁷³. Bu dönemde şehir Filastilere ait idi ve ancak Alexander Jannaus zamanında Ben-i İsrail tarafından zapt olundu. Bu hükümdar şehri yıktırdı⁷⁴.

Büyük İskender Gazze'yi M.Ö. 332 yılında iki ay süren bir kuşatma ile ve ancak dördüncü saldırıda ele geçirebilmişti⁷⁵. Romalıların hâkimiyeti zamanında Gazze, Syria Palaestina vilayetine ve ondan sonra da Prima'ya dâhil edilmiştir⁷⁶.

Tarih boyunca devamlı el değiştiren Gazze, Bizanslılar zamanında önemli bir ticaret merkezi ve bu arada Mekke'den gelen tüccarlarında önemli bir uğrak yeri olmuştu. Müfessirler Kureyş süresinde bahsedilen yaz ve kış seferlerinde gidilen yerin Gazze olduğunu söylemektedir. Mekkeli tüccar kabilelerinden birinde Hz. Peygamberin büyük dedesi Haşim b. Abdülmenaf da bulunmuş ve bu şehirde vefat etmiştir. Kabrinin burada olmasından dolayı şehre Gazzet-i Haşim denildiği görülür. Hz. Peygamberin babası Abdullah da Gazze'ye gelen tüccarlar arasındadır. Hz. Ömer'in esas servetini İslam'a girmeden önce Gazze'de yaptığı ticari yolculuklardan kazandığı rivayet edilmektedir. Hicretin ikinci yılında (624) Bedir savaşına yol açan zengin ticaret kervanı da Ebu Süfyan idaresinde Gazze'den dönmekteydi⁷⁷.

---

⁷² Mustafa L. Bilge, "Gazze", *DİA*, XIII, s. 534.

⁷³ Şemsettin Sami, *Kamusu'l-Alam*, İstanbul, 1986, s. 3279.

⁷⁴ Heyet, "Gazze" mad. TA, Ankara, 1969, s. 199.

⁷⁵ Heyet, "Gazze" mad., s. 199.

⁷⁶ Fr. Buhl, "Gazze" mad. *İA*, IV, İstanbul, 1964, s. 760.

⁷⁷ Mustafa L. Bilge, "Gazze", s. 534.

Hristiyanlığın ilk zamanlarında burada bir kilisenin kurulmuş olduğu belirtilmektedir⁷⁸. Gazze Hz. Ebubekir'in halifeliği zamanında Müslümanlar tarafından fethedildi. VII-IX yüzyıllar arasında hakkında fazla bilgi bulunmayan Gazze, VIII. yüzyıl sonlarına doğru o civarda bulunan birçok şehir gibi, çeşitli Arap kabileleri arasında meydana gelen kanlı savaşlardan çok zarar gördü. Fakat yeniden canlanmış olacak ki, X. Yüzyılda burası İbn. Havkal ve El-Makdisi tarafından ulu camii olan büyük ve zengin bir şehir olarak tarif edilmiştir.

Bölgede XI. Yüzyılda tüm İslam dünyasında kargaşalıklara sebep olan Fatımi devletinin etkisi görülmektedir. Fakat bu durumdan Selçuklular da rahatsız olmuşlar ve Abbasilerle birlikte Fatimilere karşı mücadele etmeye başlamışlardır. Bölgede Fatimilere karşı harekete geçen ilk kişi Atsız olmuştur. Atsız 1069–1070 yıllarında Mısır Fatımi Devleti'nin hâkimiyetindeki Filistin bölgesine gelen Atsız, Büyük Selçuklu Devleti komutanlarından olan Kurlu Bey ile birlikte başkenti Kudüs'ün batısında bulunan Remle'de bir Türkmen Beyliği'nin kurulmasına yardım etti⁷⁹. 1070 yılında Kurlu Bey ile birlikte kurduğu bu beyliğin başına geçen Atsız 5–6 bin kişiyle Mısır'a yönelik seferlere de çıkmıştır⁸⁰.

Emir Uvakoğlu Atsız 1071–1076 yılları arasında gerçekleştirmiş olduğu fetihlerle Filistin ve Suriye'nin Askalan ve Yafa dışında başta Kudüs ve Dımaşk olmak üzere en önemli kentlerini ele geçirmiştir. Selçuklu Melikliğinin sınırlarının gelişmesi bu bölgede Fatımi hâkimiyetinin etkisini kaybetmesi ile sonuçlanmıştır. Yine bu tarihler arasında Gazze şehrinde halkının Atsız kuvvetlerine direnmesi ve sık sık isyan çıkarmasına rağmen Selçuklu melikliğinin sınırları içerisinde kalmıştır. Atsız bu dönemde Fatımi ordusuna karşı kuvvetli bir güç olarak bölgeye gelmiştir. Onun bölgeye gelerek hâkim olmasını istemeyen Bedrülcemali'nin tüm çabalarına karşı hazırlıklarını tamamlayarak ona karşı harekete geçmiştir. Bedrülcemali ise Atsız'ın ordusunda bulunan Türkmenleri kendi safına çekmeye çalışmışsa da bunda başarılı olamamıştır. 1077 sonlarında Atsız, Kahire önlerine doğru ilerlemeye başlamıştır. Burada kendisini Fatimilerce hazırlanan ve Bedrülcemali'ce desteklenen bir ordu karşıladı. İki ordu Kahire önlerinde karşılaştı. Savaşta Atsız merkez kanatta yer alırken,

---

⁷⁸ Fr. Buhl, "Gazze", s. 761.

⁷⁹ Ali Sevim, *Ünlü Selçuklu Komutanları Afşin, Atsız, Artuk ve Aksungur*, TTK Basımevi, Ankara, 1990, s. 33.

⁸⁰ Ali Sevim, *Ünlü Selçuklu Komutanları Afşin, Atsız, Artuk ve Aksungur*, s. 41.

sağ kanatta Şöklü'nün babasının ilişki kurduğu 700 Türkmen atlısı⁸¹, sol kanatta ise Bedrülcemali'nin tüm gayretlerine rağmen tarafına çekmeyi başaramadığı diğer Türkmen atlıları vardı. Fatımi ordusunda ise sol kanatta Bedrülcemali, sağ kanatta Fatımi kuvvetleri merkezde ise Sudanlı kuvvetler bulunmakta idi. Selçuklu Ordusu'nun gerisinde ise Bedr bin Hazım kumandasındaki süvariler bulunmaktaydı. Yapılan savaşta Atsız'a bağlı askerler kaybetmişlerdi. Böylece Mısır seferinden umduğunu bulamayan Atsız, geri çekilerek daha önceden ele geçirdiği Gazze'ye gelmiştir. Fakat Gazze halkı, Atsız kuvvetlerine karşı isyan etmiş ve ona karşı cephe almışlardır. Fatımi halifesinden aldıkları silahlarla yaptıkları bir gece baskısıyla Atsız kuvvetlerini bozguna uğratmışlardır. Gazze önlerinde yaşanan bu olaydan sonra buradan da çekilen Atsız, melikliğin ilk yerleşme merkezi olan Remle'ye geldi. Fakat kendisine karşı geldiğinden melikliğin başkenti olan Dımaşk'a yönelmiş ve savaşlardan sonra yanında kalan 200 atlı ile birlikte burada idareye başlamıştır. Böylece Gazze ve Remle'nin isyankâr tutumlarına karşı Dımaşk halkı Atsız'ı bu davranışları ile memnun etmişti. Atsız da o yıl bu bölgeden vergi almayarak kendisine karşı gösterilen iyi davranışlara karşılık vermiştir⁸². Atsız daha sonra durumunu kuvvetlendirince Gazze'ye gelerek kendisine karşı isyan edenlere karşı gereken cezaları da vermiştir⁸³.

Bölgedeki Selçuklu hâkimiyetinin azalması ile Ortadoğu bölgesi savunmasız kalmıştır. Bu durum o sırada Avrupa'da uyanan Haçlı düşüncesini harekete geçirmiştir. Hristiyanlar, I. Haçlı Seferi'ni başlatmışlardır. Anadolu'yu 600.000 kişilik ordularının sadece 50.000 kişilik kısmı geçebilen Haçlılar buraya geldiği zaman Gazze şehri harap bir halde idi. 1152'de Hristiyanlar tarafından şehir yeniden inşa edilmiş ve içkale inşa olunarak Tempel Şövalyelerinin muhafazasına verilmiştir. Uzun süre Müslümanların elinde kaldıktan sonra Haçlıların ilerleyişi karşısında Kudüs kralı III. Baldwin'in eline geçen Gazze (1149), Eyyubi ordusuna bağlı birliklerce 1170'de, şehrin tahkim edilmemiş tarafından yağma edilmiş fakat kale ancak 1172'de Hittin muharebesinden sonra Selahattin'in eline geçmiştir⁸⁴. Aslan yürekli Richard bir müddet bu bölgeyi elinde tutabildi ise de, yeniden Müslümanlar tarafından ele geçirildi. Bu tarihten sonra bölge artık Müslümanların elinde kalmıştır.

---

⁸¹ Ali Sevim, *Ünlü Selçuklu Komutanları Afşin, Atsız, Artuk ve Aksungur*, s. 42.

⁸² Ali Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, Ankara, 1983, s. 78-79.

⁸³ Ali Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, s. 81.

⁸⁴ Mustafa L. Bilge, "Gazze", s. 534

Gazze, hâkimiyetine girdiği Abbasi Devleti'nin 1258 yılında Moğollar tarafından yıkılmasından sonra bölgede başlayan Moğol hâkimiyetinin ulaşabildiği en uç nokta olmuştur. Moğollar'ın Ayn Calut savaşında Memlûklere yenilmelerinden sonra Gazze Memlûk dönemini yaşamaya başlamıştır. Bu dönemde Sultan I. Baybars burada imar faaliyetlerine girişmiştir ve burada önemli bir kütüphane kurmuştur.

Bölgede XIII. yüzyılda Sultan Baybars döneminde (1260–1277) 40.000 evden ziyade Türkmen'in Türkistan bölgesinden geldiğini ve Sultan tarafından bu kişilere Gazze'den Antakya ve Sis'e kadar uzanan bir bölgede yurt verildiğini, beylerin çoğuna haçlılardan alınan yerlerin verildiğini kaynaklardan öğrenmekteyiz⁸⁵. Kahire'nin kapısı sayılan bu şehre Memlûk sultanları Kudüs veya Hicaz'a yaptıkları seyahatler sırasında mutlaka uğrarlardı. Bu dönemde bir naiplik ve posta güzergâhı olarak siyasi ve sosyal hayatına devam eden Gazze'ye Refah üzerinden gelen haberler buradan Kerek, Dimaşk veya Safed gibi merkezlere ulaştırılırdı⁸⁶.

XIV. yüzyılda Abu'l Fida burasını küçük hisarlı ve denizden kum tepeleri ile ayrılmış, meyve bahçelerine sahip orta büyüklükte bir şehir olarak tarif ederken, İbn Batu'da bu müellifin aksine burasını sursuz, nüfusu kalabalık birçok cemiyetleri alan büyük bir şehir olarak tarif eder⁸⁷. Diğer bir müellif olan Halil El-Zahiri, Gazze'den geniş bir memleketin merkezi olarak bahseder. Burasını ova içerisinde, meyvece zengin, camiler, mektepler ve güzel mimari eserler ile seçkin bir şehir olarak anlatmaktadır⁸⁸.

B. OSMANLI YÖNETİMİNDE GAZZE

Yavuz Selim Osmanlıların başına geçince ilk olarak tehdit olarak gördüğü doğu bölgesi ile ilgilenmeye başladı. Bu amaçla doğu politikasını uygulamaya koyan Yavuz, uzun süredir Osmanlı Devleti'ne sorun çıkaran Memlûklüler üzerine sefere çıkmış ve 24 Ağustos 1516'da Mercidabık savaşının ardından Suriye ve Filistin bölgelerini ele geçirmiştir.

---

⁸⁵ Faruk Sümer, *Oğuzlar*, İstanbul, 1999, s. 180.

⁸⁶ Mustafa L. Bilge, "Gazze", s. 534.

⁸⁷ Mustafa L. Bilge, "Gazze", s. 535.

⁸⁸ Ümit Koç, *1527–1528 (H.934) Tarihli Gazze Mufassal Tahrir Defterinin Değerlendirilmesi (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)*, Elazığ, 1996, s. 1.

Bölgedeki Osmanlı hareketleri bu dönemden sonra tamamen Memluk Sultanı Tomanbay'a yönelik gerçekleşen seferlere dönüşmüştür. Memluk Sultanı Tomanbay Çerkezlerin etkisinde kalarak Yavuz Sultan Selim'in kendisine gönderdiği elçileri öldürüp Canberdi Gazali'ye Şam naipliğini verdi. Tomanbay tarafından Şam naipliğine getirilen Gazali Osmanlı kuvvetlerine karşı bu bölgedeki direnişten sorumlu oldu. Burada bin bir güçlkle topladığı kuvvetlerle Osmanlıları Gazze'de durdurmak istedi. Ancak Han Yunus mevkiinde yapılan savaşta Sinan Paşa, Canberdi'nin ordusunu yendi⁸⁹. Bu sırada, Gazze ve Remle'de kalan isyancıların önde gelenleri yakalanarak cezalandırıldı. Bu isyan hareketi, Gazze ve Remle halklarının bölgede Atsız'ın faaliyetleri sırasında da Türk ordusuna karşı saldırılarda bulunduğunu da düşündüğümüzde bu bölgede Türk ordularına karşı sürekli bir isyanın, bir başkaldırının olduğunu görmekteyiz.

Çok az bir kuvvetle Tomanbay'ın yanına kaçan Canberd Gazali burada Ridaniye savaşına katıldı. Fakat yenilgi üzerine bu sefer Tomanbay'la birlikte gitmek yerine Gazze taraflarına çekildi ve Salihye'de beklemeye başladı. Bu sırada bölgeyi savunmakla sorumlu olan Canberdi Gazali de artık bölgenin Osmanlı hâkimiyetine geçtiğini gördüğünden af dileyerek padişahın hizmetine girmek istemiştir⁹⁰.

Böylelikle, 25 Eylül 1517'de Kudüs, Gazze ve Safed'in yönetimi, Osmanlıların hizmetine girmiş olan ve Mısır'ın alınmasından önce Memlûklüler'in Şam naibi olan Canberdi Gazali'ye verilerek kendisi bu bölgelerin sancak beyi olarak tayin edildi. Böylece Canberdi Gazali⁹¹ Memlûklü yönetimindeki idari statüsünü Osmanlı Devleti'nin buradaki hâkimiyeti döneminde de korumuştur. Mısır'ı da

---

⁸⁹ Feridun Emecen, "Canbirdi Gazali", *DİA*, VII, s. 141–143.

⁹⁰ Feridun Emecen, *Aynı madde*, s. 141–143.

⁹¹ Canberdi Gazali'nin kısa hayatı şöyledir: Aslen Slovenyalı olduğu iddia edilir. Hatta II. Beyazıt zamanında Osmanlı akıncıları tarafından esir alınıp İstanbul'a getirildiği ve oradan da Memluk Sultanı'na hediye gönderildiğinden de bahsedilir. Getirildiği çeşitli görevlerde yeteneğini ispat eden Canberd Gazali Sultan Gavri zamanında Halep ve Şam Naipliği'ne ve 1511'de Safed naipliği görevine getirildi. Hama Naibi iken 1516'da Mercidabık savaşına katıldı ve mağlubiyetten sonra Şam taraflarına çekildi. Yavuz tarafından 400 bin akçe ile Sofya Sancak Beyliği'ne atandı. Fakat hizmetleri ve bölgenin durumu hakkında bilgi sahibi olması göz önüne alınarak kendisine Gazze, Safed, Kudüs, Kerek ve Nablus bir sancak beylik olarak verildi. Kanuni Sultan Süleyman'ın tahta geçmesiyle isyan eden Gazali, Şam ve civarında bazı yerleri ele geçirmiş ve isyanı süresince Safeviler, Rodos şövalyeleri ile irtibatla bulunmuştur. Fakat tüm yaptığı çalışmalara rağmen 1521'de Osmanlı ordusuna karşı yaptığı savaş kaybetmiş ve bir rivayete göre arkasından yetişen bir askerın vurması bir diğer rivayete göre ise yakın adamı Seydi Ali tarafından başı kesilerek Ferhat Paşa'ya teslim edilmesi ile hayatı son bulmuştur. Feridun Emecen, *Aynı madde*, s. 141–143.

fetheden Yavuz Sultan Selim Tomanbay'ı aldığı tüm tedbirlere rağmen yenmiş ve onu 1517 Ağustos ayında Nil'in batı yakasındaki Züveyle kapısında astırmıştır⁹².

Osmanlı döneminde Gazze diğer Filistin şehirleri gibi Şam'a bağlı kaldı. 1525–1526 yılında nüfusu 5586, 1533–1539 arasında 8789, 1548-1549'da 13.964, 1596-1567'de 11.390 idi. Remle nahiyesi ile birlikte yafanın kuzeyine yani bugünkü Tel Aviv'e kadar uzanan Gazze sancağını oluşturuyordu⁹³.

XVII. yüzyılda şehrin genel görüntüsü hakkındaki bilgileri ise 1649 yılında Gazze'yi ziyaret eden Evliya Çelebi'den öğrenmekteyiz. Evliya Çelebi “Bu sancak gayet'ül gaye mamur ve abadandır” sözleri ile tanıttığı şehirde 11 cami, 2 hamam ve 600 dükkânla 1300 ev bulunduğunu ve bu binaların taştan yapıldığını, sancağın yedi zeamet ve 107 tımarının olduğunu söylemektedir.

On yıl sonra şehre gelen Sayda'daki Fransız konsolosu Chevalier d'Arvieux'nün verdiği bilgiler de hemen hemen Evliya Çelebi'nin verdiği bilgiler ile aynıdır. Chevalier d'Arvieux'nün ayrıca 2 kilisenin varlığından bahsetmekte ve halkın Türkçe, Arapça ve Yunanca konuştuğunu belirtmektedir.

XVII. yüzyılın sonlarına doğru burayı gören Şeyh Abdulgani en-Nablusi şehirde o dönemde büyük bir canlılık yaşandığını söylemiş ve burayı etraflıca tanıtarak özellikle cami ve medreseleri hakkında ayrıntılı bilgi vermiştir⁹⁴.

XVIII. yüzyılın ikinci yarısında bölgede bazı Arap isyanları olmuştur. 1768–1774 Osmanlı Rus harbi yıllarında Rusların kışkırttığı Şeyh Zahir el Ömer isyan ederek Kudüs, Yafa, Nablus ve Gazze'yi ele geçirdi (1773). Ancak bu ayaklanma Kaptan-ı Derya Cezayirli Gazi Hasan Paşa kumandasındaki bir donanmanın bölgeye gönderilmesi ve Akka Kalesinin kuşatılması sonucunda bastırıldı⁹⁵.

XVIII. yüzyılın sanlarına doğru 1783–1785 yılları arasında bölgeyi dolaşan Fransız seyyahı kont M. Constantin François Volney, Gazze'yi Mısır ile Suriye arasında bir ayırım noktası olarak tanımlamakta ve nüfusunun 2000 civarında olduğunu, çoğunluğunu Müslümanların teşkil ettiğini ve Yahudilerle Hıristiyanların azınlık durumunda kaldıklarını söylemektedir. Napolyon'un Mısır seferi (1798)

---

⁹² Kazım Yaşar Kopruman, “Osmanlı Memlük İlişkileri”, *Türkler*, IX, Ankara, 2002, s. 485.

⁹³ Mustafa L. Bilge, “Gazze”, s. 535.

⁹⁴ Mustafa L. Bilge, “Gazze”, s. 535.

⁹⁵ Mustafa L. Bilge, “Gazze”, s. 535.

sirasında Fransızlara karşı koymaya çalışan Kahire'deki Memlûk emiri İbrahim Bey ve adamları fazla direnemediler ve Suriye'ye geçmek üzere Gazze'ye kaçtılar. Arkalarından gelen Fransızlar buradan kuzeye doğru kıyı boyunca ilerlediler. Akka'da Cezzar Ahmet Paşa karşısında bozguna uğradıktan sonra Kahire'ye dönüşte Gazze'ye uğrayan Napolyon şehri anlatırken güzel iklimin ve yeşilliğin kendisine Paris'i hatırlattığının söyler⁹⁶.

XIX. yüzyılın başlarında Gazze'de bulunan Sadrazam Yusuf Ziya Paşa şahsına karşı güven duyduğu Gazzeli Muhammed Paşa Ebu Marak'ı Gazze ve Yafa'nın idareciliğine getirdi. 1806 yılında Muhammed Paşa'ya Necid ve Hicaz'da ortaya çıkan Vahabi isyanını bastırma görevi verildi ise de Gazze'den yola çıkan Paşa hareketten vazgeçildiği haberi üzerine geri döndü. Daha sonra Gazze eskiden olduğu gibi Yafa ile birlikte yeniden Akka vilayetine bağlandı⁹⁷. XIX. yüzyılda hacılar burada buluşarak buradan Kızıldeniz üzerinden Cidde'ye geçer ve hicaz bölgesine gelirlerdi. Bu yüzden bu bölgeye *Derb-i Gazze* denilmeye başlanmıştır. Fakat Süveyş Kanalı'nın açılması üzerine artık bu yol kullanılmamaya başlanmış ve 1858'de bir kanunla toprağa bağlı hayatın da sona ermesi üzerine Gazze ticari açıdan gerileme dönemine girdi⁹⁸. Gazze, küçük çapta ayaklanmalara sahne olmuşsa da I. Dünya savaşına kadar Osmanlı Devleti'nin sınırları içerisinde kalmıştır. I. Dünya savaşının Türk cephelelerinden birisi de Sina Cephesi idi. Bu cephe üzerinde önemli bir stratejik nokta olan Gazze'yi barındırıyordu. Bu bölgeyi ele geçirmek isteyen İngilizlerle Türkler arasında üç önemli muharebe meydana gelmiştir. İngilizler Türk orduları ile yaptıkları birinci ve ikinci muharebelerde yenilgiye uğramışlardır. Bu yenilgiler üzerine İngiliz birliklerinde yönetim değişikliğine gidilmek zorunda kalmıştır. İngilizler bu yönetim değişikliğini İngiliz Mısır sefer kuvveti komutanlığına General Alenby'yi getirerek yapmışlardır. İngilizler yeni gelen birliklerle güçlendirdikleri ordularıyla 6–7 Kasım 1917 gecesi saldırıya geçmişler ve yapılan savaşların ardından Gazze'yi ele geçirmişlerdir. Böylece 400 yıldır Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetinde olan bir şehir Türk hâkimiyetinden çıkmış oldu⁹⁹.

---

⁹⁶ Mustafa L. Bilge, "Gazze", s. 535.

⁹⁷ Mustafa L. Bilge, "Gazze", s. 535.

⁹⁸ Mustafa L. Bilge, "Gazze", s. 535.

⁹⁹ Ümit Koç, *Aynı tez*, s. 1.

Tarihi yapılar bakımından zengin olan Gazze şehrinde otuz beş civarında cami ve mescidin bulunduğu kaynaklarda zikredilmektedir. Bunlar arasında kiliseden çevrilme Ulu cami ile İbn Osman, İbn Mervan, El-Mahkemetü'l-Berkiyye, Seyyid Haşim, Şeyh Zekeriyya, Aybeki ve Katibü'l Vilaye camileri bugüne ulaşan belli başlı yapılardır¹⁰⁰.

---

¹⁰⁰ Mustafa L. Bilge, "Gazze", s. 535–536.

İKİNCİ BÖLÜM

İDARİ TEŞKİLAT VE TAKSİMAT

A. GAZZE SANCAĞININ COĞRAFİ DURUMU VE SINIRLARI

Gazze, Akdeniz'in güneydoğu köşesi kıyılarında 31° 29' 15" kuzey enlemleri ile 32° 7' 5" doğu boylamları arasında yer alan¹⁰¹ 363 kilometrekare yüzölçümündeki bir bölgedir. Gazze şeridinin kuzey kesiminde yer alan şehir iki tepe arasında kurulmuştur¹⁰². Akdeniz kıyısında bulunan Gazze'nin Akdeniz'le olan sahil uzunluğu ise 40 kilometredir. Denizden 4 km içeride kurulan Gazze, Filistin'in batısında Akdeniz kıyısında bulunan 400 kilometrekarelik bir bölgedir.

XVI. yüzyılda Osmanlı sancaklarından birini teşkil eden Gazze, Suriye ve Mısır arasında bulunmasından dolayı stratejik bakımdan önemli bir konuma sahipti. Bu sancak bugün her biri ayrı birer şehir olan Gazze ve Remle adlı iki idarî bölgeden oluşmaktaydı. Bundan dolayı Gazze sancağının 1548 yılındaki sınırlarıyla bugünkü Gazze şehrinin sınırları birbiri ile örtüşmemektedir. Ayrıca, XVI. yüzyılda, Gazze sancağına bağlı olan bazı köyler de bugün el-Halil bölgesi sınırları içerisinde yer almaktadır¹⁰³.

Gazze sancağının batı sınırı Akdeniz'e dayanırken doğu sınırında Kudüs sancağı, güney-batısında Sina Çölü, kuzeyinde de Nablus sancağı yer almaktaydı. Yavuz Sultan Selim'in de Mısır seferi sırasında geçmek zorunda kaldığı Gazze ile Salahiye arasındaki çöl, Hoca Saadettin'in verdiği bilgilere göre sekiz konaklık bir mesafeden oluşmakta ve Araplarla dolu korkulu bir çöl konumundaydı. Burada susuzluğun verdiği hissiyatla seraplar görülebildiğinden de bahseden Hoca Saadettin, çölden geçen develerin hörgüçlerine kadar yumuşak kumlara battıklarından da

---

¹⁰¹ Şemsettin Sâmî, *Kâmûsu'l-A'lâm*, 5, Ankara, 1996, s. 3279. Gazze'nin coğrafi koordinatları 31° 30' kuzey enlemleri ile 34° 28' doğu boylamları olarak da verilmektedir (bkz. *The New Encyclopaedia Britannica*, 8, s. 442–443). CIA'nın kendi internet sitesinde verdiği coğrafi koordinatlar ise 31° 25' kuzey enlemleri ile 34° 20' doğu boylamlarıdır (bkz. <http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/gz.html>)

¹⁰² Şemsettin Sâmî, *Aynı Eser*, 5, s. 3279; D. Sourdel, "Ghazza", *The Encyclopaedia of Islam*, 8, Netherlands, 1983, s. 1056.

¹⁰³ 1548'de Gazze'ye tabi olan Zeyta ve Zikrin adlı köyler bugün El-Halil sınırları içerisinde yer almaktadır.

bahsetmektedir. Ayrıca, çölde karınca ve çekirge sürülerinin saldırıları da çölden geçenleri şaşkına çevirmekteydi¹⁰⁴.

Sancak, genelde düz bir yapıya sahiptir ve sancak merkezi olan Gazze şehri iki tepe arasına kurulmuştur. Bütün evleri kargir olup, çatıları toprak ve kerpiç ile örtülüdür¹⁰⁵. Gazze nahiyesinin en yüksek yeri Ebu 'Avdah tepesidir ki bu tepenin denizden yüksekliği 105 metredir¹⁰⁶.

Evliya Çelebi'nin tasvirine göre, deniz kıyısında, doğu tarafa bir saat uzaklıkta kumluk içinde dört köşe, taştan yapılmış küçük bir kale olup, duvarının yüksekliği yirmi zira idi. Güney tarafa açılan bir demir kapısı bulunmaktaydı ve kale ağası ile kale neferleri bulunmaktaydı. Zira gayet tehlikeli ve çöl Arapları sınırı olması sebebiyle düşmanları olan bir kaleydi. Kale içinde toprakla örtülü olarak askerlerin evleri bulunmakta ve şehir büyüklerinin ve halkının kıymetli eşyaları da burada saklanmaktaydı¹⁰⁷.

İklimi genelde ılıman olan Gazze'nin yazları sıcak ve kurak, kışları ise ılımandır. Genellikle kurak iklimin etkisiyle kumluk bir arazi yapısına sahiptir. Toprakları genelde tarıma elverişli olan Gazze'de bu dönemde en fazla oranda buğday ve arpa ile pamuk yetiştirilebiliyordu.

Gazze sancağına bağlı Remle nahiyesi ise 31° 55' 31" kuzey paralelleri ile 34° 52' 1" doğu boylamları arasında bulunmaktadır. Remle nahiyesi eski Filistin'in idare merkeziydi. Kudüs'ün 39 kilometre kuzeydoğusunda bulunmaktadır¹⁰⁸. El-Velid bin Abdülmelik tarafından kurulan bu şehrin¹⁰⁹ kuzey batısında Yafa, kuzeyinde Tulkarem ve Kuzey Doğusunda ez-Zafetun bulunmakta idi. Doğusunda Ramallah, Kudüs ve el-Halil bulunan Remle'nin güneyinde de Gazze bulunmaktadır.

İklimi Gazze nahiyesi ile hemen hemen aynı olan Remle nahiyesinde de yazları kurak ve sıcak, kışları ise ılımandır. Remle nahiyesinde pamuğun yanı sıra zeytin ve hurma da yetiştirilmekteydi.

---

¹⁰⁴ Hoca Saadetin, *Tâcü't-Tevârih*, (Sadeleştiren: İsmet Parmaksızoğlu), IV, İstanbul, 1979, s. 308–309

¹⁰⁵ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, (Haz. Zuhuri Danışman), 5, İstanbul, 1970, s. 20

¹⁰⁶ www.palestineremembered.com

¹⁰⁷ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, 5, (Sadeleştiren: Zuhuri Danışman), İstanbul, 1970, s. 19–20

¹⁰⁸ E. Honigmann, "Remle", *İA*, 9, s. 687.

¹⁰⁹ Şemsettin Samî, *Kâmûsu'l-A'lâm*, 3, Ankara, 1996, s. 2300.

B. GAZZE SANCAĞININ İDARİ TEŞKİLATI VE TAKSİMATI

Gazze, Osmanlı Devleti'nin sınırlarına dâhil olduktan sonra tahriri yapılmış ve Osmanlı idari sistemi de bu tahrirle birlikte hemen uygulamaya konulmuştur. Fakat, Gazze sancağının idari yapısını anlatmadan önce konunun daha iyi anlaşılabilmesi için Osmanlı taşra idari teşkilatı hakkında genel mahiyette bir bilgi vermek faydalı olacaktır.

1. Osmanlı Taşra İdarî Teşkilatı

Kuruluş devrinden itibaren Osmanlı hükümeti bir bölgeye başlıca iki yönetici göndermiştir. Bunlardan biri *beylerbeyi* (ya da *sancakbeyi*), diğeri ise *kadı*'dır. Osmanlı Devleti bu kuvvetler ayrımını adil bir yönetimin temeli saymıştır¹¹⁰.

16. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde taşra idaresi, *köy* (karye), *nahiye*, *kaza*, *sancak* (liva) ve *eyalet* (ya da *beylerbeyilik*) şeklinde teşkilatlanmıştı. Bu sistem küçük birimlerin birleştirilerek bir üst birimin oluşturulması şeklinde meydana gelmekteydi. En alt birim olan köylerin birleşmesi ile nahiyeler, kendisine bağlı nahiyelerin birleşmesi ile kazalar, kazaların birleşmesi ile sancaklar; sancakların birleşmesi ile de eyaletler meydana gelirdi. Bu sistem içerisinde idari teşkilatta en fazla yere sahip olan birimler sancaklardı¹¹¹.

Sancakların, Osmanlı merkez idaresince en önemli alt idari bölüm olduğunu, devlet merkezinin ülkeyi idare etmek için yaptığı Tahrir Defterlerinin her sancak için ayrı ayrı düzenlenmiş olmasından en açık bir şekilde görebiliriz¹¹². Ayrıca sancakların gelirlerinin nasıl toplanacağı ve ne şekilde paylaştırılacağı yazıldığı mufassal defterlerdeki kanunnameler de her sancak için ayrı ayrı yazılmıştır¹¹³.

Sancaklar coğrafi ve tarihi şartların sonunda oluşmuş birimler olup, idare ve hukuk yönünden birbirlerinden kesinlikle ayrılmaları söz konusu değildir. Bunlar çoğunlukla aynı anda ya da aynı kumandanlar eliyle Osmanlı Devleti'ne katılmış, bir

---

¹¹⁰ Halil İnalcık, *The Otoman Empire, The Classical Age 1300–1600*, London, 1973, s. 104

¹¹¹ Yusuf Halaçoğlu, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, Ankara, 1998, s. 83

¹¹² Enver Çakar, *XVI. Yüzyılda Haleb Sancağı (1516-1566)*, s. 20

¹¹³ İ. Metin Kunt, *Sancaktan Eyalete 1550–1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi*, İstanbul, 1978, s. 17–18

dereceye kadar tabii veya idari yöresel özellikleri olan, fakat en önemlisi ne merkezi güce rakip olabilecek kadar çok, ne de fazla önemsiz görülebilecek kadar az, belirli bir sayıda tımarlıyı besleyecek bölgeler olarak ortaya çıkmıştır¹¹⁴.

Sancaklardan, *beylerbeyilik* veya *eyalet* denilen daha büyük idari birimler doğmuştur¹¹⁵. Eyalet ve sancakların başlarında sivil ve askeri yönetimi şahsında toplayan beyler bulunurdu¹¹⁶. Fakat XVI. yüzyılın sonlarına kadar beylerbeyinin görev alanını göstermek için “vilayet” terimi kullanılmıştır. Aslında vilayet terimi genel manada, belli bir alanı ifade ettiği için ilk zamanlarda nahiye, kaza ve hatta sancak yerine kullanılmıştır. Mesela 1523 yılında Birecik sancağının Rum-kal’a bölgesine (aslında kazadır) vilayet denilmektedir. Vilayet terimi XVI. yüzyılda pek yaygın olmayıp daha çok beylerbeyinin idaresindeki bölgeler için kullanılmıştır. Nitekim XVI. yüzyılın ilk yarısında hazırlanmış olan Sancak Tevcih Defterleri’nde bunu açık bir şekilde görmek mümkündür¹¹⁷.

Osmanlı Devleti’nde bu şekilde düzenlenen taşra teşkilatındaki görevliler başta sancakbeyi-beylerbeyi olmak üzere defterdar, defter kethüdası, tımar defterdarı, askeri yöneticiler olan alaybeyi, subaşı, solaklar, kale örgütü şeklinde isimleri verilen örf-i yöneticiler ile kadı, kâtip, müftü, müderris, *nakib-ül eşraf* gibi dini yöneticiler bulunmaktaydı.

Sancakbeyleri, sivil yönetici ve aynı zamanda savaş halinde illerinden ve sancaklarından çıkacak tımarlı askerlerden oluşan kuvvetlerinin komutanı sıfatıyla bağlı buldukları beylerbeyinin sancağı altında toplanırlardı. Bunların atamaları divan tarafından olurdu. Yani merkezi hükümete karşı sorumlu idiler. Beylerbeyi eyaletteki sancaklardan birinde otururdu ki bu sancak “Paşa Sancağı” adıyla anılırdı. Buraya artık bir sancakbeyi ataması gerekmiyordu¹¹⁸.

Beylerbeyi eyalette sultanın otoritesini temsil eden en yüksek yöneticidir. Bunlar eyaleti, devletin merkezinde bulunan divan teşkilatındakine benzer bir beylerbeyi divanı ile yönetirlerdi. Bu kurumda yer alanlardan bazıları direk olarak

---

¹¹⁴ Enver Çakar, *Aynı eser*, s. 21

¹¹⁵ Halil Sahillioğlu, “Osmanlı Döneminde Irak’ın İdari Taksimatı”, (Çev. Mustafa Öztürk), *Belleten*, LIV/211, (1990), s. 1233.

¹¹⁶ Halil Sahillioğlu, *Aynı makale*, s. 1233

¹¹⁷ Enver Çakar, *Aynı eser*, s. 21–22

¹¹⁸ Yusuf Halaçoğlu, *Aynı eser*, s. 86.

devlet tarafından atanırdı. Bunların yanında *Mir-i Âlem* veya *Emir-i Âlem* adı verilen bir sancaktar bulunurdu. Bu kişinin görevi ise eyaletin sancaklarını muhafaza etmek ve yeni bir bey atandığında kendi eliyle Sancağı bu kişiye teslim etmektir¹¹⁹.

Osmanlı Devleti'nde her sancak merkezden tayin edilen bir sancakbeyi (mirliva) ile yine merkezden gönderilen bir kadı tarafından yönetilirlerdi. Sancak beyinin iki asli görevi bulunmaktaydı. Bunlardan birincisi kapı halkı ve emrindeki tımarlı sipahilerle birlikte daima savaşa hazır olmak ve çağrıldığı anda savaşa katılmaktı¹²⁰.

Sancak beyinin bir görevi de sancağı içerisindeki asayişin sağlamaktı. Bu görevini adli işlerden sorumlu olan kadı ile birlikte yerine getirirdi. Bey, kadının hükmü olmadan hiç kimseyi cezalandıramayacağı gibi kadı da bulunduğu bölgede beyin kuvvetine dayanmadan bir yaptırım faaliyetinde bulunamazdı. Verdiği kararlarda kadı şeriata ve kanuna dayanmak zorunda ve beyden de bağımsız idi¹²¹.

Sancak beyi ise, yönetiminde bulunan sancak merkezindeki kazada ikamet ederdi. Sancak beyini, diğer kaza ve nahiyelerde *zaim*, *subaşı* veya *voyvoda* denilen ve daha çok asayiş işleri ile görevli bir kimse temsil eder, sancak beyine ait rüsumu da tahsil ederdi. Fakat beylerin hilafına bunların atamaları merkezden olmayıp çalışacakları kaza kadısına veya sancak beyine atamayı bildiren mektuplarıyla birlikte çalışacakları kazaya giderlerdi. Görev süreleri nispeten kısaydı¹²².

2. Şam Beylerbeyliği ve Gazze Sancağı

Osmanlı Padişahı Yavuz Sultan Selim, Memlûklüleri 1516'da Mercidabık'ta yendikten sonra Memlûklüleri'ne bağlı olan Suriye ve Filistin gibi yerleri kolaylıkla fethederek kendisine bağlamış ve buralara yeni yöneticiler tayin etmiştir.

Bu seferler sırasında alınan yerlerden biri olan Gazze bir sancak olarak teşkilatlandırılarak yönetimine *İsa Bey oğlu Mehmed Bey* getirildi. Fakat Ridaniye

---

¹¹⁹ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I, İstanbul, 1983, s. 526.

¹²⁰ Yaşar Yücel, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Desantralizasyona (Âdem-i Merkeziyet) Dair Gözlemler" *Bellekten*, XXXVIII/152 (Ankara, 1974), s. 657.

¹²¹ Nejat Göyünç, "Osmanlı Devleti'nde Taşra Teşkilatı (Tanzimat'a Kadar), YTY, *Osmanlı*, (Ankara, 1999), s. 77.

¹²² Halil Sahillioğlu, *Aynı makale*, s. 1233–1234

savaşından sonra Gazze'nin yönetimi Osmanlıların hizmetine henüz girmiş olan Memluklu beylerinden *Canbirdi Gazali*'ye verildi. Gazali'ye, Gazze'nin yanı sıra *Kudüs* ve *Safed*'in yönetimi verildiği gibi, 1518'de bunlara ilaveten Şam sancağının yönetimi de ona bırakılmıştı¹²³.

Canbirdi Gazali, Yavuz Sultan Selim döneminde Osmanlı Devleti'ne sadakatle hizmet etti. Fakat 1520'de Yavuz'un ölmesi üzerine Melik Eşref ünvanıyla saltanatını ilan etti ve isyana kalkıştı. Gazali'nin maksadı önce Şam ve civarını ele geçirmek, ardında da hâkimiyetini Mısır'a kadar uzatıp Memluk Sultanlığı'nı tekrar canlandırmaktı¹²⁴. Bu arada eski Memluk beyleri ve Arapları toplayarak bir ordu kuran Gazali, Rodos şövalyelerinden de aldığı destekle Beyrut ve Trablusşam gibi kıyı şeridindeki yerleri ele geçirdikten sonra 1 Kasım 1520'de Halep'i de kuşattı. İsyan haberinin İstanbul'a ulaşması üzerine yeni Osmanlı padişahı Kanuni Sultan Süleyman 3. Vezir Ferhad Paşa ile Anadolu, Karaman ve Sivas eyaletleri tımarlı sipahilerini ve kapıkulu askerlerinden 4.000 yeniçeriyi Gazali'ye karşı gönderdi. Ayrıca, Şehsuvar oğlu Ali Bey'i de bu kuvvetlere yardıma memur etti¹²⁵. Neticede Osmanlı kuvvetlerine yenilen ve yakalanarak öldürülen Gazali'nin yerine Ayas Paşa atandı. Ayrıca Şam'dan ifraz edilen Kudüs, Gazze ve Safed yönetimlerine de birer sancakbeyi atandı¹²⁶. Dolayısıyla, Gazze sancağı XVI. yüzyılda Şam Beylerbeyiliğine bağlı bir sancak konumundaydı ve bu sancağın başında 1522 yılında *Mustafa Bey*, 1527'de *Üveys Bey*, 1545 yılında *Hüsrev Bey*, 1550 yılında da *Hüseyn Bey* sancakbeyi olarak bulunmaktaydı¹²⁷.

Şam, tamamen Osmanlı paşaların eline geçinceye kadar Eyalet-i Arab adıyla anılmıştır¹²⁸. Şam Eyaleti 1516 yılında kurulmuş¹²⁹ ve Canbirdi Gazali'nin bertaraf edilip Ferhat Paşa'nın Şam Beylerbeyliği'ne atanmasından sonra (1521) bu bölgenin bazen eskiden olduğu gibi *Eyalet-i Arab* bazen ise *Eyalet-i Şam* olarak anılmaya

---

¹²³ Enver Çakar, "XVI. Yüzyılda Şam Beylerbeyiliğinin İdarî Taksimatı", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13/1 (Elazığ, 2003), s. 356

¹²⁴ Feridun M. Emecen, "Canbirdi Gazali", *DİA*, VII, s. 142

¹²⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, TTK, Ankara, 1998, s. 308; Feridun M. Emecen, *Aynı madde*, s. 141–143

¹²⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Aynı eser*, s. 309

¹²⁷ Enver Çakar, *Aynı makale*, s. 359–361

¹²⁸ Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, III, İstanbul, 1991, s. 485

¹²⁹ Ahmet Akgündüz, *Aynı eser*, III, s. 5

başlandığını görüyoruz¹³⁰.1548 yılında yapılan tahrir ile ilgili olan defterimizde de bu bölge için “Eyalet-i Arab” denmektedir¹³¹.

Gazze sancağı ise 1527 yılına ait ve Topkapı Sarayı Arşivi’nde bulunan D. 5246 numaralı Sancak Tevcih Defteri’nde Şam Eyaleti’ne bağlı bir sancak olarak görülmektedir¹³². Bu belgeye göre Kudüs-ü Şerif ve Gazze sancağı Üveys Bey birader-i Mehmet Bey’in yönetimindedir ve yıllık geliri 550.000 akçedir¹³³.

1527 yılında Şam Eyaletine 15 sancak bağlı iken Kanuni döneminin sonlarına gelindiğinde Şam Eyaletine bağlı sancak sayısı 8’e düşmüştür; Maraş, Antep, Malatya, Sis sancakları Dulkadir Eyaleti’ne bağlanırken, Halep, Adana, Hama, Halep Eyaleti’ne, Tarsus ise Kıbrıs’a dâhil edilmiştir¹³⁴. Gazze bu ayırmda yine Şam beylerbeyliğine bağlı bir sancak olarak görülmektedir.

Daha sonraki yüzyıllarda Şam Eyaletinin sancak sayısında bazı değişiklikler olmuştur. Şam Eyaletinin 1700–1740 yılları arasındaki sancak sayısı ise 8 adettir. Bunlar Şam (Paşa Sancağı), Mir Haclık-ı Şam-ı Şerif¹³⁵, Kal’a-i Kerek, Kuds-i Şerif, Gazze, Leccun, Ba’albek ve Nablus’dur¹³⁶. Safed-Sayda-Beyrut sancakları XVIII. yüzyılda ayrı bir eyalet olarak teşkilatlandırılarak Şam Eyaletinden ayrılmışlardır¹³⁷.

Kanuni devrinin sonlarına doğru hazırlanan 622 nolu Ruus Defterine göre, Gazze’nin Sancağının da bağlı olduğu Şam Eyaletinin sancakları sırasıyla şunlardan ibarettir¹³⁸:

- 1- Liva-i Aclun
- 2- Liva-i Gazze
- 3- Liva-i Kerek ve Süveyk

---

¹³⁰ Ahmet Akgündüz, *Aynı eser*, III, s. 485.

¹³¹ *BA, TD, 265, Dibace Kısmı*.

¹³² Ümit Koç, *1527–1528 (H.934) Tarihli Gazze Mufassal Tahrir Defterinin Değerlendirilmesi (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)*, Elazığ, 1996, s. 20.

¹³³ İ. Metin Kunt, *Sancaktan Eyalete 1520–1560 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi*, İstanbul, 1987, s. 129.

¹³⁴ Tuncer Baykara, *Anadolu’nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I Anadolu’nun İdari Taksimatı*, Ankara, 1988, s. 104–106

¹³⁵ Şam Mir Haclığı idari sistem içerisinde ayrı bir birim olarak kabul edilmiştir. Orhan Kılıç, “XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti’nin Eyalet ve Sancak Teşkilatlanması”, *Osmanlı*, VI, (1999), s. 94.

¹³⁶ Orhan Kılıç, *Aynı makale*, s. 94.

¹³⁷ Orhan Kılıç, *Aynı makale*, s. 94.

¹³⁸ Ümit Koç, *Aynı tez*, s. 20.

- 4- Liva-i Kudüs-ü Şerif
- 5- Liva-i Nablus
- 6- Liva-i Safed
- 7- Liva-i Şam
- 8- Liva-i Trablus

Başbakanlık Arşivi'nde bulunan MMD. No: 563'de yer alan listeye ve Kanuni'nin son zamanlarında meydana gelen değişikliklere göre ise, Gazze Livası yine Şam Eyaletine bağlıdır ve Dar'üs Selam Şam Eyaletinin sancakları şu şekilde sıralanmıştır¹³⁹:

- 1- Aclun Livası
- 2- Akka Livası
- 3- Beyrut Livası (Tedmür ile beraber)
- 4- Bika Livası
- 5- Dımaşk Livası
- 6- Gazze Livası
- 7- Kerek Livası (Süveyk ile beraber)
- 8- Kudüs-ü şerif Livası
- 9- Leccun Livası
- 10- Nablus Livası
- 11- Safed Livası
- 12- Trablus Livası

3. 1548 Yılında Gazze Sancağının İdari Durumu

Gazze sancağı, 1548'de Gazze ve Remle nahiyeleri ile bunların merkezleri konumunda bulunan ve aynı adları taşıyan kasabalar ve muhtelif sayılardaki köylerden oluşmaktaydı¹⁴⁰.

3.1. Kaza ve Nahiyeler

Osmanlı Devleti'nde sancaklar idari askeri bakımda nahiyelere ayrılırken idari-adli bakımdan da kazalara ayrılmaktaydılar. Kadının sorumluluk bölgesini ifade

---

¹³⁹ Ahmet Akgündüz, *Aynı eser*, VII, İstanbul, 1991, s. 19–20.

¹⁴⁰ *BA, TD, 265*, s. 1–309.

eden kaza diğerk taraftan bölgesinin ticari ekonomik ve kültürel üstünlüğü ile merkezi bir konumuna sahip oluyordu¹⁴¹.

Gazze sancağında köyler nahiyelere bağlıydı. İdari bakımdan önemli bir birim olan nahiyeler ile kazaların birbirlerine olan bağlantıları Kanuni Sultan Süleyman dönemine kadar bir düzene bağlanmamıştır. Bu boşluk Kanuni Sultan Süleyman'ın saltanatının ilk yıllarında hazırlattığı bir kanunname ile hangi kazanın hangi nahiyelerden oluştuğu ayrıntılı bir şekilde belirtilmiştir. Söz konusu bu kanunnamede sadece Gazze sancağının değil Osmanlı Devleti'nin tüm sancakları kaza ve nahiyeye taksimatları ile birlikte verilmekte hatta her kadılığın kaç akçe yevmiyeli olduğu dahi belirtilmektedir¹⁴².

XVI. yüzyılda Gazze sancağında köyler, “nahiye” adı verilen idari ünitelere bağlı idiler. Nahiye çevre, yöre memleket anlamında kullanılan bir kelime olup¹⁴³, Osmanlı devletinde coğrafi ve idari manada küçük veya büyük bir idari birimi ifade eden bir terim olarak kullanılmıştır.

Tahrir defterlerinde nahiye merkezi konumunda bulunan şehir ya da kasabalar “nefs” olarak ifade edilmişlerdir. Buna göre Gazze sancağında Gazze ve Remle iki ayrı kasaba ve kaza merkezi konumunda bulunuyorlardı. Bu kaza ve nahiyelere bağlı olarak da sancakta toplam olarak 193 köy ve 305 mezra yer alıyordu (bkz. Tablo-1).

Gazze ve Remle şehirlerinde halkın oturduğu yerlere Anadolu şehirlerinde olduğu gibi *mahalle* adı verilmekteydi. Osmanlı şehirlerinde mahallelerin bir sosyal birim olarak önemli rolleri vardı. Bu özellikleri ile mahalle birbirini tanıyan, her türlü duruma karşı bir dayanışma içerisinde bulunan ve aynı camide ibadetlerini ifa eden kişilerden oluşan bir sosyal yapı görünümündedir. Bu yönü ile İslam şehri bir sosyal bütün olarak değil, mahallelerden meydana gelen bir bileşim olarak tanımlanır¹⁴⁴.

Osmanlı şehirlerinde vergi yükümlüsü reaya tahrir defterlerine ve diğer vergi kayıtlarına buldukları mahallelere göre ismen yazılmışlardır. Kanun önünde mahallede yaşayan herkes birbirine kefil tutulmuştur. Böylesi bir durum ise her hangi bir olay anında olaya sebep olanların belli olmaması durumunda mahalle sakinlerinin

---

¹⁴¹ Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi*, II, İstanbul, 1979, s. 83.

¹⁴² Enver Çakar, *XVI. Yüzyılda Halep Sancağı (1516–1566)*, s. 34.

¹⁴³ Tuncer Baykara, *Aynı eser*, s. 33.

¹⁴⁴ Özer Ergenç, *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Ankara, 1995, s. 145

tamamı bu olayın aydınlatılmasından mesul tutulurlardı. Vergi mükellefiyetlerinin tam olarak tespiti ve vergilerin eksiksiz toplanmasının sağlanmasından hedeflenen amaç, Osmanlı merkezi otoritesinin ve genel dirlik düzeninin tam olarak kurulmasıdır¹⁴⁵.

Gazze şehri 1548’de 8 mahalleden oluşmaktaydı. Bunlardan 6’sı Müslüman, diğer 2’si de Hıristiyan ve Yahudi mahalleleriydi. Müslüman mahalleleri *Zeytûn*, *Burcliye*, *Darü’l-Hıkr*, *Hıkr-ı Tuffah*, *Türkman* ve *Şücâ’iyetü’l-Ekrâd?* adlarını taşımaktaydı. Hıristiyan mahallesinde birçok Hıristiyan cemaati otururken, Yahudi mahallesinde de Yahudilerle birlikte onların bir kolu olan Samiriler oturmaktaydı.

3.2. Köy ve Mezralar

Nahiyeleri teşkil eden ve tahrir defterlerinde “karye” olarak ifade edilen köyler tüm faaliyetleri tarım ve hayvancılık olan yerleşim birimleri olup, kullanım alanlarının sınırları belli edilmişti¹⁴⁶. Gazze sancağı nahiyelerine bağlı olan köylerin nüfusları ve hasılları eserin sonunda yer alan ekler kısmındaki tablolarda belirtilmiştir (bkz. Ek-1-2).

Gazze’de nüfus bakımından kalabalık olan köyler “mahalle” adı verilen alt birimlere ayrılmıştı. Mesela Gazze köylerinden biri olan *Mecdal* iki mahalleden oluşmaktaydı¹⁴⁷.

Tablo-1
Köy ve Mezraların Nahiyelere Dağılımı

Nahiyeler	Köy	Mezra
Gazze	134	218
Remle	59	87
Toplam	193	305

Bazı köylerde zaviyeler olup, zaviye cemaati köy nüfusuna dâhil edilmeden ayrı bir grup olarak yazılırlardı. Mesela *Fâlûce* köyünde *Hazret-i Şeyh Faluce* mensupları köy nüfusundan ayrı olarak deftere kaydedilmiştir¹⁴⁸. Zaviyelerde hizmet gören reaya da bazı vergilerden muaf tutulmuştur. Mesela, Gazze nahiyesi köylerinden *Berbera*’da bulunan *Şeyh Yusuf Zaviyesi*’nde hizmet görenler ve bu köyde sakin olan

¹⁴⁵ Özer Ergenç, *Aynı eser*, s. 147.

¹⁴⁶ Halil İnalçık, *Hicri 835 Tarihli Suret-i Defter-i Sancak-i Arvanid*, Ankara, 1987, s. XXVIII.

¹⁴⁷ BA, TD, 265, s. 57–62.

¹⁴⁸ BA, TD, 265, s. 87.

81 hane avarız ve tekalif-i örfiye türü vergilerden muaf tutulmuşlardır. Zira ıssız yerlerin imar edilebilmeleri için zaviye şeyhlerinden istifade edilmesi Osmanlı Devleti'nin iskân politikalarından birini teşkil ediyordu¹⁴⁹.

Gazze sancağındaki köylerin vergi gelirleri, Osmanlı Devleti'nin diğer bölgelerinde olduğu gibi padişah haslarına, sancakbeyi haslarına, zeamet ve tımarlar ile vakıf ve mülklere tahsis edilmiştir. Malikâne-divani sistemin Gazze sancağındaki köylerde yaygın bir şekilde uygulandığını ve bu şekilde olan köy gelirlerinin vakıflar ile miri arasında paylaşıldığı görülmektedir. Bazı köyler ise tamamen vakıf olarak kaydedilmişlerdir. Bu köylerde köyün tüm gelirleri köyün bağlı bulunduğu vakfa aitti. Mesela *Muharraka* adlı köyden alınan gelirler *Ribatü'l-Mansuri* vakfıyla *Kudüs-ü Şerif* ve *Mescidü'l-Aksa* vakıfları arasında paylaştırılmıştır¹⁵⁰.

Gazze köylerinden bazılarında pazaryerleri de kurulurdu. Mesela *Mecdal* adlı köy, çevresindeki köylerin de ticaretlerini yaptıkları bir pazaryerine sahipti ve bu pazar yerinden sağlanan yıllık vergi geliri 1548'de 3.500 akçe idi¹⁵¹.

Gazze ve Remle köylerinin başlıca mahsulâtı buğday, arpa, pamuk ve susamdı. Ayrıca, bağ ve bahçe gelirlerinin de yüksek olduğu Gazze'de önemli miktarda zeytin de yetiştirilmekteydi.

Gazze sancağında köylerin büyük bir kısmı Müslüman köyleri idi. Sadece 5 köyde Hıristiyanlar Müslümanlarla birlikte yaşamaktaydı ki bunlar Gazze nahiyesinin Deyrü'd-Dârûm ve Sevâfir adlı köyleri ile Remle nahiyesinin 'Abûde, Deyr-i Eyyûb ve Led adlı köyleri idi.

Mezralara ise köylerin ekinliği konumundaydı. Zamanla yerleşik nüfusa sahip olan mezralar köy statüsü kazanırlardı. Mesela *Ne'âlin* önceki tahrirde mezra statüsünde iken 1548'de köy olmuştur¹⁵².

---

¹⁴⁹ Bu konuda daha fazla bilgi için bkz, Ö. Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I, İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", *VD*, II, (1942), s. 284 vd.

¹⁵⁰ *BA, TD*, 265, s. 104.

¹⁵¹ *BA, TD*, 265, s. 62.

¹⁵² *BA, TD*, 265, s. 57.

C. SANCAK YÖNETİMİ

Gazze sancağında Osmanlı devletinin diğer sancaklarında olduğu gibi örf mensupları ile ulema sınıfından olan çeşitli yöneticiler vardı. Gazze sancağında görev yapan örfî ve şer'î yöneticilerinden bazılarının isim ve görevleri aşağıda ayrı başlıklar halinde incelenecektir.

1. Örfî Yöneticiler

1.1. Sancakbeyi/ Beylerbeyi

Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren taşra idaresini oluştururken bir bölgeye başlıca iki yönetici göndermişlerdir. Bunlardan biri, yürütme kuvvetini temsil eden bey (beylerbeyi-sancak beyi) diğeri de yargı kuvvetini temsil eden kadıdır¹⁵³. Osmanlılar taşra yönetiminde bu kuvvetler ayrımını, adil bir yönetimin temeli saymışlardır¹⁵⁴.

Sancak beyi, sancağından çıkacak tımarlı askerlerden oluşan kuvvetlerin komutanı sıfatıyla bağlı bulunduğu beylerbeyinin yönetimi altında toplanırdı. Bunların atamaları divan tarafından olurdu. Yani merkezi hükümete karşı sorumlu idiler. Beylerbeyi eyaletteki sancaklardan birinde otururdu ki bu sancak “Paşa Sancağı” adıyla anılırdı. Buraya artık bir sancak beyi ataması gerekmiyordu. Eyaletteki görevleri halk nazarında her ne kadar “Hâkim ve Vali” olarak tayin edilmişse de, özellikle sancakbeyleri üzerinde sadece bir teftişten öteye gidememiştir. Eyalet içerisinde yalnız kendi sancağından mesul tutulmuştur¹⁵⁵.

Beylerbeyi eyalette sultanın otoritesini temsil eden en yüksek yöneticidir. Bunlar eyaleti, devletin merkezinde bulunan divan teşkilatındakine benzer bir beylerbeyi divanı ile yönetirlerdi. Bu kurumda yer alanlardan bazıları direk olarak devlet tarafından atanırdı. Bunların yanında *Mir-i Âlem* veya *Emir-i Âlem* adı verilen bir sancaktar bulunurdu. Bu kişinin görevi ise eyaletin sancaklarını muhafaza etmek ve yeni bir bey atandığında kendi eliyle sancağı bu kişiye teslim etmektir¹⁵⁶.

---

¹⁵³ Nejat Göyünç, “Osmanlı Devleti’nde Taşra Teşkilatı (Tanzimat’a Kadar)”, *Osmanlı*, VI, YTY, (1999), s. 77.

¹⁵⁴ Yaşar Yücel, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Desantralizasyona (Âdem-i Merkeziyet) Dair Gözlemler”, s. 668.

¹⁵⁵ Yusuf Halaçoğlu, *Aynı eser*, s. 86.

¹⁵⁶ Mehmet Zeki Pakalın, *Aynı eser*, s. 526.

Osmanlılarda beylerbeyilik-eyalet teşkilatı Rumeli'ye geçişle birlikte başlamıştır. 1354'te Gelibolu yarımadasına çıkışı takip eden süratli gelişmeler, birbirini izleyen fetihler sonucu ele geçirilen ülkelerin bir idari yapıya kavuşturulması gereğini doğurdu. Böylece 1361'den sonra Rumeli Beylerbeyliği kuruldu. Lala Şahin Paşa'da ilk beylerbeyi olarak atandı¹⁵⁷. Yıldırım Bayezid zamanında da Kütahya Paşa Sancağı olmak üzere Anadolu Beylerbeyliği'de kurulmuştur. Fakat daha sonra Kütahya Şehzade Sancağı olunca Anadolu Beylerbeyliği'nin merkezi bugünkü başkentimiz olan Ankara'ya taşınmıştır¹⁵⁸. Bu idari birimlere XV. yüzyılda iki beylerbeyilik daha eklenmiştir. Bu beylerbeyliklerde Rum (Sivas) Beylerbeyliği ve Karaman Beylerbeylikleridir¹⁵⁹.

Osmanlı Devleti'nde her sancak merkezden tayin edilen bir sancakbeyi (mirliva) ile yine merkezden gönderilen bir kadı tarafından yönetilirdi. Sancak beyinin iki asli görevi bulunmaktaydı. Bunlardan birincisi kapı halkı ve emrindeki tımarlı sipahilerle birlikte daima savaşa hazır olmak ve çağrıldığı anda savaşa katılmaktı¹⁶⁰.

Sancak beyinin bir görevi de sancağı içerisindeki asayişini sağlamaktı. Bu görevini adli işlerden sorumlu olan kadı ile birlikte yerine getirirdi. Bey kadının hükmü olmadan hiç kimseyi cezalandıramayacağı gibi kadıda şahsen bulunduğu bölgede beyin kuvvetine dayanmadan bir yaptırım faaliyetinde bulunamazdı. Verdiği kararlarda kadı şeriata ve kanuna dayanmak zorunda idi, beyden de bağımsız idi¹⁶¹.

Sancak beyinin diğer bir görevi ise emir verildiğinde sancağının tahririni yapmaktır. Nitekim Cebele Sancağı Bey'i Mehmet Bey aldığı emirle 1580 yılında Halep'in tahririni yapmaya başlamış fakat bir süre sonra savaşın çıkması ve savaşa katılmak zorunda olması sebebiyle tahrir işini bir süre için ertelemek zorunda kalmıştır¹⁶².

Sancak beyi yönetiminde bulunan sancak merkezindeki kazada ikamet ederdi. Sancak beyini, diğer kaza ve nahiyelerde zaim, subaşı veya voyvoda denilen ve daha

---

¹⁵⁷ Nejat Göyünç, *Aynı makale*, s. 77.

¹⁵⁸ Nejat Göyünç, *Aynı makale*, s. 77.

¹⁵⁹ M. Tayyib Gökbilgin, "15 ve 16. Asırlarda Eyalet-i Rum", *VD*, VI, (1965), s. 50.

¹⁶⁰ Yaşar Yücel, *Aynı makale*, s. 657.

¹⁶¹ Nejat Göyünç, *Aynı makale*, s. 77.

¹⁶² Enver Çakar, *Aynı eser*, s. 68.

çok asayiş işleri ile görevli bir kimse temsil eder, sancak beyine ait rüsumu da tahsil ederdi. Fakat beylerin hilafına bunların atamaları merkezden olmayıp çalışacakları kaza kadısına veya sancak beyine atamayı bildiren mektuplarıyla birlikte çalışacakları kazaya giderlerdi. Görev süreleri nispeten kısaydı¹⁶³.

1516 yılında Gazze'nin Osmanlı topraklarına katılmasıyla Gazze yönetimine ilk olarak Mihâl oğullarından İsa Bey oğlu Mehmet Bey tayin edilmiştir¹⁶⁴. 25 Eylül 1517'de Kudüs, Gazze ve Safed'in yönetimi, Osmanlıların hizmetine girmiş olan ve Mısır'ın alınmasından önce Memlüklerin Şam naibi olan Canbirdi Gazali'ye verilerek kendisi bu bölgelerin sancak beyi olarak tayin edildi¹⁶⁵. 1548 yılında Gazze sancakbeyi Musa Bey'dir. 1569'da ise Gazze'nin yönetiminde yine Musa Bey adında birini görmekteyiz¹⁶⁶.

1.2. Miralay (Alaybeyi)

Miralay bir sancaktaki tımarlı sipahilerin komutanıydı ve serbest dirlik tasarruf ederdi¹⁶⁷. Bunlar sancak sipahilerinin de arzuları alınarak beylerbeyi veya sancakbeyinin arzı ile tayin edilirdi. Görevlerinden azledilmeleri ise beylerbeyi veya kadının arzı ile olurdu¹⁶⁸. Herhangi bir vazifede yaralılık gösteren miralayın maaşına terakki yapılması da beylerbeyinin arzı ile olurdu¹⁶⁹. Gazze Sancağında incelediğimiz dönemde Gazze livası miralaylığını *Ahmet Bey* yapmaktadır ve zeameti 72.314 akçedir¹⁷⁰.

1.3. Serasker (Çeribaşı)

Gazze sancağında alaybeyinden sonra askeri kuvvetlerin en yetkili komutanı seraskerdi. Osmanlı Devleti'nde, ordu komutanlarından birisi olan bu görevliyi Gazze sancağı içerisinde askeri sınıf içinde de görmekteyiz. Gazze sancağına bağlı Gazze

---

¹⁶³ Halil Sahillioğlu, *Aynı makale*, s. 1233–1234

¹⁶⁴ Hoca Saadetin, *Tacü't Tevarih*, IV, Ankara, 1992, s. 296.

¹⁶⁵ Enver Çakar, *Aynı eser*, s. 22.

¹⁶⁶ Ahmet Akgündüz, *Aynı eser*, III, s. 486.

¹⁶⁷ “Alaybeylerinin ve zü'ema ve serasker ve çavuş ve dizdarların tımarları serbest olmak kanun-ı kadimdir.” (Ö. Lütfü Barkan, *XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları, I, Kanunlar*, İstanbul, 1943, s. 287.)

¹⁶⁸ Nejat Göyünç, *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*, İstanbul, 1969, s. 50.

¹⁶⁹ *BA, MD, 4*, s. 6/45.

¹⁷⁰ *BA, TD, 265*, s. 1.

nahiyesinde görev yapan *Hacı Ali* adlı bu serasker 5.999 akçe maaş ile bu görevi yerine getirmekteydi¹⁷¹.

1.4. Solaklar

Cemaat ortalarından 60, 61, 62 ve 63. ortalara Solak ortaları, bunların başındaki kumandanları olan dört yaya başıya da Solak başı veya Ser Solak denirdi. Solak ortaları yeniçeriler arasındaki dört ortadan müteşekkil hükümdar muhafız bölükleri demek olup, cesur, kuvvetli, boyu uzun, tecrübeli ve sözü dinlenir yeniçeriler arasından genel kurallar içerisinde seçilirdi. Bilhassa XVI. yüzyılda segirdin aşçıları arasından alınırlardı¹⁷².

Solaklar bölüğe yani kapıkulu süvariliğine çıkanlar on beş akçe yevmiye ile çıkarlardı. Suçlu olan solaklara tımar verilerek ocaktan uzaklaştırılırlardı. XVI. yüzyılın ortalarında tımara çıkacak solaklara 15'er bin akçelik dirlik verilirdi¹⁷³.

Gazze sancağında 1548'de dirlik tasarruf eden bir solak bulunmaktaydı. *Murat* adlı bu solak ortağıyla birlikte 18.220 akçe tutarındaki bir tımarı tasarruf ediyordu.

1.5. Çavuşlar

Gazze sancağında tımar tasarruf eden çok sayıda çavuş bulunuyordu. İncelediğimiz dönemde Gazze nahiyesinde 3 ve Remle nahiyesinde 1 olmak üzere toplam 4 çavuş bulunmaktaydı. Aşağıdaki Tablo-2'de Gazze Sancağındaki çavuşların adları ve tımarlarından aldıkları pay gösterilmiştir.

Tablo-2
Gazze Sancağı Çavuşları

Nahiye adı	Çavuş adları	Tımarı
Gazze	Mehmet Biraderi Mahmud	5.900
	Hasan	5.300
	Ağa	—
Remle	Bayram	—

¹⁷¹ BA, TD, 265, s. 73.

¹⁷² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatında Kapıkulu Ocakları, I*, Ankara, 1984, s. 218.

¹⁷³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Aynı eser, I*, s. 225.

Osmanlı Devleti'nde çavuşlar arasında idaresi altında buldukları sancakbeyi, alaybeyi gibi idari görevlilerin serbest unvanını taşıyan tımarlarının asayiş ve idaresini de yürütmekle görevli idiler¹⁷⁴. Yine bu kişiler fermanların yerine ulaştırılması, fermanın gereği gibi yerine getirilmesi, cezaların infazı hususunda¹⁷⁵ ve olayların teftişinde¹⁷⁶ de yetki sahibi idiler.

1.6. Kâtipler

Osmanlı Devleti'nde askeri sınıf içerisinde yer almamasına rağmen yazıcılık görevleri dolayısıyla askeri sınıfın içerisinde yer alan kâtipler Gazze sancağında da tımar tasarruf etmekteydiler. Gazze nahiyesinde *Mehmet* adlı bir kâtip 8000 akçe tımar tasarruf ediyordu¹⁷⁷. Ayrıca, Remle nahiyesinde de Yusuf¹⁷⁸ ve Fatih¹⁷⁹ adlarında iki kâtip bulunmaktaydı.

2. Ulema (Ehl-i İlm)

2.1. Kadı

Her kaza idaresinin başına en büyük sivil ve adli âmir olarak bir *Kadı* tayin edilmiştir. Bu kadılar kaza idaresindeki en büyük sivil ve adli amir olarak bulunuyorlardı. Devletin genel kuralları gereği kadılar direk merkezi divan teşkilatına bağlı idiler ve emirleri direkt olarak oradan alırlardı. Seferi haldeki ordunun askeri ihtiyacı hariç devletin bütün kurumlarının işleyişinden kadılar sorumlu idiler. Kadı olmak isteyen bir kişinin önce Sahn Medreselerinde okuması gerekiyordu. Sonrada Bağdat, Kahire, Konya gibi yerlerin kadılarının yanında 3–5 yıl staj devresi denebilecek bir dönemden geçirdi. Böylelikle kadı olabiliyordu. Kaza kadılarının tayinleri direk olarak Divan-ı Hümayun tarafından yapılırdı¹⁸⁰. Kadılar görevlerini mahkemelerde yaparlar ve yanlarında onlara yardımcı olmak amacıyla *naip*, *muhzır* ve *kâtipler* bulunurdu¹⁸¹.

Kadıların bu adli görevlerinden başka bir de buldukları yerin beledi işlerini yapmakla ilgili görevler bulunmaktaydı. Bu iş için de kendilerine *muhtesip*, *pazarbaşı*,

¹⁷⁴ Mustafa Akdağ, *Aynı eser*, II, s. 116.

¹⁷⁵ Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, Isparta, 1997, s. 46.

¹⁷⁶ Enver Çakar, *Aynı eser*, s. 84.

¹⁷⁷ *BA, TD*, 265, s. 70.

¹⁷⁸ *BA, TD*, 265, s. 81.

¹⁷⁹ *BA, TD*, 265, s. 94.

¹⁸⁰ Enver Çakar, *Aynı eser*, s. 95.

¹⁸¹ Enver Çakar, *Aynı eser*, s. 97.

esnaf yiğitbaşı ve *mimarbaşı* yardımda bulunurdu. Fiyatları tespit eder ve satışları kontrol ederlerdi. Hatta şehrin su dağıtım şebekesinin idaresini de kadılar yapmaktaydı¹⁸².

2.2. Müftü

Osmanlılarda dört ehli-sünnet mezhebinden Hanefi fıkhı üzerine kendisine sorulan ve genel veya özel şeri-hukuki meselelerde dini hükümlere uyararak fetva veren bir de *Müftü* bulunmaktaydı. Ataması padişah tarafından o kazanın tanınmış bir müderrisine bu görevin tevcih edilmesi ile olmaktadır. Bu kişi aynı zamanda müderrislik görevine de devam edebiliyordu¹⁸³.

2.3. Müderrisler

Müderrisler ise medreselerde ders veren kişilerdir. Bu şekilde müderris olmak isteyen bir kişi medreselerdeki dersleri gördükten sonra *Danışment* olurdu. Daha sonra Mülazemet ve Kazasker Defterine kaydolar ve atama sırasını beklerdi. Sırası gelince de en alt seviyedeki Haşiy-i Tecrit Medresesi müderrisliklerinden birine tayin olunurdu. Tayinleri ise Şeyhü'l-İslam'ın sadrazama yazı yazması ve onun tarafından padişaha bu yazının arz olunması ile olurdu¹⁸⁴.

2.3. Nakibü'l-Eşraf

Nakibü'l-Eşraf Hz. Peygamberin sülalesi mensuplarının işleri ile meşgul olmak üzere görevlendirilmiş kişilerdi. Bu kişi Hz. Peygamber sülalesinin işlerine bakar, doğum ve ölümlerini kayda geçirir, haklarını korur, onları her türlü fena işten uzak tutardı. Ayrıca İslam geleneklerine göre Hz. Hasan'ın kolundan gelenlere *Şerif*, Hz. Hüseyin'in soyundan gelenlere *Seyyid* denilmektedir. Fakat bu kolları kullanarak fayda sağlamaya çalışanlar bulunmaktaydı. Nakibü'l-Eşraf ların bir diğer görevi de bu sahte seyyid veya şerifler hakkında takibatta bulunmaktı¹⁸⁵. Gazze sancağında da şerif adıyla bilinen bu kişiler bulunmaktaydı.

---

¹⁸² Enver Çakar, *Aynı eser*, s. 99.

¹⁸³ Enver Çakar, *Aynı eser*, s. 101.

¹⁸⁴ Enver Çakar, *Aynı eser*, s. 102.

¹⁸⁵ Enver Çakar, *Aynı eser*, s. 103.

2.4. Vakıf Yöneticileri

Asıl amaçları çeşitli şeklerde hayırlarda bulunmak olan vakıflar müteveli adı verilen bir yönetici grubu tarafından yönetilirdi. Bunların atanmaları vakfın ve kadının beratıyla olurdu. Vakıflarda müteveli heyetine vakfın hesaplarıyla ilgilenen bir *Nazır* ve vakıf gelirlerini toplayan *Cabi* adlı kişiler yardım etmekteydi¹⁸⁶.

2.5. Mahalle İmamları

Osmanlı Devletinde her mahallede camilerde görev yapan imamlar bulunurdu. Bunlar mahallenin düzen ve intizamının sağlanmasında rol oynadıkları gibi, mahalle halkına kefaletlik gibi işleri de yaparlardı. Bunların maaşlarına *Vazife* adı verilirdi¹⁸⁷.

---

¹⁸⁶ Yusuf Oğuzoğlu, “XVII. Yüzyılda Türkiye Şehirlerindeki Başlıca Yöneticiler”, *On Dokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 1 (Samsun, 1987), s.154.

¹⁸⁷ Rıfat Özdemir, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara*, Ankara, 1986, s.173; Enver Çakar, *Aynı eser*, s. 104.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NÜFUS

Osmanlı Devleti'nde nüfus hakkında yapılacak çalışmalarda XIX. yüzyıldan önceki dönem için en güvenilir kaynakları tahrir defterlerindeki hane rakamları oluşturmaktadır. Zira Osmanlı Devleti'nin buradaki amacı devletin nüfusunu tespit etmekten ziyade vergi verebilecek nüfusu tespit etmektir¹⁸⁸.

İncelediğimiz tahrir defterinde şehir ve köylerde oturan vergi nüfusu *hane* ve *mücerred* olarak ifade edilmiş olup, bunlardan hane deyimi evli olanları, mücerred deyimi ise bekâr olan vergi nüfusunu göstermektedir. Defterlerde ayrıca *imam*, *ama* ve *müezzin* gibi vergiden muaf sayılan kişiler belirtildiği gibi, bu gibi unsurlar köylerde de ayrıca işaret edilmişlerdir. Sayım memurları nüfusu sayarken ayrıca dinleri ve etnik grupları da belirtirlerdi. Kadınlar ve çocuklar sayılmazdı.

Fakat tüm bu düzenlemelere rağmen Tahrir Defterleri tarih araştırmacıları tarafından kullanılırken bazı sorunlar da ortaya çıkmaktadır. Bu sorunlardan ilki nüfus sayısının hesaplanması ile ilgili olarak ortaya çıkan sorundur. Bu konuda Ömer Lütfü Barkan, hane başına tahmini olarak ifade ettiği “5” rakamını kullanarak bir nüfus sayısı elde etmeye çalışmıştır¹⁸⁹. Fakat bu sayıyı az bularak “7” sayısını kullananlar olduğu gibi, daha az olması gerektiğini düşünen bilim adamları da bulunmaktadır¹⁹⁰. Mesela, Gazze'ye yakın bir bölgede yer alan Halep'in XVI. ve XVII. yüzyıllardaki nüfusunu inceleyen André Raymond, Gazzi'nin verdiği rakamlara dayanarak, her hanede “8” kişinin olduğunu varsaymıştır¹⁹¹. Abraham Marcus'un XVIII. yüzyıl sicillerine dayalı olarak yaptığı çalışmasında ise hane başına 4,8 çocuk düşmektedir. Buna göre bir haneyi, anne, baba ve 5 çocuk olmak üzere 7 kişi kabul edebiliriz¹⁹².

Defterlerde vergi mükellefi olarak gösterilen ve isim listelerinde babanın yanında veya hane sayılarının bitiminde “Mücerred” olarak ifade edilen bekâr oğlu veya vergi mükellefi kardeşi ayrı ayrı yazılmakla birlikte, aynı evde ikamet

---

¹⁸⁸ Orhan Kılıç, *XVI. Yüzyılda Adilcevaz ve Ahlât* (1534–1605), Ankara, 1999, s. 136.

¹⁸⁹ Kemal Çiçek, “Osmanlı Tahrir Defterlerinin Kullanımında Görülen Bazı Problemler ve Metod Arayışları”, *Kıbrıs'tan Kafkasya'ya Osmanlı Dünyasında Siyaset Adalet ve Raiyet*, (1999), s. 47.

¹⁹⁰ Nejat Göyünç, “Hane Deyimi Hakkında”, *İÜEFTD*, XXXII, (1979), s. 332.

¹⁹¹ Enver Çakar, *Aynı eser*, s. 139.

¹⁹² Enver Çakar, *Aynı eser*, s. 139.

etmektedirler¹⁹³. Bu sebeple “Mücerred” olarak ifade edilen nüfusu herhangi bir katsayı ile çarpmaya gerek yoktur.

A. ŞEHİR NÜFUSU

İncelediğimiz tahrir defterine göre 1548 yılında Gazze sancağının yönetim merkezi olan Gazze şehrinde 6 Müslüman mahallesi ile 2 gayr-i müslim mahallesi bulunmaktaydı. Fakat bunlardan Yahudiler için “mahalle” tabiri kullanılmayıp “cemaat” tabiri kullanıldığından bunların ayrı bir mahallede yaşadıklarına dair kesin bir yargıda bulunmak pek mümkün görünmemektedir.

Aşağıdaki Tablo-3’de de görüleceği üzere 1548’de Gazze şehrinin toplam vergi nüfusu 2.259 hane, 196 mücerred, 14 imam ve müezzin ile 8 şerif ve amadan oluşmaktaydı. Hane, imam, müezzin ve şerif nüfusundan hareketle Gazze şehrinin tahminî nüfusunu elde etmek mümkündür. Buna göre Gazze şehrinin tahminî nüfusu 15.946 olmaktadır. Bu reaya nüfusuna şehirde görev yapan ve vergiden muaf olan askerî kesimi de dahil ettiğimizde (tahminî olarak 4 bin kişi) Gazze şehrinin tahminî nüfusu 20 bin civarında olduğu ortaya çıkar. Bu zamanda Halep şehir nüfusunun 75 binden fazla olduğunu¹⁹⁴ dikkate aldığımızda Gazze’nin esasen küçük bir şehir ya da kasaba büyüklüğünde olduğu ortaya çıkar. Fakat, Gazze şehri bu zamanda Humus şehri ile aşağı yukarı aynı büyüklükte idi. Zira, Humus’un da tahminî nüfusu 1552 yılında 18.809 civarında idi¹⁹⁵.

Tablo-3 Gazze Şehir Nüfusunun Dini Gruplara Göre Dağılımı

Dini Gruplar	Hane	Mücerred	İmam ve Müezzin	Şerif ve Ama
Müslüman	1.800	180	14	8
Hıristiyan	325	9	-	-
Yahudi	134	7	-	-
Toplam	2.259	196	14	8

Gazze şehir nüfusunun en kalabalık kesimini Müslümanlar teşkil etmekteydi. Zira reaya nüfusunun % 80’ini bunlar teşkil etmekle birlikte, askerilerle birlikte bu oran

¹⁹³ Nejat Göyünç, “Hane” Deyimi Hakkında”, s. 332.

¹⁹⁴ Enver Çakar, *Aynı eser*, s. 141

¹⁹⁵ Muhammed Güçlü, *1552 Yılında Humus Sancağı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)*, Elazığ, 2004, s. 44.

daha da artmaktadır. Şehirdeki ikinci kalabalık zümreyi ise Hıristiyanlar teşkil etmekte olup, bunların reaya nüfusuna oranı % 14 civarındaydı. Yahudiler ise nüfusun % 6'lık bir kesimini teşkil ediyorlardı.

Gazze şehrinde yaşayan Müslüman vergi nüfusunun mahallelere dağılımı aşağıdaki Tablo-4'te gösterilmiştir. Bu tablodan da anlaşılacağı üzere, Gazze'nin nüfus bakımından en kalabalık olan mahalleleri sırasıyla Burcliye, Şücâ'iyetü'l-Ekrâd ? ve Hıkr Tuffahe idi. Her mahallede "Cündiyân-ı Halka" olarak adlandırılan askerler bulunmaktaydı ki, bunlar Memlükler döneminde buralara yerleştirilmişlerdi.

Müslüman mahalleleri arasında Türkman adını taşıyan ve nüfus bakımından kalabalık olduğu görülen bu mahallenin kurucuları Türkmenlerdi. Fakat, 1548'de burada oturanlardan ne kadarının Türkmenler'den oluştuğunu tespit etmek pek mümkün değildir. Çünkü incelediğimiz defterde böyle bir ayırım yapılmamıştır.

Tablo-4 Gazze Şehri Müslüman Vergi Nüfusu

Mahalleler	Cemaatler	Hane	Mücer.	İmam	Müezzin	A'ma	Şerif
Zeytun		162	20	1			
	Cündiyân-ı Halka	18	4				
Burcliye		527	41	2			5
	Cündiyân-ı Halka	20	9				
Şücâ'iyetü'l-Ekrâd ?		406	7	1			
	Cündiyân-ı Halka	17	22				
Darü'l-Hıkr		161	3	1			
	Cündiyân-ı Halka	8					
Hıkr Tuffahe		247	21	1	2	3	
	Cündiyân-ı Halka	12	10				
Türkman		195	5	5	1		
	Cündiyân-ı Halka	27	38				
Toplam		1.800	180	11	3	3	5

Gazze şehir nüfusunun ikinci önemli zümresini meydana getiren Hıristiyanlar kendi mahallelerinde ve ayrı cemaatler halinde oturmaktaydılar. Bunlar aşağıdaki Tablo-5'te de görüleceği üzere Kıpti, Rızkullah, Vâde-i Nasarâ, Sevîk, Cebbariye, Takaiye ve Haceretü'ş-Şerif gibi ayrı grup ya da "cemaat"ler halinde yaşamaktaydılar.

Yahudiler ise “Yahudiyân” ve “Samiriyân” olmak üzere iki ayrı cemaat idiler. Fakat, Samiri olanların nüfusu Yahudilere nazaran oldukça düşüktü. Bunlar defterde açık olarak belirtilmemekle Yahudilerle birlikte muhtemelen kendi mahallelerinde yaşıyorlardı.

Tablo-5 Gazze Şehri Gayri Müslim Vergi Nüfusu

Mahalleler	Cemaatler	Hane	Mücerred
Yahudiyân	Yahudiyân	116	5
	Samiriyân	18	2
Nasara		116	3
	Kıpti	5	—
	Rızkullah	34	—
	Vâde-i Nasarâ	24	—
	Sevîk	46	1
	Cebbariye	40	1
	Takaiye	8	—
	Haceretü’ş-Şerif	42	4
	Haceretü’ş Şerif	10	—
	Toplam	459	16

Gazze sancağında yer alan bir diğer kasaba ya da şehir ise Remle’dir. Remle’nin vergi nüfusu aşağıdaki Tablo-6’da gösterilmiştir. Bu tablodan da anlaşılacağı üzere kasabanın 1548’de toplam vergi nüfusu 597 hane, 70 mücerred, 3 imam ve 2 a’madan müteşekkildi. Buna göre kasabanın tahminî nüfusu 4.200 kişiden ibaret olmaktadır. Vergi nüfusunun sadece 57 hane ve 7 mücerredini Hıristiyanlar teşkil etmekte, diğer mühim kısım ise Müslümanlardan meydana gelmekteydi. Hıristiyanlar kasabanın sadece *Elci* adlı mahallesinde ve Müslümanlarla birlikte oturmaktaydılar. Müslüman mahallelerinden biri de Türkman adını taşımaktaydı. Bu isimden hareketle burada oturanların köken itibariyle Türkmen olduğunu söylemek pek mümkün görünmese de bu mahalleyi kuranların Türkmen oldukları konusunda hiçbir şüphemiz yoktur.

Tablo-6 Remle Kasabası Vergi Nüfusu

Mahalleler	Cemaatler	Hane	Mücer.	İmam	A'ma
Câmi'ü'l-Ebyaz		56	10		
Türkman		117	19		
Bâşkârdî		74	7		
Halka		92	15	2	
Mısıriyin		114	9	1	
Elci		87	3		
	Nasara	57	7		2
Toplam		597	70	3	2

B. KIRSAL NÜFUS

Gazze sancağında diğer Osmanlı sancaklarında olduğu gibi nüfusun büyük bir kısmı nahiyelere bağlı köylerde yaşayan halktan oluşmaktaydı. Buralarda yaşayan halkın gelir kaynağını ise tarım ve hayvancılık oluşturmaktaydı.

Gazze sancağında Gazze şehri dışında nahiyelerin nüfusu aşağıda Tablo-7'de gösterilmiştir. Bu tablodan da anlaşılacağı üzere Gazze sancağı kırsal kesiminde toplam olarak 8.837 hane, 528 mücerred ve 57 imam yetişkin erkek nüfusu bulunmaktaydı. 6.319 hane, 414 mücerred ve 44 imam Gazze nahiyesi köylerinde, 2.518 hane, 114 mücerred ve 13 imam yetişkin erkek nüfusu da Remle nahiyesi köylerinde yaşamaktaydı. Bu vergi nüfusunu 7 katsayısı ile çarptığımızda sancaktaki ktahminî kırsal nüfus 62258 kişiden ibaret olmaktadır.

Tablo-7 Gazze Sancağı'na Bağlı Nahiyelerdeki Vergi Nüfusu

Nahiyeler	Hane	Mücerred	İmam
Gazze	6.319	414	44
Remle	2.518	114	13
Toplam	8.837	528	57

Gazze sancağına bağlı köylerde oturanların büyük çoğunluğunu Müslümanlar teşkil ediyordu. Gazze nahiyesi köylerinden *Deyrû'd-Dârûm*'da 114

hane, 15 mücerred ve *Sevâfir*'de 66 hane olmak üzere toplam olarak 180 hane ve 15 mücerred; Remle nahiyesi köylerinden *Abude*'de 44 hane ve 3 mücerred, *Deyr-i Eyyub*'da 6 hane ve 1 mücerred, *Led*'de de 198 hane ve 8 mücerred olmak üzere toplam olarak 248 hane ve 12 mücerred Hristiyan vergi nüfusu bulunmaktaydı. Sancakta kırsal kesimde yaşayan toplam Hristiyan vergi nüfusu ise 428 hane ve 27 mücerredden ibaretti.

C. SANCAK NÜFUSU

Gazze Sancağı'nın toplam nüfusu oluşturan unsurların yukarıdaki değerlendirmelerimize dayanarak söylenebilecek en önemli yönünün devrin ekonomik sisteminin Gazze Sancağındaki genel ekonomik düzenle örtüştüğüdür. Çünkü Gazze Sancağında bu dönemde yukarıdaki birçok tablo ve hesaplamalarda da görülebileceği üzere halkın büyük bir bölümü köylerde yaşayan kişilerden oluşmaktadır.

Aşağıdaki Tablo-8'de de görüleceği üzere 1548'de Gazze sancağının toplam yetişkin erkek nüfusu 11.677 hane, 784 mücerred ve 79 muaf (imam, müezzin, şerif ve ama) olup, bunun 10.733 hane, 734 mücerred ve 77 muafı Müslüman, 944 hane, 50 mücerred ve 2 muafı da gayr-i Müslimlerden meydana gelmekteydi.

Bu vergi nüfusundan hareketle hane, imam ve şerif sayılarını 7 katsayısı ile çarptığımızda tahminî sancak nüfusu 75.635 olmaktadır. Buna askerîler ve vakıf görevlilerini de dahil ettiğimizde (tahminen 4 bin kişi) ise sancak nüfusu tahminî olarak 80 bin civarında çıkmaktadır.

Tablo-8 Gazze Sancağı Vergi Nüfusunun İskân Yerlerine Göre Dağılımı

İskân Yeri	Müslüman			Hristiyan		Yahudi	
	Hane	Mücerred	Muaf	Hane	Mücerred	Hane	Mücerred
Gazze Şehri	1800	180	22	325	9	134	7
Remle Kasabası	540	53	0	57	7		
Gazze Nahiyesi	6140	400	42	180	15		
Remle Nahiyesi	2253	101	13	248	12		
Toplam	10733	734	77	810	43	134	7

Tablo-9 Gazze Sancağı Vergi Nüfusunun Dinî Gruplara Göre Dağılımı

Dinî Gruplar	Hane	Mücerred	Muaf
Müslüman	10733	734	77
Hıristiyan	810	43	2
Yahudi	134	7	0
Toplam	11677	784	79

Gazze Sancak Nüfusu

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İKTİSADİ DURUM

Osmanlı Devleti, ekonomik durumunu belli bir düzende işletebilmek amacıyla kendisinden önce kurulmuş bulunan Türk-İslam devletlerinde uygulanan ekonomi politikaları ile İslam dininin koymuş olduğu ekonomik kuralları benimsemiştir. Bu politikalar devletin ve milletin hep birlikte gelişip kalkınması, ilerlemesi ve güçlü olması prensibine dayanmaktadır. Fakat bu işlerin düzenli bir şekilde yürüyebilmesi ancak devlet müdahalesi ile mümkün olabilirdi. Osmanlı Devleti’de bu amaçla her zaman ekonomiye müdahalede bulunmuş ve her alandaki ekonomik faaliyeti merkezin belirlediği kurallara göre yürütülmesini sağlamıştır¹⁹⁶.

Osmanlı iktisadi düzeni bu şekilde işlerken dayanak noktalarını köylerde tarım ve hayvancılık oluştururken şehirlerde ise ticaret ve sanayi faaliyetleri oluşturmakta idi. Bu bağlamda XVI. yüzyılda Gazze sancağının iktisadi durumu Osmanlı iktisadi düzeni içerisinde ele alınacaktır.

A. OSMANLI TOPRAK İDARESİ

Türk-İslam devletlerinin idari, mali teşkilatları ve genel ekonomik durumlarına göre değişen toprak rejimi *İslami* denilen hukuksal esaslara dayanmakla beraber bazı farklılıkları da ihtiva etmektedir¹⁹⁷. Bütün Türk devletlerindeki gibi Osmanlı Devleti’nde de devlete ait olan toprakların yanı sıra toprağın asıl sahibi kişilerce kullanıldığı mülkler de bulunmaktaydı. Bu sebeple toprak sistemini miri arazi sistemi, malikâne-divani sistemi, mülk ve vakıf olmak üzere incelememiz gerekmektedir.

1. Miri Toprak Rejimi

Osmanlılar yeni bir yeri fethettiklerinde hemen arazi tahriri işlemine tabi tutarlardı¹⁹⁸. Bu tahrir sırasında topraklar bir köylünün işlemesine yetecek kadar olan parçalara ayrılırdı. Bu miktardaki toprak parçasına Osmanlılar *çiftlik* adını vermişlerdir. Bu şekilde bir çift veya nim (yarım) çift verilmiş kişiler bu toprakları

---

¹⁹⁶ Özer Ergenç, *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Ankara, 1995, s. 109

¹⁹⁷ Ömer L. Barkan, “Türk-İslam Hukuku Tatbikatının Osmanlı İmparatorluğunda Aldığı Şekiller İmparatorluk Devrinde Toprak Mülk ve Vakıfların Hususiyeti”, *Türkiye’de Toprak Meselesi Toplu Eserler I*, (1980), s. 249–250.

¹⁹⁸ Enver Çakar, *Aynı Eser*, s. 215.

işlemekle sorumlu olurlardı. Eğer bu toprakları işlemezler ve boş bırakılırsa kendilerinden *çift bozan* veya *levantlik akçesi* adıyla toprağın işlenmemesinden dolayı ortaya çıkan zararın tanzimini sağlamaya yönelik bir vergi alınırdı¹⁹⁹. Bu şekilde kullanılan çiftliklerde kişilerin arazi üzerindeki mülkiyet hakları olmadığından araziyi alıp satmaları veya bir başkasına devirleri de mümkün olmuyordu. Burada küçük bir ayrıntı olarak gözden kaçmaması gereken nokta devletin razı olması şartıyla bir fert diğerine elindeki tarlanın tasarruf hakkını devredebiliyordu. Toprak üzerinde mülkiyet hakkının olmayışının doğal bir sonucu olarak toprağı kullanmakta olan kişi toprağını evlatlarına miras olarak bırakamamaktaydı. Arazi sadece devletin bilgisi dâhilinde gerçekleşen intikalın ardından kardeşler arasında fiilen bölünürdü. Devlet bu şekilde toprağın bölünmesine de engel olurdu. Miras bırakma usulü olmaması sebebiyle bir raiyet öldüğünde mirasçısı olarak arazisi bekâr (mücerred) olan oğluna yazılırdı. Fakat bu şekilde yazılabildiği durumlardan başka olarak arazinin diğer oğulların arasında ortak olarak tasarrufu da mümkün olmaktaydı. Bu gibi durumlarda diğer kardeşler bennâk olarak yazılır ve babaları mülkü ile tarlalarının vergisini de ortak olarak verirlerdi²⁰⁰.

Hali yani boş bir araziyi ihya edenden genellikle tapu resmi alınmazdı. Reaya böyle bir araziyi tımar sahibinin muvafakıyla ihya eder, öşür ve rüsümü da vermek suretiyle tapu resmi vermiş veya mirasla intikal etmiş bir arazi gibi tasarrufa da devam edebilirdi²⁰¹. Tüm bu sebeplerle Osmanlı devletinde çiftçiye devletin kiracısı manasında *Raiyyet* denilmektedir.

Osmanlıların, kendilerinden önceki Müslüman Türk devletlerinden mahirane bir usul ile alıp tatbik ettikleri tımar sistemi, Osman Gazi ile başlar. O, zapt ettiği bütün yerleri tımar olarak silah arkadaşları ile askerlerine veriyordu. İtaat eden yerli halkı da yerinde bırakıyordu. Hatta o, arkadaşlarından bazılarının uysal ve itaat eden ahaliyi herhangi bir sebeple yerlerinden kaçırmalarına engel oluyordu.

Âşıkpaşazâde'ye göre o: "Her kime kim bir tımar virem anî sebepsiz elinden almayalar ve hem ol öldüğü vakitte oğluna ve eğer küçücük dahi olsa

---

¹⁹⁹ Ömer Lütfü Barkan, "Çiftlik", *İA*, III, s. 392.

²⁰⁰ Enver Çakar, *Aynı Eser*, s. 217.

²⁰¹ Neşet Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğunda Reayanın Miri Arazide Toprak Tasarrufu ve İntikal Tarzları", *IV. Türk Tarih Kongresi, 10-14 Kasım 1948, Kongreye Sunulan Tebliğler*, Ankara, 1952, s. 429-430.

vireler. Hizmetkârları sefer vakti olacak sefere varalar, ta ol sefere yarayınca. Ve her kim kanun düzse Allah andan razı olsun. Ve eğer neslimden bir kişi bu kanundan gayri bir kanun koyacak olursa edenden ve ettirenlerden Allah Teâla razı olmasın” demiştir. Selçuklu uygulaması ile aynı özellikleri taşıyan bu sözlerden su sonuçlar çıkmaktadır:

1- Sebepsiz yere hiç kimsenin tımarı elinden alınmaz.

2- Tımar sahibinin ölümü halinde tımarı oğluna intikal eder.

3- Oğul sefere gidemeyecek kadar küçükse, harbe gidecek yasa gelinceye kadar onun yerine hizmetkârları sefere gideceklerdir.

Anadolu'da, Osman Gazi ile başlayan tımar sistemi, ondan sonra gelen torunları tarafından devam ettirildi. Gerçekten de Orhan zamanında tımar tevcihlerine dair birçok tarihî kayıt bulunmaktadır. Ayrıca gazilerin yani tımar erlerinin yeni zaptedilen uçlara yerleştirildiği hakkındaki rivayetler de tımarların askerî özellik ve mahiyetlerini daha iyi anlamamıza vesile olmaktadır. Gelibolu havalisinin Yakub Ece ile Gazi Fazıl'a tımar olarak verildiği ilk tarihî kaynaklarda belirtilmektedir. Hatta tımarlarda bulunan yerli halk da zaman zaman sipahilerle birlikte kendi din kardeşlerine karşı harplere katılıyorlardı. Rumeli fetihleri başlayınca tımar sistemi oralarda da uygulanmaya başladı. Sultan I. Murat devrinde Rumeli yapılan fetihler önem kazanınca Anadolu'dan pek çok halk ve bazı Türk aşiretleri oradan alınıp Rumeli'ye iskân ettirildiler. Bu yeni gelenlerin geçimlerini sağlamak için onlara toprak tahsis edilmesi gerekiyordu. Bu durum sebebiyle, tımar sistemi daha da yaygınlık kazanmaya başladı.

Osmanlıların arazi vergi sistemini anlatmadan önce Ebusuud Efendi'nin Selanik ve Üsküp Tahrir Defterleri'nin başına koyduğu meşhur mukaddimesini değerlendireceğiz. Üsküp ve Selanik kanununun başına koyduğu mukaddimesinde Ebusuud Efendi (H. 898–982 / M. 1490–1574), arazinin mirî oluş sebeplerine temas ederken aynı zamanda, İslâm hukukuna göre arazinin mahiyetinden de söz eder. Ona göre²⁰²:

"Bilâd-i Islâmiyede olan arazi, muktezay-i şeriat-i şerife üzre üç kısımdır:

---

²⁰² Ömer L. Barkan, *Türkiye'de Toprak Meseleleri, Toplu Eserler I*, İstanbul, Kasım, 1980, s. 151–154.

* Bir kısmı arz-i öşriyyedir ki fetih esnasında ehl-i İslâm'a temlik olunmuştur. Sahih mülkleridir (gerçek mülkleridir). Sair malları gibi nice dilerlerse tasarruf ederler. Ehl-i İslâm üzerine ibtidâen haraç vaz'ı, na meşru olmağın (meşru olmadığı için) öşür vaz' olunmuştur. Ekerler, biçerler, hâsıl olan gallenin öşründen gayri asla bir habbe alınmaz. Anî dahi kendiler fukara ve mesâkine virürler. Sipahdan ve gayriden asla bir ferde helâl değüldür. Arz-i Hicaz ve arz-i Basra böyledir.

* Bir kısmı dahi arz-i haraciyedir ki, hin-i fetihde keferenin ellerinde mukarrer kılınub kendilerine temlik olunub üzerlerine hâsıllarından öşür yahut sümün yahut subu', yahut südüs, nısfâ değın (1/10, 1/8, 1/7, 1/6, 1/2) arzın tahammülüne göre haraç-i mukaseme vaz' olunup yılda bir miktar akça dahi haraç-i muvazzaf vaz' olunmuştur. Bu kişim dahi sahiplerinin mülk-i sahihleridir. Bey'e ve siraya (satma, satın alma) vesaire enva-i tasarrufata kadirdirler. İstira edenler dahi vech-i mezbur üzerine ekerler biçerler, haraç-ı mukasemin ve haraç-ı muvazzafın verirler. Ehl-i İslâm istira etseler dahi kefereden alınagelen haraçları sâkit olmaz (haraçları düşmez). Bi kusur edâ ederler. Eğer ki Ehl-i İslâm'a ibtidâen harac vaz' olunmak meşru değıldir. Amma bekaen alınmak meşrudur. Mutasarrıf olanlar eğer ehl-i zimmettir eğer Ehl-i İslâm'dır mademki ellerinde olan yerleri ziraat ve hiraset edip ta'dil eylemeyeler asla dahl ve taarruz olunmaz nice dilerler ise tasarruf ederler. Fevt oldukta sair emvâl ve emlakleri gibi vereselerine intikal eder. Sevad-i Irak arazisi böyledir. Kütüb-i şer'iyede mestûr ve meşhur olan arazi bu iki kısımdır.

* Bir kısım dahi vardır ki, ne öşriyyedir ne de vech-i mezbûr üzerine haraciyedir. Âna arz-i memleket derler. Asli haraciyedir. Lakin sahiplerine temlik olunduğı takdirde fevt olup verese-i kesire mabeynlerinde taksim olunup her birine bir cüz'î kıt'a değıp her birinin hissesine mabeynlerinde taksim olunup her birine bir cüz'î kıt'a değıp her birinin hissesine göre haraçları tevzi ve tayin olunmakta kemal-i suûbet ve işkâl olup belki âdeten muhal olmağın rakibe-i arazi, beytü'l-mal-i müslimîn için alıkonulup reayaya ariyet tarikiyle virülüp ziraat ve hiraset idüp, bağ, bahçe ve bostan idüp hâsıl olandan harac-i mukasemin ve harac-i muvazzafın vermek emr olunmuştur. Sevad-i Irak'ın arazisi eimme-i din mezheplerinde bu kabildendir.

* Bu diyar-i bereket şiarın arazisi dahi bu uslûb üzerine arz-i memlekettedir ki, arz-i mirî demekle maruftur. Reayanın mülkleri değüldür. Ariyet tarikiyle tasarruf idüp ziraat ve hiraset idüp öşür adına haraç-ı mukasemesin ve çift akçası adına harac-i muvazzafın virüp mademki, ta‘til itmeyip vücuh-i merkume üzerine tamir idüp hukukun eda ederler kimesne dahl ve taarruz eylemeyüp fevt oluncaya değin nice dilerler ise tasarruf ederler. Fevt oldukta oğulları kendilerin makamlarına kayımlar tafsil-i mezbur üzerine tasarruf ederler. Oğullan kalmaz ise hariçten tamire kadir kimesnelere ücret-i muaccele alınıp tapuya verilip anlar dahi tafsil-i sabık üzere tasarruf ederler.”

Tüm bu anlatılan sistem bu defterlerde yer aldıktan sonra Osmanlı Devleti’nde arazinin reayaya dağıtımında ve arazinin vergilendirilmesinde başvurulan ana kaynak ve dayanak olmuştur. Bu şekilde Osmanlı Devleti’nde her sancak içinde arazinin tasarrufu konusunda bu ana kaynak esas alınmış ve Gazze sancağında da köylerdeki halkın genellikle geçimini temin edebilecek ve devlete vergisini ödeyebilecek bir şekilde arazi tasarruf etmesi sağlanmıştır. Devlet köylülerin elinde bulunan toprakların muntazaman olarak işlenmesini istiyordu. Hatta kendi toprağını ektikten sonra boş bir araziye de ekmek isterse bu konuda yardımcı bile oluyordu²⁰³.

Köylülerin yani reayanın ziraatları için sadece devlet onlara tarlaları tahsis etmemiştir. Köylerinin etrafında bulunan mezralarda köylülerin ekip biçmeleri için kullanabilecekleri diğer alanları oluştururken kıt‘a arz veya arazi olarak gösterilen yerlerde dirlik, vakıf veya mülk sahipleri tarafından tasarruf edilebilmekteydi.

2. Malikâne –Divani Sistemi

Malikâne-Divani sisteminde vakıf veya mülk olan şey, topraktan ve toprak üzerinde yaşayan köylülerden alınan her türlü vergiler olmayıp, sadece toprağın kuru bir mülkiyet hakkıdır²⁰⁴. Bu açıklamaya göre vakıf veya mülk sahipleri mülkiyeti kendilerine ait olan bu toprakları işleyen köylüden yalnız bir toprak kirası istemek hak ve selahiyetini haiz bulunmaktadır. Malikâne hissesi tabir edilen bu

---

²⁰³ Lütfü Göçer, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergi*, İstanbul, 1964, s. 48.

²⁰⁴ Enver Çakar, *Aynı Eser*, s. 225.

toprak kirası ise genellikle mahsulün beşte, yedide veya onda biri olarak kabul edilmiştir²⁰⁵.

Bunun haricinde toprağın ve toprak üzerinde bulunan köylülerin devlete vermeğe mecbur oldukları bütün diğer hak ve resimler, divani adı altında doğrudan devlete, yani orada devleti temsil eden sipahi veya amile ait bulunmaktadır. Bu haklar arasında örf-adetlere ve toprağın verim kabiliyetine göre değişen ve mahsulün onda birinden yarısına kadar yükselebilen toprak haracıyla çift, bennâk, caba, gerdek, tapu, ağnam resimleri vb. gibi şer'î ve örf-i bütün vergilerde mevcuttu. Bu durumda her köyün biri divani diğeri malikâne olmak üzere tasarrufunu yapan iki sahibi bulunmaktaydı. Köylü yetiştirdiği mahsulden bir veya iki onda bir malikâne hissesi olarak toprak sahibine verdiği gibi, ayrıca onda bir veya beşte bir de divani hissesi diye sipahiye veriyordu²⁰⁶.

Miri topraklarda toprağı devlet adına kiraya veren sipahiyle köylü arasındaki kira mukavelesinde bir nevi peşin kira teşkil eden tapu resminin Malikâne-Divani toprak rejiminde, malikâne sahibi tarafından alınmayıp devletin bu konudaki kontrol hakkını kendi memurları vasıtasıyla icra etmek isteğinden kaynaklanmış olduğu kabul edilebilir. Bu durumda malikâne sahibiyle köylü birbirine şahsi bir kira mukavelesiyle değil, belki şekillerinin teferruatı devlet kanunlarıyla tayin edilmiş bir toprak kiracılığının mükellefiyetleriyle bağlı bulunmaktadır. Toprak malikâne sahibinin mülkü kabul edildiği halde, onu çiftçiye kiralayanlar bu malikâne hisselerine sahip olan kimseler olmayıp devletin temsilcisi olan kimselerdi²⁰⁷.

Netice olarak malikâne-divani sistemi Osmanlı Devleti'nin genellikle tesis ettiği bütün ve serbest vakıflardan tamamen ayrı bir toprak tasarrufu şeklini teşkil eder. Bu toprak nizamı daha ziyade eski Türk-İslam devletlerinden gelen adetlerin korunduğunu ve oldukça sarsıntısız bir intikalle devlete ilhak edilmiş olduğu memleketlerde mevcut bulunmaktadır. Bu sistem kuvvet kullanılarak zaptedilmiş

---

²⁰⁵Ömer L. Barkan, "Türk-İslam Toprak Hukuku Tatbikatının Osmanlı İmparatorluğu'nda Aldığı Şekiller Malikâne-divani Sistemi", *Türkiye'de Toprak Meseleleri, Toplu Eserler I*, (İstanbul, Kasım, 1980), s. 154.

²⁰⁶Ömer L. Barkan, "Malikâne-Divani Sistemi", s. 154-155.

²⁰⁷Ömer L. Barkan, "Malikâne-Divani Sistemi", s. 157.

Hristiyan devletlerinden intikal eden bölgelerde malikâne-divani sistemi mevcut bulunmamaktadır²⁰⁸.

Bu konunun daha açık bir şekilde anlaşılabilmesi için aşağıda Bureyz karyesi gelirlerinin ne şekilde paylaşıldığı gösterilmiştir. Bu örnekten de anlaşılacağı üzere köyün adı ve vergi nüfusu yazıldıktan sonra “Hâsıl”ın yani toprak mahsullerinden alınan verginin oranı (2/5) ve toplam miktarı akçe cinsinden belirtilmiş; hâsıl’ı teşkil eden ürünlerin cinsi ve vergi olarak alınan miktarın gırara ve akçe cinsinden değeri de her biri için ayrı ayrı belirtilmiştir. Bundan sonra ise bu toplam gelirin (25.006 akçe) hak sahipleri arasında “hisse”ler halinde ne şekilde paylaştırıldığı ifade edilmiş; vakıf hisselerinden devlet adına alınan “ikinci öşr”ün miktarı da ayrıca gösterilmiştir. Bundan sonra ise devlet adına toplanan “resim”ler belirtildikten sonra “Yekûn” başlığı altında devlet adına alınan gelirin genel toplamı verilmiştir ki, bu toplam içerisinde “mîrlivâ hissesi” ile ikin öşr (el-öşr) ve rüsûm yer almaktadır. Burada “Yekûn” olarak verilen kısım “Divânî”yi, vakıf hisseleri ise “Malikâne”yi teşkil etmektedir.

Karye-i Bureyz

Hane: 111 Mücerred: 18 İmam: 1

Hâsıl: Karye-i mezbure kasm mine ‘l-humsân: 25.006 (akçe)

Hınta: 74 g (gırara) 9.280 (akçe); Şa’ir: 85 g 12.006; Mal-ı Sayfî ve Harac-ı Eşcâr: 5.520

Hisse-i Vakf-ı Ali Akbay Abdullah es-Semi Ali: 850

Hisse-i Vakf-ı Evladı Mehmed bin Ebubekir ve Baki Şürekâ: 850

Hisse-i Vakf-ı Sultan Kayıtbay Ala Medresesi: 1.581

Hisse-i Cami’i Havli: 525

El-öşr ‘an mâlü’l-vakf: 413

Resm-i nahl: 267

Resm-i maze: 1843

Resm-i bad-ı heva ma’a ‘arus: 1602

Hisse-i Mirliva: 20.875

---

²⁰⁸ Ömer L. Barkan, “Malikâne-divani Sistemi”, s. 178.

Yekün: Hisse-i mirliva ma'a el-öşr ve rüsûm: 25.000

Malikâne-divani sisteminin uygulandığı yerlerde divani hisse yani miri hissesi yerlerine göre padişah hassı, mirliva hassı veya tımar olabilmekteydi.

B. TARIM VE HAYVANCILIK

Osmanlı Devleti'nin iktisadi yapısını oluşturan tarıma dayalı ekonomik yapı esasen sanayi öncesi toplumların genel yapısıdır. Bu dönemde Gazze sancağında da ekonomik faaliyetler daha ziyade tarım ve hayvancılığa dayanmaktaydı.

Toprakların verimlilik derecesi, iklim şartlarının elverişli olup olmaması, çeşitli mevsimsel olayların zamanında değil de diğer mevsimlerde oluşması, sel baskınları ve hayvanların verdiği zararlar tarımsal faaliyetlere etki eden en önemli unsurlardı²⁰⁹. Bunlardan başka Gazze sancağında tarımı etkileyen önemli bir diğer unsur ise çekirge salgınlarıydı.

Gazze'de tarımı yapılan ürünlerin başında temel ihtiyaç maddesi olan buğday (hınta) ile hayvan yemi olarak da kullanılan arpa (şa'ir) gelmektedir. Bu ürünler genel olarak Osmanlı Devleti'nin iktisadi yapısını oluşturan tarıma dayalı ekonomik yapının burada da geçerli olduğunun göstergesidir. Buğday ve arpadan başka susam (simsim), pamuk (kutn), soğan (basel) gibi tarım ürünleri de yetiştirilmekteydi.

Pamuk, Remle'de daha yaygın bir tarım ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır. Pamuk, Remle'nin *Ludd, Senare, Sarafand el Kübra, Yarur, 'Amr, Deyr-i Tarif, Semaberka, Yafa, Kefer Cinnis, Beyt Decan, Deyr-i Garbi, Yahudiyye, Yalu, Ataye, Rantiye, Hadiba, Kaddase, Hamira, Kefer Mehad, Zikrin, Otaviyye, Kefer Ahure, Beyt-i Nabala, Salus, Tayre, Kefer Aya', 'Imvâs, Selin, Etrak ve Kenana* köylerinde yetiştirilmektedir. Bir diğer deyişle Remle'nin 59 köyünden 30'unda pamuk tarımı yapılmaktadır ki bu da Remle'nin % 50,84'lük bir kısmında pamuk tarımı yapıldığını göstermektedir. Bu sonuca göre Remle'nin önemli bir tarım ürünü olduğunu ve bu ürünün kullanıldığı alanlar düşünüldüğünde ise bölgede yaygın bir dokumacılık endüstrisinin bulunduğunu söyleyebiliriz. "Mâl-ı sayfi"

---

²⁰⁹ İsmet Miroğlu, *Kemah Sancağı ve Erzincan Kazası*, s. 71.

vergisinden hareketle Gazze sancağı köylerinde çeşitli sebzelerin de yetiştirildiğini söyleyebiliriz.

Zeytin ve dut ise Gazze'nin çeşitli bağ ve bahçe ürünleri olarak yetiştirilmekteydi. Zeytin, Gazze'nin *Amude-i Ben-i Kenana*, *Ahrül Daras*, *Adise*, *Beriye ül Haradin*, *Beyt-i Saman*, *Itribe*, *Dekrin*, *Simsar*, *Kefr-i Gar*, *Mahdul Garbi*, *Mamiliyye*, *Mehabba*, *Muğlis* köylerinde yetiştirilen bir bahçe ürünüydü. Zeytinden elde edilen gelir tüm bağ ve bahçe gelirleri ile birlikte verildiğinden zeytine ait özel bir rakam tespit etmemiz mümkün olmamaktadır. Dut ise Gazze'nin *Fesa*, *Ahrül Daras*, *Beriye ül Haradin*, *Maassibe*, *Accur*, *Beyt-i Saman*, *Hersa*, *Irak*, *Beyt-i Halun*, *Kedma* köylerinde yetiştirilen üründü. Duttan elde edilen gelirden tüm bağ ve bahçe gelirleri ile birlikte verildiğinden "Dut"a ait özel bir rakamda tespit etmemiz mümkün olmamaktadır.

Haracı kürum adı verilen tarım ürünü ise Gazze'nin *Cebaliye*, *Feratiye*, *Beyt-i Zeytun* adlı köylerinde yetiştirilmekteydi. Bu ürünün Gazze'de pek yaygın olarak yetiştirilmediğini göz önüne alarak soğanın sadece iç tüketim amacıyla ve yetiştiricilerin kendi ihtiyaçlarını karşılayacak kadar bir üretim yaptıklarını söyleyebiliriz. Soğandan alınan vergide yine bağ ve bahçe gelirleri arasında verildiğinden soğana ait ayrıca bir vergi rakamı belirtmemiz mümkün olmamaktadır.

Gazze sancağı köylerinde yetiştirilen hayvanların başında koyun ve keçi (ma'ze) ile manda (camus) gelmekteydi. Bunlardan koyun ve keçi hemen her köyde yetiştirilirken, manda sadece Gazze'nin iki köyünde bulunmaktaydı. Ayrıca, Gazze sancağı köylerinde arıcılık da yaygın olarak yapılmaktaydı.

C. TİCARET VE SANAYİ

Gazze, İslamiyetten önceki dönemlerde de önemli bir ticaret merkezi idi. Burası Mekke'den gelen tüccarların önemli bir uğrak yeri olmuştu. Mekkeli tüccar kabilelerinden birinde Hz. Peygamberin büyük dedesi Haşim b. Abdümenaf da bulunmuş ve bu şehirde vefat etmiştir. Kabrinin burada olmasından dolayı şehre *Gazzet-i Haşim* denildiği görülür. Hz. Peygamberin babası Abdullah da Gazze'ye gelen tüccarlar arasındadır. Hz. Ömer'in esas servetini İslam'a girmeden önce Gazze'de yaptığı ticari yolculuklardan kazandığı rivayet edilmektedir. Hicretin

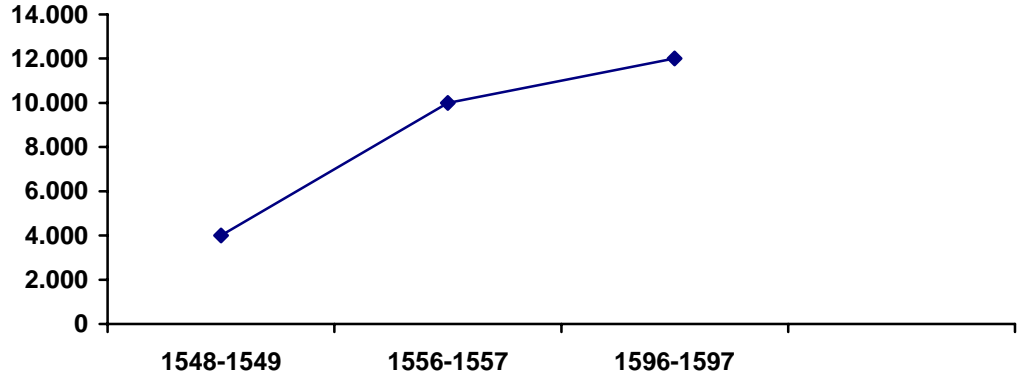

ikinci yılında (624) Bedir savaşına yol açan zengin ticaret kervanı da Ebu Süfyan idaresinde Gazze'den dönmekteydi²¹⁰.

Gazze sancağı, bulunduğu coğrafi konum itibarı ile Mısır, Suriye ve Anadolu arasındaki ticaretin yapıldığı güzergâh üzerinde bulunuyordu. Bu şekilde Mısır'dan gelen kumaş, bez ve dokumalar buradan geçmekte idi. Ayrıca Gazze'de üretilen dokumalar da Mısır'dan gelenlerle birlikte Halep'e gönderilir ve orada satılırdı. Gazze'ye giren bu mallardan sağlanan yıllık vergi geliri 1548'de 4000 akçe idi. Daha sonra Gazze'deki ticaretin artması ile beraber bu vergi oranı da artış göstermiş ve 1556–1557 yılında 10.000 akçe, 1596–1597 yılında da 12.000 akçeye yükselmiştir²¹¹.

Grafik-2

Gazze Sancağı'ndaki Dellaliye Gelirlerinin Artışı

Gazze sancağında ticaretin bir diğer kolu ise iç ticarettir. Bu ticaret daha çok Gazze'de yetiştirilen ürünlerin satıldığı pazarlar ile hayvan pazarlarından oluşmaktadır. Gazze'de kurulan hayvan pazarında at, deve, eşek gibi yük ve binek hayvanları ile diğer hayvanlar satılmakta idi. Bunlardan deve daha çok yük taşımacılığında, at ise Arapların bir geleneği olarak savaşlarda ve seyahatlerde kullanılmaktaydı. Bu pazaryerinde satılan hayvanlardan bir diğeri ise camus adı verilen manda idi. Koyun ticareti de yine bu sancakta ticareti yapılan bir diğer

²¹⁰ Mustafa L. Bilge, *Aynı Madde*, s.534.

²¹¹ Ammon Cohen and Bernard Lewis, *Aynı Eser*, s. 130.

hayvan ticareti idi²¹². Gazze nahiyesinde pazarlarda simsarlık veya telalık yapan kişiler de bulunmakta idi ve bunlar ticaretin önemli birer parçasını teşkil ediyorlardı.

D. VERGİLER

Osmanlı hukukunda vergi sistemi, devlet ve milletin korunmasını amaçlayan ve kamu hizmetlerinin yerine getirilmesini sağlayan hizmetlerde kullanılmak için toplanan belirli kurallara sahip ekonominin bir işleyiş sistemidir. Osmanlılar bunu İslam kaidelerine bağlamış ve bu sistemin *Farz-ı Kifaye* sayılması ile birlikte vergi sisteminin dayanağı oluşturulmuştur²¹³. Tekâlif-i şer'îye adı verilen vergilerin yanı sıra Osmanlılar adet ve geleneklere bağlı olarak da bir takım vergiler almışlardır ki bunlara da tekâlif-i örfiye denilmekteydi. Ayrıca, önceleri savaş ve sefer zamanlarında alınan fakat daha sonraları düzenli olarak alınan vergilerden olan avârız-ı divaniye de Osmanlı vergi sistemi içinde yer almaktaydı.

Vergi sistemi Osmanlı devletinde sadece reayadan alına bir şekilden ibaretti. Askeri ve dini sınıfa mensup kişiler vergiden muaf tutulmuşlardı. Bu kişilerden sadece emeklilik, maluliyet veya bu işten çıkarılmaları sonrasında vergi alınıyordu²¹⁴.

Tahrir defterlerinde avarız vergisi hariç olmak üzere, halktan alınan tüm vergilerin çeşit ve miktarları belirlendikten sonra "Hasıl" adı altında genel toplamı da verilmekteydi. Hasıl, kelime manası itibariyle "husule gelen, çıkan" demektir. Bu kelime incelediğimiz defterde toprak mahsullerinden alınan verginin toplamını ifade etmek için kullanılmıştır. Defterimizde hasıl yazılırken hemen yanına hasılın elde edildiği köyde uygulanan oşür miktarı da kaydedilmiştir²¹⁵. Bunun daha iyi anlaşılabilmesi amacıyla bir köyün vergilendirme metodu aşağıda örnek olarak gösterilmiştir.

Karye-i Bureyz

Hane: 111 Mücerred: 18 İmam: 1

Hasıl-ı karye-i mezbur kasm mine 'l-Humsan 25.006

---

²¹² BA, TD 265, s. 22

²¹³ Ahmet Akgündüz, *Aynı Eser I*, s. 153.

²¹⁴ Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi*, II, s. 50.

²¹⁵ Enver Çakar, *XVI. Yüzyılda Halep (1516–1566)*, s. 238.

Hinta: 74 gırara 9.280 (akçe) Şa'ir: 85 gırara 12.006 Mal-ı sayfî ve harac-ı eşcar ve saire: 5.520

Resm-i nahl: 267 resm-i maze: 1.843

Resm-i bad-ı heva ma'a arus : 1602

Yekün: hisse-i mirliva ma'a el-öşr ve rüsum: 25.000²¹⁶

1. Toprak Mahsullerinden Alınan Vergiler

1.1. Öşür

Öşür, sözlük manası olarak “onda bir” manasında olup, halkın ihtiyaçları için devletin yine halktan topladığı vergiye verilen addır. Bu tabir genel olarak sadaka ve zekât manasında kullanılsa da²¹⁷ Osmanlılar bunu İslam kaide ve kurallarının anlatıldığı kitaplardan farklı bir şekilde uygulamışlardır. Çünkü şer-i öşür ancak Mekke, Medine, Hicaz ve Yemen gibi bazı Arap memleketlerinde görülen öşri toprakların Müslüman sahipleri tarafından ödenmesi ve oranı toprağın verimlilik şekline göre onda birle onda beş arasında olması icap eden vergidir. Oysa Osmanlı Devleti'nde, sosyal ve iktisadi sebeplerle sahiplerinin malı olan çok az toprak kalmıştı²¹⁸.

Öşrün nispetinin toprağın verim kabiliyetine bağlı olduğunu söylemiştik. Bu durum ziraatın çeşitliğine ve ziraatın yapıldığı alanın geleneklerine göre değişiklik arzetymekte ve her sancak ve kaza için ayrı ayrı olarak belirtilmekte idi. Bu durum ise sancak kanunnamelerinde her ürün için ayrı bir şekilde yazılmakta idi²¹⁹.

Gazze sancağı toprak mahsullerinden alınan verginin oranı ¼ ve 1/3'tür. Bu oran diğer sancaklara nazaran yüksek gibi görünse de Gazze sancağında reayadan çift, bennâk ve mücerredlik resimleri ayrıca alınmamıştır. Muhtemelen bu vergi oranlarının yüksekliği de buradan kaynaklanmıştır.

Gazze sancağında öşür “Kasm” metoduyla tahsil edilirdi. Kasm metodunda önce mahsul ölçülür, sonra belirlenen oranda öşrü tahsil edilirdi. Gazze sancağında hububat ve bakliyat öşrünün tahsili hususunda kullanılan ölçü birimi ise *gırara* idi.

---

²¹⁶ BA, TD, 265, s. 53.

²¹⁷ A. Grahmann, “Öşür”, *İA*, IX, s. 482.

²¹⁸ Ömer L. Barkan, “Öşür”, *İA*, IX, s. 485.

²¹⁹ Ömer L. Barkan, “Öşür”, s. 485.

Bu ölçü birimi susam için de kullanılmıştır. Fakat, Gazze nahiyesinde kullanılan gırara ile Remle nahiyesinde kullanılan gırara arasında yarı yarıya fark vardı. Aşağıdaki Tablo-10'da yer alan hububat fiyatlarından da anlaşılacağı üzere 1 Remle gırası 2 Gazze gırasına eşitti. Zira Gazze nahiyesinde 1 gırara buğday 240 akçe iken Remle'de 480 akçe idi. Pamuk ölçümünde ise ölçü birimi olarak “kantar” kullanılırdı.

Tablo-10

Gıraraya Göre Nahiyelerdeki bazı tarım ürünleri fiyatları

Nahiyeler	Buğday	Arpa	Susam
Gazze	240	130	400
Remle	480	260	800

Öşür aynı ve nakdi olarak iki şekilde alınabilmekteydi. Uzun süre muhafaza edilebilen arpa, buğday gibi tarım ürünlerinden genellikle aynı olarak alınması kanun iken bunun dışında bağ, bostan mahsullerinden alınan öşür nakdi idi ve halk bu çeşit vergileri devlete ya da onun temsilcisi olan sipahiye öderdi²²⁰.

Bazı köylerde ise vergi miktarının belirlenmesinde “kasm” metodu yerine “maktû” metodu kullanılmıştır. Buna göre mahsuller ayrı ayrı ölçülmeden sabit bir değer belirlerdi. Mahsulün fazla ya da eksik olması bu miktarı değiştirmezdi. Maktû usulünün kullanıldığı köyler ise Gazze nahiyesinin *Ahsas*, *Hamamiye*, *Matarâ*, *Sefertâ el Kübra*, *Cibâliye*, *Mecdal*, *Şa'ariyye el-Kübra*, *Batanü'l-Garbi* ve *Berbera*; Remle nahiyesinde de *Kavale*, *Kefr-i Hayr*, *Har'a*, *Abaye*, *Accun*, *Kefr-i Ahure*, *Deyr-i Eyyub* ve *Tare* idi.

Gazze sancağında diğer sancaklarda olduğu gibi bağlardan ve meyve ağaçlarından da vergi alınmıyordu. Bağlardan alınan “haracü'l-kürüm”, meyve ağaçlarından alınan ise harac-ı eşcar olarak adlandırılıyordu. Bunlardan başka,

²²⁰ Mehmet Ali Ünal, *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı*, s. 119-120.

bostanlardan resm-i bostan, yaz sebzelerinden de adet-i sayfî adları ile vergi alınıyordu. Bu tür vergiler “ber vech-i maktu” tarikiyle tahsil edilirdi.

Meyve ağaçlarından meyve verebilecek durumda olanlardan, bağların ise her çubuğundan bölgesine göre 12 ile 40 akçe vergi alınmaktaydı.

1548’de Gazze sancağının Gazze nahiyesinde buğdaydan alınan toplam vergi miktarı 372.486 akçe, Remle’de ise 101.360 akçe idi. Arpadan alınan toplam vergi miktarı ise Gazze nahiyesinde 260.856 akçe, Remle nahiyesinde de 59.460 akçe idi. Susama gelince; Gazze köylerinden alınan vergi miktarı 27.600 akçe, Remle köylerinde alınan vergi miktarı da 13.200 akçe idi.

2. Şahsa Bağlı Vergiler

2.1. Cizye

Cizye şer‘î bir vergi olup İslam ülkelerinde yaşayan gayr-i Müslimlerden askeri hizmetten muaf tutulmalarına karşılık olarak alınan baş vergisine verilen addır²²¹. Bu tür bir uygulama ergenlik çağına gelmiş bütün gayr-i Müslim erkekler için uygulanmaktaydı. Harac-ı res’de denilen cizye vergisinin maktu olanı fetih esnasında devlet reisi ile gayr-i Müslimler arasında tespit edilen bir orandır ki bu oran Rumeli eyaletlerinden Eflak, Boğdan ve Erdel vilayetlerinde bu şekilde tespit edilmiştir²²². Çeşitli kanunlara göre bir kişiden cizye alınabilmesi için özel şartlar gerekiyordu. Bu şartların başında kendi ihtiyaçlarından başka 300 akçe tutarında bir malının olması geliyordu. Ayrıca kadınlardan, yaşlılardan, buluş çağına ermemiş çocuklardan, sakatlardan ve hastalardan alınmazdı.

Gazze sancağında yaşayan Hıristiyan, Yahudi ve Samiri’lerden 1548’de kişi başına 80 akçe cizye alınmaktaydı.

3. Hayvanlardan Alınan Vergiler

Halkın köylerde beslediği hayvanlardan da çeşitli miktarlarda vergi alınırdı. Aşağıdaki Tablo-11’de de görüleceği üzere her iki koyun veya keçiden bir akçe, arılardan bir kovana bir akçe, her sağılır mandadan 6 akçe alınırdı. Fakat,

---

²²¹Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri*, I, s. 167.

²²²Ahmet Akgündüz, *Aynı Eser*, I, s. 167.

incelediğimiz defterde Gazze sancağı köylerindeki hayvan vergileri genellikle tek kalemde ve birlikte yazıldıkları için bunların miktar ve değerlerini ayrı ayrı tespit etmek mümkün olmamaktadır.

Tablo-11

Hayvanlardan Alınan Vergiler

Verginin çeşidi	Vergi miktarı
Koyun ve keçi vergisi	Her ikisi için bir akçe
Kovan vergisi	Her kovana 1 akçe
Camus vergisi	Her biri için 6 akçe

Gazze'deki köylerden alınan camus vergisi miktarı 300 akçe, Remle'deki köylerden alınan camus vergisinin miktarı ise 1500 akçedir. Buna göre sancakta toplam olarak 300 adet mandanın bulunduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.

4. Niyabet Rüsümü

Niyabet, şehir ve köylerdeki cürm-i cinayet, resm-i arus ve bad-ı heva resimlerine verilen isimdir. Niyabet resmine kısaca “bad-ı heva” da denilmektedir²²³. İncelediğimiz defterin kanunnamesi bulunmadığından kızlardan veya kadınlardan ne kadar arus alındığını tespit edememekteyiz. Defterimizde bad-ı heva başlığı altında halktan alınan vergilerin toplamı Gazze şehrinde 24.128 akçe, Gazze ve Remle nahiyesi köylerinden alınan vergilerin toplamı da 115.448 akçe idi. Fakat, kanun gereği bu ikincisinin yarısı ve şehir gelirinin tamamı olan 57.724 akçesi hizmetine karşılık olarak sancakbeyi hassı idi²²⁴.

5. Deştani

Osmanlı Devleti'nde bir kimsenin hayvanının bir başkasının arazisine girip de onun malına zarar vermesinden dolayı oluşan zararların karşılanabilmesi amacıyla zarara sebep olan hayvanın sahibine fiziki ve nakdi bir ceza verilmekte idi²²⁵. Bu cezalardan fiziki olan ceza daha sonra kaldırılmıştır²²⁶.

²²³ Enver Çakar, *Aynı Eser*, s.

²²⁴ *BA, TD, 265*, s. 41.

²²⁵ Ahmet Akgündüz, *Aynı Eser*, V, s. 217.

²²⁶ Mehmet Ali Ünal, *Aynı Eser*, s. 149.

6. Dalyan Resmi

Gazze sancağında bazı köylerde dalyan vergisi adı altında geçimini balıkçılıkla kazanan kişilerden alınan bir vergi bulunmaktaydı. Sancakta sadece üç köyde balıkçılıkla uğraşan reayaya rastlamaktayız. Gazze nahiyesinde *Kurtan* adlı köyde bulunan dalyandan yıllık 600 akçe vergi alınmaktaydı. Bu gelir Dergâh-ı Ali kâtiplerinden olan Ali'nin zeametgeliri arasında yer almaktaydı. Remle nahiyesinde ise *Na'lin* adlı köyde balıkçılık yapılmaktaydı. Aveyeh nehrinde yapıldığı belirtilen balıkçılıktan 894 akçe dalyan resmi alınmaktaydı.

7. Mukataalar (Mahsuller)

Boyahane Mukataaları

Gazze şehrinde bulunan önemli sanayi kuruluşlarından birisi olan boyahane geliri mukataaya bağlanarak devletçe tahsil edilmekteydi. Bu mukataanın geliri 1548'de 2000 akçe idi.

Beytü'-l-Mal ve Malı Gâib ve Abd-i Abik ve Mal-ı Mefkud ve Yava Mukataası

Kayıt dışı gelirlerin tespiti ve toplanması işi de mukataa yoluyla yapılmaktadır. 1548'de Gazze şehrinin mahsulü 47.487 akçe, Remle nahiyesinin mahsulü ise 10.000 akçe idi.

Kapan Mukataası

Pazara getirilen malın depolanması karşılığında alınan vergidir. Gazze sancağında bu vergi sadece Remle nahiyesindeki gelirler arasında belirtilmiş olup, toplamı 6.200 akçe idi.

İhtisap Mukataası

İhtisap kelimesi "hesap sorma, hesaba çekme" anlamına gelir. Osmanlı devletinde çarşı ve pazarlardaki fiyatlar ile alışverişin kontrolü işlerine ihtisap denir. Çarşı ve pazarlardaki işlemlere kanun ve şer'e aykırı davranışlarda bulunan alınan cezalara ve perakende olarak satılan mallardan alınan vergilere ihtisap rüsumu denir. Çarşı ve pazarlarda bu işleri düzenleyen ve bu rüsumu alan kişiye de Muhtesip denirdi. Muhtesiplik Osmanlı devletinde ya eminlik yâda mültezimlik yoluyla yapılmıştır. Bu gelirin yüksekliği sebebiyle iltizama verilir ve geliri doğrudan

padişah hissesine dâhil edilirdi²²⁷. Gazze şehrinin 1548’de ihtisab geliri 63.000 akçe idi.

E. SANCAK GELİRİ VE BÖLÜŞÜMÜ

1. Sancak Geliri

Gazze sancağının devlet adına toplanan vergi gelirlerinin toplamı ve bu gelirlerin ne şekilde bölüştüğü aşağıdaki Tablo-12’de verilmiştir. Sancak gelirinin asıl önemli dilimini, kırsal alanlardan yani tarım ve hayvancılıktan sağlanan gelirler teşkil etmekte idi.

2. Sancak Gelirinin Bölüşümü

Gazze sancak gelirleri, padişah hasları, ümera hasları, zeâmet ve timarlar ile vakıf ve mülkler arasında bölüşülmüştür. Defterin baş tarafında devlete ait olan gelirlerin bir icmalı verilmiştir. Fakat, vakıf gelirlerinin toplamına yer verilmediği için sancak gelirinin tamamını bu icmal bilgilerden hareketle tespit etmek mümkün olmamaktadır.

Tablo-12

Sancak Gelirinin Bölüşümü

Gelir çeşidi	Geliri (Akçe)	Oranı (%)
Padişah Hasları	595.402	36
Sancakbeyi Hasları	500.764	31
Zeâmetler	72.314	4
Timarlar	471.859	29
Toplam	1.640.339	100

Yukarıdaki Tablo-9’da da görüleceği üzere, bu paylaşımdan en fazla payı % 36’lık oranla hazine yani padişah almaktadır. Bundan sonraki önemli pay % 31’lik oranla sancakbeyine ayrılmıştır. Kalan % 33 oranındaki pay ise zeâmet ve timarlara tahsis edilmiştir.

²²⁷ Mehmet Ali Ünal, *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı*, s. 146; Enver Çakar, *XVI. Yüzyılda Halep Sancağı (1516–1566)*, s. 258–259.

2.1. Padişah Hasları

Miri arazi sistemi içerisinde kalan sancaklarda, padişah hasları sancağın bütün bölgelerine teşmil edilmiştir. Başta Gazze şehri olmak üzere Gazze köy ve mezralarından hazineye ayrılan toplam miktar 595.402 akçe olup, bu miktar sancak gelirinin % 36'sına tekabül etmektedir.

Gazze sancağındaki padişah haslarının 582.756 akçesi “mukâseme” yani toprak gelirlerinden alınan belirli orandaki paylardan, 12.646 akçesi de “maktû” gelirlerden temin edilmiştir.

2.2. Gazze Sancakbeyi Hasları

Miri arazi sistemi içerisinde kalan sancaklarda, padişah haslarından sonra, sancak gelirlerinin önemli bir kısmının da sancakbeyi hasları olarak ayrıldığı görülmektedir. Sancakbeyi haslarının miktarı, bunların kıdemine ve istihkakına göre belirlenmiştir. Buna göre sancakbeyi hasları azaltılmakta veya artırılmaktadır.

Gazze Sancak Beyine idaresinde bulunan sancaktan yıllık maaş olarak ayrılan miktar 1548'de 500.764 akçe olup, bu miktar sancak gelirinin % 31'ine tekabül etmektedir. Mirliva haslarını şehirdeki ihtisâb, serasesan, keyyâliye-i simsarlık-ı galle ve bad-i heva gelirleri ile köy ve mezralardan sağlanan vergi gelirleri ve ‘Attâ ve ‘Atiyyâ gibi Arap aşiretlerinden “âdet” adı altında alınan vergi gelirlerinden meydana gelmekteydi.

2.3. Zeâmetler

Bilindiği üzere, Osmanlı tımar sistemine göre geliri 20 bin akçeden 100 bin akçeye kadar olan dirliklere zeamet adı verilmekte, tasarruf edenlere de zaim denilmekteydi.

Zeamet, kılıç zeamet ve hisseli zeamet olmak üzere iki kısımdır. Vilayet kâtibi icmal defterde bir kimsenin üzerine 20.000 akçe zeamet kaydederse buna icmallu kılıç zeamet denir. Sahipsiz kaldığında ise parçalanması caiz değildir²²⁸.

---

²²⁸ Sofyalı Ali Çavuş Kanunnamesi, s. 80–81, Ayn-ı Ali Efendi, *Kavanin-i Ali Osman der Hulasa-i Mezamin-i Defter-i Divan*, s. 62.

1548'de Gazze sancağında sadece bir müstakil zeâmet bulunmaktaydı ve bunun toplam geliri 72.314 akçe idi. Ayrıca, Dergâh-ı Ali kâtiplerinden olan Ali isminde birinin de Gazze'de zeamet geliri bulunmaktaydı.

2.4. Tımarlar

Tımar Osmanlı devletinde geçimlerini karşılamaları amacıyla askeri sınıf mensuplarına hizmetleri mukabilinde bırakılan ve belirli bölgelerden tahsis edilmiş bulunan dirliklere verilen addır.

Gelir miktarına göre “tezkireli” ve “tezkiresiz” olmak üzere iki kısımdan oluşan tımarlardan tezkireli tımar boş kaldığında yeniden bir kişiye bırakılması ancak padişah beratıyla mümkün olabilirdi. Tezkiresiz tımar ise beylerbeyi tarafından beylerbeyinin tuğrasını taşıyan beratla tevcih edilebilirdi²²⁹.

1548'de Gazze sancağında tezkireli tımarların sayısı 8, tezkiresiz oların sayısı da 76 idi. Ayrıca 26 tımar da “Cündiyân-ı Halka” mensuplarına tahsis edilmişti. Buna göre toplam geliri 471.859 akçe olan tımarların 77.489 akçesi tezkireli tımarlara, 339.240 akçesi tezkiresiz tımarlara, 55.130 akçesi de Cündiyân-ı Halka mensupları tımarlarına verilmişti.

Tımarların bir bölümü müşterektir. Bunlar geliri tımar sahiplerince paylaşılan tımarlardır. Meselâ, Gazze sancağında *Sevafirü'l-Garbi*, *Culis* ve *Mirfaka* adlı köylerin geliri müşterek tımar olarak Ferhat, Alagöz ve Mustafa adlı sipahiler arasında paylaşılmıştı. Bu kişilerin bu köylerden geçimlerini idame ettirebilmek için aldıkları toplam miktar 13.524 akçedir. Yine Mustafa, Mehmed, Yusuf ve Hüseyin adlı sipahilere 4 köyün geliri tımar olarak tahsis edilmişti ve bunların toplam geliri 14.574 akçe idi. Bir başka müşterek tımar ise *Kedma*, *Amuriye* ve *Asare* adlı köylerin tahsis edildiği Ahmed ve Divane Hasan adlı tımarlı sipahilerdir.

2.5. Vakıf ve Mülkler

İncelediğimiz defterde Gazze sancağına bağlı köylerde vakıf veya mülk olarak kaydedilen bazı köyler de bulunmakta idi. Bunlardan bazıları “tamamen”, bazıları da “hisseli vakıf” idi.

---

²²⁹ İlhan Şahin, “Tımar Sistemi Hakkında Bir Risale” , *İÜEFİTD*, XXXII (1979), s. 932; Sofyalı Ali Çavuş Kanunnamesi, s. 86–87.

Osmanlılar bir bölgeyi ele geçirdiklerinde bu bölgede bulunan vakıf veya mülklerin korunmasına azami ölçüde gayret gösterirlerdi. Gazze sancağında da kendilerinden önce bu bölgede kurulmuş olan hayrat ve evlatlık vakıflarının korunmasına ve geliştirilmesine dikkat etmişlerdir.

Gazze’de “Hayrî” ve “zürrî” olmak üzere iki çeşit vakıf bulunmaktaydı. Bunlardan ilki cami, mecit, tekke, zaviye gibi müesseselerin ihtiyaçlarını karşılamaya yöneliktir. Zürrî ya da evlatlık olanlar ise saygın şahısların mülklerinin bütünlüğünü korumak ve kendi zürriyetinden olanların istifadesini sağlamak maksadıyla kurulmuş olan vakıflardı. Bu çeşit vakıflarda zürriyetin inkırazı halinde vakıf geliri önceden belirlenmiş olan bir hayır işine tahsis edilirdi.

Her tahrir sırasında vakıf veya mülk sahiplerinin ellerinde ki belgeler tek tek incelenir ve bu belgelerin sıhhatine göre vakıf ve mülklerin devamına karar verilirdi. Fakat yeni tahrir esnasında vakıf ya da mülk sahibi elindeki toprak miktarını ispat edemez ise bu toprak ondan alınarak padişah haslarına kaydedilirdi²³⁰.

---

²³⁰ Enver Çakar, *Aynı eser*, s. 303.

SONUÇ

Gazze sancağı bulunduğu konum itibari ile Mısır ile Anadolu'nun ticari ilişkilerini yönlendirmek ve yahut bu bölgelerden birine sahip olmak isteyen bir devletin mutlaka sahip olması gereken bir konumda bulunmaktadır. Onun bu özelliği tarih boyunca çeşitli milletlerin boy hedefi haline gelmesini sağlamıştır.

Gazze ilk zamanlarda Filastilere bağlı bir yer iken daha sonradan İsrailoğulları'nın hakimiyetine girmiş fakat bu geçiş onun tarihi için yıkımların başladığı ve Gazze'nin tarih sahnesindeki yerinin azaldığı bir dönem olmuştur. Şehir daha sonra bölgeye gelen büyük İskender'in topraklarına katılarak tekrar eski canlılığına kavuşmuştur. Romalılar'ın zamanında ise Roma ordusunun Mısır'ı ele geçirmesi için bu noktanın elde tutulmasının önemini anlayan Romalı generaller tarafından ele geçirilmiş ve Roma bu işgalden sonra Mısır'a doğru yola çıkabilmiştir. Tarih boyunca devamlı el değiştiren Gazze, Bizanslılar zamanında önemli bir ticaret merkezi ve bu arada Mekke'den gelen tüccarlarında önemli bir uğrak yeri olmuştur.

Hız. Ebubekir'in halifeliği zamanında fethedilen Gazze hakkında VII-IX yüzyıllar arasında fazla bilgi bulunmamaktadır. VIII. yüzyıl sonlarına doğru, o civarda bulunan bir çok şehirler gibi, Gazze de çeşitli Arap kabileleri arasında meydana gelen kanlı savaşlardan çok zarar görmüştür. Daha sonra bölgede İslam dinine inananların çeşitli görüş ayrılıklarına düşmesinden dolayı ortaya çıkan ve farklı bir İslami yapısı bulunan Fatımi Devleti'nin hakimiyeti görülmektedir. Fatımi devleti kuruluş yeri olan Mısır'ı koruyabilmek için Gazze şehrine de hakim olmak istemiş ve sonuçta bu şehre hakim olmuştur. Fakat bu durum Abbasi devletince hoş karşılanmamıştır. Gücünün yetmeyeceğinin bilincinde olan Abbasi halifeleri Türkler'den yardım istemiş ve sonuçta bölgede Selçuklu-Fatımi mücadelesi başlamıştır.

Gazze, daha sonra Haçlı seferlerinde, Haçlıların Kudüs'ü ele geçirmeleri ile birlikte Haçlı işgaline uğramıştır. Haçlılar ile uzun müddet mücadele eden Eyyubilerin ünlü hükümdarı Selahattin-i Eyyubi'nin Hittin zaferinden sonra Gazze bölgesi bağlı bulunduğu Filistin toprakları ile birlikte yeniden Müslümanların elene geçmiştir.

Moğolların, Abbasi Devleti'ni yıkmasından sonra bölgede başlayan Moğol hakimiyeti döneminde Gazze, Moğolların ulaşabildiği son nokta olmuştur. Bundan sonra Memlükler'in idaresine giren Gazze Yavuz Sultan selim'in Mısır seferi sırasında da Osmanlı hakimiyetine geçmiştir.

Osmanlı Devleti döneminde Gazze'yi ziyaret eden Abu'l Fida XVI. yüzyılda burasını küçük hisarlı ve denizden kum tepeleri ile ayrılmış, meyve bahçelerine sahip orta büyüklükte bir şehir olarak tarif ederken İbn Batuta ise bu müellifin aksine olarak burasını sursuz, nüfusu kalabalık bir çok cemiyetleri alan büyük bir şehir olarak tarif eder. Diğer bir müellif olan Halil El-Zahiri, Gazze'den geniş bir memleketin merkezi olarak bahseder. Burasını ova içerisinde, meyvece zengin, camiler, mektepler ve güzel mimari eserler ile seçkin bir şehir olarak anlatmaktadır.

Gazze Sancağı, XVI. yüzyılda takriben 75 bin civarında nüfusu ile bölgede önemli yerleşim alanlarından birini teşkil ediyordu. Bölgenin çoğunluğunu oluşturan Araplara rağmen burada yaşayan Türkmenler, Memluklar, Çerkezler ile bölgede önemli oranda bir Türk nüfusunun bulunduğunu da görmekteyiz. Fakat, bunların sayısı hakkında bir yorum yapmak pek mümkün olmamaktadır. Zira, incelediğimiz defterde nüfusun en büyük kesimini teşkil eden Müslüman halkın etnik kimliği hakkında bir bilgi yer almamaktadır. Ancak, Remle ve Gazze nahiyelerinde Türkman adını taşıyan mahallelerin olması bu yerlerin Türkler tarafından kurulduğunu göstermektedir.

Sancak halkının 20 bin kadarı şehirde, geriye kalan kalabalık kesimi ise Remle kasabası ile köylerde oturmaktaydı. Nüfus verilerinden anlaşıldığına Göre Gazze şehri ve sancağı bölgesinde yer alan Şam ve Halep gibi şehirler yanında küçük bir şehir özelliğini taşımaktaydı. Fakat, nüfus bakımından Hama, Humus ve Trablusşam şehirlerine yakın bir nüfusunun olduğu da görülmektedir.

BİBLİYOGRAFYA

ARŞİVLER

Başbakanlık Arşivi

Tapu Tahrir Defterleri

265 Numaralı Defter.

YAYINLANMIŞ OLAN ARŞİV BELGELERİ

AKGÜNDÜZ, Ahmet, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, I, İstanbul, 1990.

—————, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, III, İstanbul, 1991.

—————, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, IV, İstanbul, 1992.

—————, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, VII, İstanbul, 1992.

BARKAN, Ömer Lütfü, “H.933–934 (1527–1528) Mali Yılına Ait Bir Bütçe Örneği”, *İÜİFM*, XV/1–4, (İstanbul, 1953–1954), s. 306.

İNALCIK, Halil, *Hicri 835 Tarihli Suret-i Defter-i Sancak-i Arvanid*, Ankara, 1987.

—————, *438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530) I, Kütahya, Karahisar-i Sahib, Sultan-önü, Hamid ve Ankara Livaları <Dizin ve Tıpkıbasım>*, Ankara, 1993.

KANUNNAMELER

Ayn-ı Ali, *Kavanin-i âl—i Osman der hulasa-i mezamin-i defter-i divan*, İstanbul, 1280.

Hazarfen Hüseyin Efendi Telhisü'l Beyan Fi Kavanin-i Al-i Osman, (Haz. Sevim İlgürel), TTK Basımevi, Ankara, 1998.

Sofyalı Ali Çavuş Kanunnamesi, (nşr. Midhat Sertoğlu), İstanbul, 1992.

SÖZLÜKLER

ŞEMSETTİN SAMİ, *Kamusu'l-Alam*, 3,5, İstanbul, 1986.

GENEL TARİHLER

Arapça Eserler

İbn Kesir, *El Bidâye Ve'n-Nihâye Büyük İslam Tarihi*, 13, (Çev: Mehmet Keskin), İstanbul, 1995.

Belazurî, *Fütühul Buldan*

Osmanlı Tarihleri

AŞIKPAŞAZADE, *Âşık Paşaoğlu Tarihi*, (Neşreden: Atsız), İstanbul, 1992.

EDİRNELİ ORUÇ BEĞ, *Oruç Beğ Tarihi*, (Haz. Atsız), Tercüman 1000 Temel Eser, 1972.

HOCA SAADETTİN, *Tacü't Tevarih*, I, (Sadeleştiren: İsmet Parmaksızoğlu), MEB, İstanbul, 1974.

—————, *Tacü't-Tevarih*, IV, KB, İstanbul, 1979.

SEYAHATNAMELER

Evliya Çelebi Seyahatnamesi I, İstanbul, 1976.

ANDREASYAN, Hrand D., *Polonyalı Simeon'un Seyahatnamesi 1608–1619*, İstanbul, 1964.

TETKİK ESERLER

AKDAĞ, Mustafa, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi*, I, İstanbul, 1979.

—————, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi*, II, İstanbul, 1974

—————, “Osmanlı Müesseseleri Hakkında Notlar”, *AÜDTCFD*, XIII/1–2, (1995), s. 48.

ARIKAN, Zeki, *XV-XVI. Yüzyıllarda Hamit Sancağı*, İzmir, 1988.

BARKAN, Ömer Lütfü, “15–16. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Toprak İşçiliğinin Organizasyonu Şekilleri Kulluklar ve Ortakçı Kullar I”, *İÜİFM*, S.1, No: 1, (İstanbul, Ocak), 1939, s. 29.

—————, “Tahrir Defterlerinin İstatistik Verimleri Hakkında Bir Araştırma”, *IV. Türk Tarih Kongresi*, Ankara, 10–14 Kasım 1948, TTK. Basımevi, (Ankara, 1952), s. 292.

—————, “Türkiye'de İmparatorluk Devirlerinin Büyük Nüfus ve Arazi Tahrirleri ve Hakana Mahsus İstatistik Defterleri (I)”, *İÜİFM.*, II, s.1-2, (1940), s. 20.

—————, “Türkiye'de İmparatorluk Devirlerinin Büyük Nüfus ve Arazi Tahrirleri ve Hakana Mahsus İstatistik Defterleri (II)” *İÜİFM.*, XXX, (1941), s. 221.

—————, “Türk-İslam Hukuku Tatbikatının Osmanlı İmparatorluğunda Aldığı Şekiller İmparatorluk Devrinde Toprak Mülk ve Vakıfların Hususiyeti”, *Türkiye’de Toprak Meselesi Toplu Eserler I*, İstanbul, 1980, s. 249–250.

—————, “Öşür”, *İA*, IX, s. 485.

—————, “Türk-İslam Toprak Hukuku Tatbikatının Osmanlı İmparatorluğu’nda Aldığı Şekiller Malikâne-Divani Sistemi”, *Türkiye’de Toprak Meseleleri, Toplu Eserler I*, İstanbul, 1980, s. 154.

BAYKARA, Tuncer, *Anadolu’nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I Anadolu’nun İdari Taksimatı*, Ankara, 1988.

BİLGE, Mustafa L., “Gazze”, *DİA*, XIII, s. 534.

BUHL, Fr., “Gazze”, *İA*, IV, s. 760.

COHEN, Ammon, *Palestine in The 18th Century Patternes of Gaverment and Administration*, Jarusalem, 1973.

COHEN, Ammon and LEWİS, Bernard, *Population and Revenue in the Towns of Palestine in the Sixteenth Century*, Princeton, New Jersey, 1978.

ÇAĞATAY, Neşet, “Osmanlı İmparatorluğunda Reayanın Miri Arazide Toprak Tasarrufu ve İntikal Tarzları”, *IV. Türk Tarih Kongresi 10–14 Kasım 1948 Kongreye Sunulan Tebliğler*, Ankara, 1952, s. 427.

ÇAKAR, Enver, *XVI. Yüzyılda Halep Sancağı (1516–1566)*, Elazığ, 2003.

—————, *H. 931 (M. 1524–1525) Tarihli ve 125 Numaralı Halep İcmal Defteri (Yüksek Lisans Tezi)*, Elazığ, 1992.

—————, “313 Numaralı Tımar Ruznamçe Defteri ve Bu Defterde Halep Vilayeti İle İlgili Bazı Tespitler”, *Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, XI/I, (Elazığ, Ocak, 2001,) s. 236.

—————, “Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyılda Humus Şehri”, *Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, XIII/II, (Elazığ, Temmuz, 2003), s. 377

—————, “XVII. Yüzyıl Halep Eyaleti Avarız-Hane ve Cizye Defterleri”, *Birinci Ortadoğu Semineri (Kavramlar Kaynaklar ve Metodoloji)*, Elazığ, 29–31 Mayıs 2003, *Bildiriler*, (Elazığ, 2004), s. 337.

ÇİÇEK, Kemal, “Osmanlı Tahrir Defterlerinin Kullanımında Görülen Bazı Problemler ve Metod Arayışları”, *Kıbrıs’tan Kafkasya’ya Osmanlı Dünyasında Siyaset, Adalet ve Raiyet*, Trabzon, 1999.

DOĞRU, Halime, “Osmanlı Devleti’nin Rumeli’de Fetih ve İskân Siyaseti”, *Türkler*, IX, (Ankara, 2002), s. 168

EMECEN, Feridun, *XVI Asırda Manisa Kazası*, İstanbul, 1989.

—————, “Osmanlı Devleti’nin Kuruluşundan Fetret Dönemine”, *Türkler*, IX, (Ankara, 2002), s. 23.

—————, “Sosyal Tarih Kaynağı Olarak Osmanlı Tahrir Defterleri”, *İÜEFTAM Tarih ve Sosyoloji Semineri*, 28–29 Mayıs 1990, (İstanbul, 1991), s. 144.

—————, “Canbirdi Gazali”, *DİA*, VII, s. 141–143.

ERGENÇ, Özer, *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Ankara, 1995.

GÖĞEBAKAN, Gökür, “Doğu Anadolu’nun Osmanlı Hâkimiyetine Giriş”, *Türkler*, IX, (Ankara, 2002), s. 462.

GÖKBİLGİN, M. Tayyib, “15 ve 16. Asırlarda Eyalet-i Rum”, *VD*, VI, (İstanbul, 1965), s. 50.

GÖYÜNÇ, Nejat, *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*, İstanbul, 1969.

—————, “Hane Deyimi Hakkında”, *İÜEFTD*, XXXII, (İstanbul, 1979), s. 332.

—————, “Osmanlı Devleti’nde Taşra Teşkilatı (Tanzimat’a Kadar), YTY, *Osmanlı*, (Ankara, 1999), s. 85.

GRAHMANN, A., “Öşür” Mad., *İA*, IX, s. 482.

GÜNEŞ, Ahmet, “Osmanlı Tahrir Defterleri ve Bunların Tarih Yazıcılığında Kullanımı Hakkında Bazı Düşünceler”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 150, (İstanbul, Haziran, 2004), s. 168.

HEYET, “Gazze”, *TA*, Ankara, 1969, s. 19.

HONIGMANN, E., “Remle”, *İA*, 9, s. 687.

İLHAN, M. Mehdi, “The Ottoman Archives and Their Importance For Historical Studies: With Special Reference to Arab Provinces”, *Belleten*, LV/213, (1941), s. 433.

İNALCIK, Halil, *The Otoman Empire, The Classical Age 1300–1600*, London, 1973.

—————, “Osmanlılarda Raiyyet Rüsümü”, *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi Üzerinde Arşiv Çalışmaları, İncelemeler*, İstanbul, 1992, s. 37.

—————, “Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu”, *Türkler*, IX, (Ankara, 2002), s. 30.

—————, “Köy, Köylü ve İmparatorluk”, *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi Üzerinde Arşiv Çalışmaları, İncelemeler*, (İstanbul, 1992), s.

İLGÜREL, Mücteba, “Osmanlı Denizciliğinin İlk Devirleri”, *Belleten*, LXV/243, (Ankara, 2002), s. 651.

KILIÇ, Orhan, *XVI. Yüzyılda Adilcevaz ve Ahlat (1534–1605)*, Ankara, 1999

—————, “XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti’nin Eyalet ve Sancak Teşkilatlanması”, *Osmanlı*, VI, (Ankara, 1999), s. 94.

KOÇ, Ümit, *1527–1528 (H.934) Tarihli Gazze Mufassal Tahrir Defterinin Değerlendirilmesi (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)*, Elazığ, 1996.

KOPRAMAN, Kazım Yaşar, “Osmanlı Memlûk ilişkileri”, *Türkler*, IX, (Ankara, 2002), s. 485.

KODAMAN, Bayram, “Osmanlı Devrinde Doğu Anadolu’nun İdari Durumu”, *OÜEFD*, I, (Ankara, 1986), s. 13.

KUNT, İ. Metin, *Sancaktan Eyalete 1520–1560 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi*, İstanbul, 1987.

MORMANN, J.H. “Dulkadirîliler”, *İA*, III, s. 661.

OCAK, Ahmet Yaşar, “Zaviyeler”, *VD*, XII (1978), s. 248

ÖZ, Mehmet, *XV-XVI. Yüzyılda Canik Sancağı*, TTK, Ankara, 1999

—————, “Tahrir Defterlerinin Osmanlı Tarihi Araştırmalarında Kullanılması Hakkında Bazı Düşünceler”, *VD*, XXII, (Ankara, 1991), s. 429.

ÖZDEMİR, Rıfat, *XIX. Yüzyılın ilk yarısında Ankara*, Ankara, 1998.

ÖZTÜRK, Mustafa, “1616 tarihli Halep Avarız Hane defteri”, *OTAM*, 8, (Ankara, 1997), s. 250.

PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, III, İstanbul, 1991.

SAHİLLİOĞLU, Halil, *Türkiye İktisat Tarihi*, İstanbul, 1989.

—————, “Osmanlı Döneminde Irak’ın İdari Taksimatı”, (Çev. Mustafa Öztürk), *Bellekten*, LIV/211, (Ankara,1990), s. 1233.

SEVİM, Ali, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, Ankara, 1983.

—————, *Ünlü Selçuklu Komutanları Afşin, Atsız, Artuk ve Aksungur*, TTK Basımevi, Ankara, 1990

SEVİM, Sezai “Tahrir Defterlerindeki Muhassıl Deyimi Üzerine Bazı Bilgiler”, *Selçuk Üniversitesi Uluslararası Kuruluşunun 700. Yıl Dönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi*, 7–9 Nisan 1999, (Konya, 1999), s. 219.

—————, “XVI. Asırda Anadolu, Suriye ve Irak’ta Yaşayan Türk Aşiretlerine Umumi Bir Bakış”, *İÜİFM*, XI/I-IV, Ekim 1949, (İstanbul, Temmuz–1950), s. 509.

ŞENTÜRK, M. Hüdayi, “Osmanlı Devleti’nin Kuruluş Devrinde Rumeli’de Uyguladığı İskân Siyaseti ve Neticeleri”, *Belleten*, LVII/218, (Ankara, 1993), s. 92.

SOYSAL, Mustafa “Onaltıncı Yüzyılda Adana Mufassal Defterine Göre Sosyal ve Ekonomik Yapısı Üzerinde Bir Araştırma”, *Belleten*, LII/202, (Ankara, Nisan, 1988), s. 170.

SOURDEL, D., “Ghazza”, *The Encyclopaedia of İslam*, 8, Netherlands, 1983, s.1056.

SÜMER, Faruk, *Oğuzlar*, İstanbul, 1999.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, II, TTK, Ankara, 1998

ÜNAL, Mehmet Ali, XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (1518–1566), TTK, Ankara, 1989.

—————, *XVI. Yüzyılda Çemişgezek Sancağı*, TTK, Ankara, 1999.

—————, “Osmanlı Devleti’nde Merkezi Otorite ve Taşra Teşkilatı”, YTY, *Osmanlı*, (Ankara, 1999), s. 116.

YEDİYILDIZ, Bahaeddin, *Ordu Kazası Sosyal Tarihi*, Ankara, 1985.

YILMAZÇELİK, İbrahim, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır (1790–1840)*, TTK, Ankara, 1995.

YÜCEL, Yaşar, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Desantralizasyona (Âdem-i Merkeziyet) Dair Gözlemler” *Bellekten*, XXXVIII/152, (Ankara, 1974), s. 668.

EKLER

Ek-1 Gazze Nahiyesi Köyleri

Ek-2 Remle Nahiyesi Köyleri

Ek-3 Tahrir Defterinden Bazı Örnekler

EK-1 GAZZE NAHIYESİ KÖYLERİ

Sıra no	Köyün adı	Hane	Mücerred	İmam
1	‘Aczü’r-Ras	50	0	1
2	‘Ades	34	2	1
3	Accur	37	8	
4	Aclan	26	0	
5	Ahsâs	187	11	1
6	Ahsâs	57	0	
7	‘Amube	14	0	
8	‘Âmûde-i Ben-i ‘Amir	37	0	
9	‘Âmûde-i Benî Kinâne	38	0	
10	Amuriyye	4	0	
11	Asare	19	1	
12	Atrabe	17	10	1
13	Batanü’l-Garbi	13	1	2
14	Berbera	81	0	1
15	Berdağa	9	5	
16	Berdağa	18	1	
17	Berka	13	0	
18	Beruda	67	4	1
19	Beyt	121	0	
20	Beyt Lahya	46	0	
21	Beyt-i ‘Affâ	29	0	
22	Beyt-i Cemal	35	1	1
23	Beyt-i Cibrîn	8	0	
24	Beyt-i Daras	11	5	
25	Beyt-i Darâs El-Kübra	33	2	1
26	Beyt-i Hanun	18	2	
27	Beyt-i Harcâ	88	0	
28	Beyt-i Mabil	12	0	
29	Beyt-i Sahlin	137	0	1
30	Beyt-i Sem’an	7	0	

31	Beyt-i Tama	103	25	
32	Beyt-i Zeytun	15	8	
33	Bezzâ	23	0	
34	Bîre	41	3	1
35	Burcliye	6	0	
36	Bureyz	111	18	1
37	Celediye	19	1	1
38	Celeme	37	7	1
39	Cibâliye	259	48	2
40	Cilis	30	0	
41	Cudeyde	47	0	
42	Cûheytn	39	0	
43	Culis	32	1	1
44	Cûretü'l-Hacc	31	0	
45	Demyan	98	9	
46	Deyr Lesenba	26	0	
47	Deyr-i Şâtir	3	0	
48	Deyr-i Şetir	11	0	
49	Deyrû'd-Dârûm ²³¹	300	34	
50	Deyrû'l-Mecd	54	7	1
51	Dinbe	27	0	
52	El- Gar	15	1	
53	El-‘Adar	22	1	
54	El-Beha	22	2	
55	Et-Tebe?	15	0	
56	Fâlûce	109	0	
57	Feraşe	5	1	
58	Fereşa	118	13	1
59	Furatiyye	21	0	
60	Halifât	22	1	
61	Hamamiye	91	2	

²³¹ Müslim= Hane: 186, Mücerred: 23; Hristiyan= Hane: 114, Mücerred: 15.

62	Haricet-i Sürûd	17	1	
63	Harsa	47	0	
64	Havâdî	36	2	1
65	Hayr	39	12	1
66	Hayrû's-Sahra	17	0	
67	Hiribye	193	16	
68	Hûc	87	0	
69	'Irak	45	0	1
70	'Irâku'l-Hecm	7	0	
71	İsraf	28	0	
72	Kabun	24	5	1
73	Kamâs	9	0	
74	Kamsâ	3	0	
75	Kastına	54	2	
76	Kedma	20	0	
77	Kefer Nemek	50	0	
78	Kevkeb	19	0	
79	Kibliyet-i Beyt	48	1	1
80	Kûfaha	13	1	
81	Kûfiyye	59	0	
82	Kurtan	22	3	1
83	Lesen	54	4	1
84	Lesin	68	8	
85	Ma'in	49	20	1
86	Ma'asaba	23	19	1
87	Makkûs	37	1	1
88	Mamiliyye	24	4	
89	Mansure	16	0	
90	Matara	56	0	
91	Mecdel ²³²	622	0	3

²³² Bu köye bağlı şeyh Muhammed Muammer ve Şeyh Muhammed veledi İsa adlarıyla iki mahalle bulunmaktadır.

92	Memil	62	1	
93	Menşiyet-i Tell 'Acûl	14	1	
94	Mesâ	42	0	
95	Mirfeka	19	0	1
96	Muğlis	66	1	1
97	Muharraka	33	2	
98	Mülakis	44	0	
99	Mürûd	7	0	
100	Na'lin	9	0	
101	Na'liyâ	62	9	
102	Nahrur	59	3	1
103	Nasıra	5	0	
104	Necdü'l- Garbi	40	6	
105	Nehhâse	9	7	
106	Nehhavi	20	0	
107	Remadan	85	1	1
108	Renbe	32	13	
109	Resmü'l-Garbî	5	0	
110	Resmü'ş- Şarkî	25	0	
111	Sahan	13	0	
112	Sam	12	3	
113	Satar	37	2	1
114	Savâfir eş Şarki	14	0	
115	Sefertâ el-Kübra	6	0	
116	Sekeriyetü'n-Nasi	12	1	
117	Selka	50	9	1
118	Sendhane	12	2	
119	Sevâfir ²³³	206	0	
120	Sevâfirü'l Garbi	31	0	1
121	Simsim	24	0	1
122	Summil el-Muğar	12	1	

²³³ Müslüman= Hane: 140; Hristiyan= Hane: 66

123	Sükkerî	19	0	
124	Şa'âriyye el Kübra	7	1	
125	Şemsiyyât	33	0	1
126	Tebnâ	50	3	
127	Tell Cemme	25	0	
128	Tell es-Sâfiye	143	2	
129	Umm-i Mansure	33	4	
130	'Useyfiriyye	14	0	
131	Yasûr	50	0	
132	Zâviye	10	0	
133	Zeyta el Harâdîn	19	8	
134	Zikrin	46	1	
Toplam		6320	415	42

EK-2 REMLE NAHİYESİ KÖYLERİ

Sıra no	Köy adı	Hane	Mücerred	İmam
1	‘Acûl	-		
2	‘Amr	10	3	1
3	Abaye	25	2	
4	Abude ²³⁴	77	4	
5	Akasa es-Sahil	44	3	
6	Amvas	29		
7	Arnuk	19		
8	Aslîn	14		
9	Atrûn	73	1	
10	Ayn-ı Şems	44	1	
11	Bedâs	32	2	
12	Beni Ibrak	42	5	
13	Berma‘in	19	1	
14	Beyt-i Dahin	104	1	1
15	Beyt-i Nebale	46		
16	Beyt-i Sitâ	8		
17	Beyt-i Susin	52		
18	Deyr-i Eyyub ²³⁵	13	3	
19	Deyr-i Garbi	24		
20	Deyr-i Kureyş	20		
21	Deyr-i Selam	14	1	1
22	Deyr-i Tarif	32		
23	Hadiyye	31		
24	Hamza	15	7	
25	Har‘a	16		
26	Harîtâ	17		
27	Kabâbâ	57	2	

²³⁴ Müslüman= Hane: 33, Mücerred: 1; Hıristiyan= Hane: 44, Mücerred: 3

²³⁵ Müslüman= Hane: 13, Mücerred: 3; Hıristiyan= Hane: 6, Mücerred: 1

28	Kablûs	56		
29	Kabya	51	1	1
30	Kaslin	66	6	
31	Kavale	77	3	1
32	Kefr-i Hâle	11		
33	Kefr-i Ahure	29	2	
34	Kefr-i Ana	5		
35	Kefr-i Hayr	16	6	
36	Kefr-i Veriyye	14	2	
37	Led ²³⁶	499	11	1
38	Mabufe	11		
39	Medînetü'ş-Şarkî	23		
40	Mehiyya	10		
41	Merkerin	24	3	
42	Naris el Garbi	29	7	1
43	Rantiyye	22	2	
44	Sakiyye	49	5	1
45	Sarâs	36	4	
46	Sel'în	13		
47	Senare	86		
48	Sevarah	16		
49	Şakbâ	30	6	
50	Şakriyye	52	1	2
51	Şeniyye	9		
52	Tayre	29		
53	Tel'în	28		
54	'Uleyl	6		
55	Ûtâviye	58	5	1
56	Yafa	44		
57	Yahudiyye	110	8	
58	Yalu	60	4	1

²³⁶ Müslüman= Hane: 211, Mücerred: 3, İmam: 1; Hıristiyan= Hane: 198, Mücerred: 8

59	Yarur	55	1	1
Toplam		2.507	114	13

ÖZGEÇMİŞ

1980 yılında Elazığ'da doğdum. İlk, orta ve lise öğrenimimi Elazığ ilindeki çeşitli okullarda tamamladıktan sonra 1999 yılında Fırat Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde okumaya hak kazandım. Üniversite öğrenimimi 2003 yılında tamamladım. 2003 yılı Eylül ayında Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı'nda yüksek lisans yapmaya başladım.